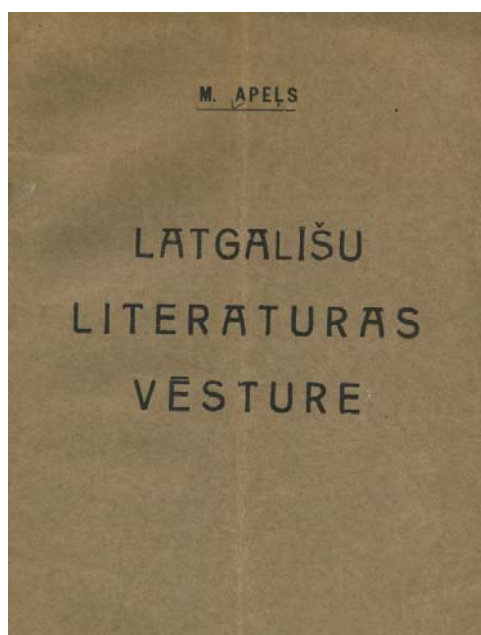

Burtnīceība.

Goreigō rakstnīceība. Pasauleigōs rakstnīceības sōkums.
Gustavs Manteufēls un drukas breiveibas aizlīgšona latgalīšim.
Tautyskōs atmūdas laikmets.
Jaunōkō latgalīšu rakstnīceība.

MEIKULS APEĻS /1901 – 1942/

MEIKULS
APEĻS

LATGALĪŠU
LITERATURAS
VĒSTURE

Meikuls Apeļs 1935
99 lpp./ ~ 2,39 MB

M. APEĻS.

LATGALĪŠU LITERATURAS VĒSTURE

Latgališu Školotāju Centralās Bīdreibas izdavums.

Rēzeknē.

Priekšvārds.

Tai kai ar literatūru, vai rakstniecību apzeimoj vysu zynomas tautas drukotū, vai raksteitū gora montu, tad zynomōs tautas kuļturalūs sasnūgumu līmeņs vārojams pēc šos tautas literatūras sasnāgumu pōrskotu, tōpēc ari literatūras vēsturei, kai mōceibas priekšmatam, ļūti lela nūzeime.

Tūmār jōkonstatej, ka latvīšu literatūras pēteišona iznōkuse stipri napiļneiga, un prūti: tymā laikā, kad iznōkuši klajā šķolu vajadzeibom pīmāroti izsmeļuši dorbi par Baltijas latvīšu literatūru, tryukst vjselementarōku zynomā kōrteibā sistematizētū ziņu par latgalīšu rakstniecību. Latvīšu literatūras vēstures un latgalīšu izlūksnes pasnēdzējim pamatškolōs un vydsškolōs šōs ziņas jōvēc vacūs laikrokstu slejōs un pošim savōktū materialu jōsistematizej, kas saisteits ar napōrvaramom gryuteibom. Tys pat sokoms ari par latvīšu vēstures pasnēdzējim. Ari taidā gadejumā, kad šķolōtōjs dažus materialus latgalīšu rakstniecībā savēc un snādz tūs sovai auditorijai, šķolām nav mōceibas grōmotas, pēc kuras izjemtu vīlu atkōrtōt.

Šō dorba uzdavums jir nōkt paleigā latvīšu literatūras vēstures un latgalīšu izlūksnes pasnēdzējim pamatškolōs un vydsškolōs dūdūt tim īspēju īvest šķolā latgalīšu literatūras vēstures mōceibas grōmotu. Šū dorbu uzajēmu veikt pamūdynōts nu vairōkim latvīšu volūdas pasnēdzējim.

M. A p e ļ s.

Rēzeknē, vosorā 1933.

I. Burtnīceiba.

Vysvacōkais un monumentalōkais pīminēklis latvīšu literatūrā jir tai saucamō **b u r t n ī c e i b a**, vai tautas gora monts: tautas dzīsmes, teikas, pōrsokas, sokomvōrdi, meikles. Kai zynoms, vysom baltu tautom jir vairōki radnīceigi tautas gora monta ražōjumi. Ari latgalīšim, kuri kai cīļts burtnīceibas uzplaukšonas laikmetā vēl nabeja vēsturiski atsvešinōti nu pōrejōm latvīšu cīļtim, tautas gora monts kūpejais. Te jōapsastōj byutu tikai pi

tautas gora monta vōkšonas vēstures Latgolā.

Kai zynoms, latvīšu tautas gora monta vōkšonas laikmets īkreit XIX. g. s. ūtrā pusē, kad iznēc vairōki lelōki vai mozōki tautas dzīsmu, pōrsoku krōjumi. 1894.—1915. g. iznēc pyrmais Kr. Barona sakūpōtūs «Latvju Daiņu» krōjums, kurā uzjemtas 217,996 daiņas, nu tom Latgolā sakrōtas 13,144 daipas, vai apm. $\frac{1}{16}$ daļa nu vysom tautas dzīsmem. Nasaskotūt uz tū, ka leidz 1904. g. Latgolā pastōveja drukas breiveibas aizlīgšona un valdeja styngrys pōrtautōšonas gors, ari Latgolā atsaroda pašaizlīdzeigi tautas darbinīki, kas stōdamīs pi tautas gora monta vōkšonas Latgolā, paglobōja tū nu būjā īšonas.

Izcylōkais un centeigōkais tautas gora monta vōcējs Latgolā jir

bkgs Pīters Smeļters.

Bkgs P. Smeļters dzimis 1868. g. 31. oktobrī Rēzeknes apriņķī Varakļoņu pag. 1889. g. P. S. īstastāj Pīterpilš guoreigā seminarā, pēc kura beigšanas 1894. g. teik īsvēteits par bazneickungu. 1894.—1897. g. P. S. strōdoj kai vikars Leivōnūs, tod Pīterpilī pi Sv. Katres bazneicas; nu 1897. leidz 1922. g. P. S. strōdoj kai pravests Varakļōnūs, Ondrupinē, Raipolē un Dagdā. 1922. g. teik īcalts par Skaistas draudzes pravestu, kaidu omotu izpylda ari tagad. Par nūpalnim pi tautas gora monta vōkšonas P. S. apbolvōts ar treju zvaigžņu ordenu.

Vōkt tautas dzīsmes P. S. īsōce jau kai seminarists, tū turpynōja ari pēc seminara beigšonas. Tai, strōdōdams Leivōnūs pyrmū godu par vikaru P. S. sakrōj vairōk kai tyukstūšu tautas dzīsmu. Tūmār sakrōtōs tautas dzīsmes leidzekļu tryukuma un drukas breiveibas aizlīguma dēļ nav īspejams izdūt. 1895. g., kai Pīterpilš Sv. Katres bazneicas vikars P. S. īpasazeist ar Latvju Daiņu izdevēju H. Visendorfu. Īpasazeišonas sekas tōs, ka vysas P. S. savōktōs tautas dzīsmes nūnōc Kr. Barona Latvju Daiņōs. Ari cytus sovus paziņas: bkgu F. Laizānu, K. Skrindu, E. Krustānu, A. Ancānu un c. P. S. pamūdynojo vōkt latgalīšu tautas dzīsmes un syuteit H. Visendoirfam. «Latvju Daiņu» I. sējumā, kurs iznōce 1898. g., uzjemtas 7197 latgalīšu dzīsmes.

1899. g. P. Smeļters izlaiž klajā «Tautas dzīsmu, parunu un meikļu vōceleiti», kurā uzjemtas 2 pōrsokas, 188 meikles, 183 parunas un 47 tautas dzīsmes. Tai kai tymā laikā pastōveja drukas aizlīgšona latgalīšim, grōmotu vajadzēja izdūt Baltijā un cenzoram īskaidrēt, ka tei dūmōta zynōtniskīm nūlyukim, bet na latgalīšu laseitōjam.

Smeļtera laika bīdrys un centeigs latgalīšu tautas gora monta vōcējs beja

bkgs Felikss Laizāns.

F. L. dzyma Sakstagola pag. 1871. g. Pītepiļš goreigu setninaru beidze 1895. g. Kai bazneickungs dorbojōs Malnovā, Rundānōs, Rogovka, Augustovā, Vonogūs, Rubeņūs un Bebrīnē. Miris 1931. g.

Bkgu P. Smeļtera un F. Laizāna īvadeitais dorbs pi sistematiskas tautas gora monta krōšonas sevišķi atsateista pēc drukas breiveibas atļaušonas latgalīšim, kad īsasōc latgalīšu nacionalō atmūda. Šū dorbu voda «Dryvas» redaktors K. S k r i n d a, pamūdynōdams caur laikroksta slejom jaunū latgalīšu paaudzi naatlīkami stōtīs pi tautas gora monta krōšonas. Un teišam, kai studejušō

jaunotne, tai arī nādaudzī vacokī tūreizejī sabīdryskī darbinīki ar aizrauteibu strōdoj pi latgalīšu tautas gora monta krōšonas. Tautas dzīsmes teik nūdūtas Kr. Baronam, bet pōrejš tautas gora monts pa daļai publiceits. Tai, Rēzeknes tērdzīceibas škola izdūd plašu meikļu krōjumu.

Tūmār pirmī mēginōjumi latgalīšu tautas gora monta krōšonas dorbā saskotomi daudz ogrōk apskateitō laikmeta. Kai pyrmais latgalīšu tautas gora montu jir isōcis krōt *G u s t a v s M a n t u f e l s* (1832.—1916.). G. Manteufēļa sakrōtōs latgalīšu tautas dzīsmes 1869. g. nūdrukōtas Latvīšu Magazinā (Magazin der lettisch — literārischen Gesellschaft) 19. burtneicā. Ari G. Manteufēļa izdūtā kalendarā (Infāntu zemes laika grōmota. 1862.—1871. g.) īvītōts daudz tautas dzīsmu, pōrsoku. parunu un meikļu. G. Manteufēļa paraugam sekoj pyrmais rakstnīks — latgalīts *A. J u r d ž s* (1848.—1926.).

Naatkareigai Latvijai nūsadybinojūt, tautas gora monta vōkšonas dorbus voda latvīšu folklorā krōtuve. Latgolā šys dorbs vēl veikts tikai pa daļai.

II. Goreigō rakstnīceiba.

Pirmī roksti latvīšu volūdā.

Nu kuļturvēsturnīku pētejumim jir zynoms, ka dažas tautas jan tōlejā pagōtnē lītōja īpašus *a p z e i m ē j u m a v e i d u s*, t. s. *r o k s t u s*, *v o i z e i m e s*. Taidas zeimes — rokstus lītōja senejā pagōtnē arī vysas baltu ciltis, tai tod arī latgalīši. Tūmār šaids senlaiku raksteibas veids vēl navar byut uzskateits par rakstnīceibu, jo ar vīnu zeimi parosti atzeimēja vasalus jēdzīņus; arī šys pat primitivais raksteibas veids tyka reši pīlītōts. Tai, pi latgalīšim, cik leidz šam jir nūdybynōts, šos zeimes lītōja skreīņu, bišu strūpu un cytu lītu īpašuma atzeimēšonai.

P i r m ī r o k s t i l a t v ī š u v o l ū d ā n ō c k l a j ā p ē c o r d e n a v a r a s u n k a t ō ļ u t i c e i b a s n ū s a s t i p r i n ō š a n a s L a t g o l ā: XV. g. s. beigōs un XVI. g. s. sōkumā. Lai kristeigū ticeibu īpūtēt un nūstypriņōt plašōkōs tautas masōs, vōcu tauteibas katōļu goreidznīceibai beja jōgōdoj par tū, lai tauta byutu īpazeistynōta ar kristeigōs ticeibas mōceibom, bet lai tū veikt, pašim goreidznīkim beja jōpōrvolda latvīšu volūda. Pi šō dorba varēja stōtīs tikai pēc latvīšu cilšu galeigōs īkarōšonas un ordena varas nūsastyprinōšonas.

Tai, Reigas veiskups *I n d r i k s Š a r t e n b e r g s* 1428. g. tō laika Baltijas zūbynbrōļu ordena augstōkā pōrvaldes īstōdē — landtagā īzastōja par tū, ka Baltijas goreidznīkim kotrā ziņā jōprūt vītejūs, resp. latvīšu volūda. Latvīšu volūdas prasōnu pīprasejuši nu goreidznīkim arī veiskupa Indrika Šartenberga pēcteči. Šaidam goreigōs vērseibas mōjiņam beja sekas. Kaut arī latvīšu volūdas pīsovynōšona nu goreidznīkim gōja lēni un napiļneigi, tūmār lelōka daļa nu myusu zemē strōdojušim vōcīšu goreidznīkim XV. g. s. beigōs jau pōrvolda latvīšu volūdu. Daži goreidznīki naapsamīrynoj tikai ar tū, ka nūtur mōceibas latvīšu volūdā, bet mēginoj izplateit tautā latvīšu volūdā nūdrukōtūs lyugšonu gobolus. Tai leidz myusu dīnom izaglobōjuse un arī šūbreid par vacokū rokstu pīminēkli latvīšu volūdā skaitōs *T ā v s m y u s u*, vōi tāva reizes tulkojums latvīšu volūdā. Izaglobōjušas t. s. *S. G r u n a v a* Tāvs myusu, kura pasarōda atklōteibā apm. 1521.—1531. g. un Hazentōtera Tāvs myusu, nūdrukōtō 1547. godā. Nōkušais vacokais rokstu pīminēklis latvīšu volūdā jir *d e s m i t D ī v a b a u s l e i b u*, kuru nu vōcu volūdas tulkōjis un izdevis Jākuba draudzes bazneickungs Ramms 1530. godā 1585. g. latvīšu volūdā iznōc Kanzija *k a t ō ļ u k a t e k i z m s* S. Tolgsdorfa tulkōjumā. Tei jir pyrmo latvīšu volūdā saraksteitō grōmota.

Nu tō pat laika jir izaglobōjuši ari vairōki l a i c e i g a s a t u r a roksti latvīšu volūdā. Kai šaidi uzskotomi Reigas orūdu savīneibu, voi «šragu» bīdru saroksti un pat statuti.

Še apskateitī pirmī rokstu pīminēkli latvīšu volūdā rodušis Reigā un latgalīšu rakstnīceibu apskotūt myusus var interesēt šūs rokstu volūda. Tei ōrkōrteigi klyudaiņa, vōcu volūdas lokalizejums latvyski. Tūmār, jo vōcu volūdai tyvu stōvušūs vōrdus atmatam, pōrejīm — latvyskim — vōrdim vīnaida leidzeiba kai tagadejam videjam dialektam, tai ari latgalīšu dialektam. Tai, Hazentōtera Tāvs myusu beigas skaņ šai:

Pammat mumš mušše grafe fa mešš pammat mušše parraduefen. Ne
wedde mumš laune badežfle, pett paššarga mumš nu mušše loune.

Grunava Tāvs myusu, pyrmōs goreigōs dzīsmēs un «šragu» rokstūs izaglobōjuse tagad videjā dialektā izzudušō «y» skaņa. Tai, īkrōveju brōleibas 1533. g. iaunuzjemtūs bīdru sarokstā losoms šaids īroksts:

Anna Szageryn lyf sow šfrywet par joune mahšše.

Dialektu atsasvešinōšona, kaidu mes vārojam tagad, nōc vālōk, kai turpmōku vēsturysku nūtykumu sekas.

Visi apskateitī roksti uzraksteiti gotu šriftā, jo tī beja tulkōti nu vōcu volūdas. Ar tū beja likti pamati gotu raksteibas īvesšonai latvīšu volūdā.

Jezuītu ordens.

XVI. godu simtinī latvīšu zemi skar vairōki svareigi vēsturiski nūtykumi, kuru sekas jir tōs, ka latvīšu zeme teik sašķaļdeita atsevišķōs daļōs, pī kam šōs atsevišķas daļas teik vīna nu ūtras uz ilgōku laiku nūrūbežōtas un padūtas pīlneigi pretejim īspaidim, kas vīnu latvīšu tautas daļu pīlneigi atsvešinoj nu ūtras.

Vīns nu šō godu simtiņa svareigōkim vēsturiskim nūtykumim na tikai Latvijā, bet ari vysā Eiropā, jir reformācijas ōtra izaplateišona un katōļu bazneicas varas sasaškūbēšona. Pirmī reformācijas deigli, kai zynoms, izacēle Vōcijā XVI. g. s. sōkumā. Dreizi reformācijas viļnis atnōce ari leidz Baltijai. Te reformaitoru mōceibas atbalsteja bruninīki, tōs īdēsteidami ari sovīm dzymtsļaudim — latvīšim.

Lai reformācijas izaplateišonu paralizēt, katōļu bazneicas vadeiba pīlyka daudz energijas un naatlaideibas. Izcyļa lūma šymā dorbā pīkreit J e z u i t u o r d e n a m (dybynōts 1540. g.) Latvijā Jezuītu ordens īsōc dorbōtīs pēc Vydzemes un Kurzemes pīvīnōšonas Pūlijai, nu sōkuma Reigā (1582.—1629. g.). Bet tai kai Reigā arvīnu vairōk nūsastyprynōja ļuteranizms un ordena darbeiba tur beja apdraudāta, jezuiti nu Reigas sovu sēdekli pōrcēle uz Cēsīm, bet vālōk, pēc Vydzemes pīvīnōšonas ļuteraniskai Zvīdrijai, uz Daugavpili. Nu šejines jezuitu ordens izplota rūseigu darbeibu, kura aptver vysu t. s. Pūļu Inflantiju, voi Latgolu. Pa vysu Latgolu teik atvārti jezuitu punkti — koleģijas un misiones. Latgolā Jezuītu ordens dorbōjōs leidz 1821. g., kad krīvu vaļdeiba izdeve reikōjumu, ar kuru Jezuītu ordena darbeiba Krīvijas vaļsts rūbežōs beja aizlīgta. Tai tod Jezuītu ordena darbeiba Latgolā aptver apm. 2¹/₂ godu simtiņus. Tik ilgs darbeibas laika spreids navarēja palikt bez sekom myusu literaturas un kuļturvēstures atteisteibā.

Kai golvonū īrūci ceīņā pret reformācijas kusteibas izaplateišonu Latvijā, Jezuītu ordens pīlītōja tyvynōšonūs plašōkom tautas massom un šūs tautas massu īpazeistynōšonu ar katōļu mōceibu un

dogmom caur drukotu vārdu. Apsamatūt uz dzeivi Latgolā, Jezuitu ordena mūki vyspyrms paši īsamōceja latgalīšu volūdu un tad stōjōs pi laseišonas mōkslas izplateišonas tautā, liai taidā kōrtā dareit pīitamus tautai goreigūs rokstus, pi kuru izdūsonas ordena mūki ari daudz strōdōja. Jezuitu ordena naatlaideigai un ilggadeigai darbeibai šymā laukā beja palīkuši panōkumi. Pakōpeniski grōmotas laseišonas mōkslas prasšona tautā dzili īsakņōja un palyka par tradīciju. Pēc šōs nu jezuitim latgalīšūs ipūtētōs tradīcijas ikvīnam katōlam beja obligatoryski jōprūt laseit pōtoru grōmotu. Pasateicūt šai tradīcijai vālōkūs pōrtautōšonas laikūs latgalīši spēja uzglobōt teiru un skaidru sovu volūdu.

Latgalīšu rokstu volūdas atsasvešinōšona nu pōrejūs latvīšu raksteibas. Pirmī Jezuitu ordena rakstnīki E r t m a n s T o l g s d o r f s un J u r s E l g e r s nōkuši nu Vōcijas an ari sovus rokstus drukoj gotu šriftā. Nōkuši jezuitu ordena rakstnīceibas darbinīkj nōc nu Pūlijas un sovus rokstus drukoj pūļu raksteibā — latiņu šriftā. Taidā kōrtā Latgolā nūsadybnoj latiņu raksteiba. Vydzemē un Kurzemē ļuteranu mōceitōji — goreigas rakstnīceibas nūdybynōtōji, pēc tauteibas vōcīši, īvad turpretim gotu raksteibu. Pamozam divas tautas dalas: latgalīši un pōrejī latvīši, teilk attōlynōtas vīna nu ūtras, kai polityski (Latgola zam pūļu īspaida, bet Vydzeme un Kurzeme zam vōcīšu īspaida), tai ari kuļturali: divas vīna ūtru apkarojšsas religijas un divas piļneigi svešas vīna ūtrai raksteibas.

Jezuitu izdūtōs grōmotas un tūs autori.

Pirmī jezuitu rakstnīceibas darbinīki. E r t m a n s T o l g s d o r f s, kai jau tyka apskateits, jir tulkōjis latvyski Kanzija katōļu katekizmu, kurs īspīsts Viļņā 1585. g. un uzskotoms par pyrmū latvīšu grōmotu.

E. Tolgsdorfs, pēc tauteibas prūsis, dzimis 1550. g. Dorbōjīs kai bazneickungs Reigā an Cēsīs, kur miris 1620. g.

J u r i s E l g e r s dorbōjōs vysstraujōkā katolicizma un reformācijas ceiņu laikā. J. Elgers, pēc dažom ziņom latvīts, dzimis 1585. g. Valmīrā. Kai jezuitu ordena mūks dorbōjōs Cēsīs, tad Daugovpilī, kur miris 1672. g.

J. Elgers saraksteja šaidas grōmotas:

1) Katekizmu (vērsroksts: «Catechismus seu brevis institutio doctrinae Christianae quinque capitibus comprehensa in gratiam gentis Lothavicae per R. P. Georgium Elger è Societate Jesu. Vilnae Typis Acad. Soc. Jesu. Anno D. 1672.»)

2) Evangelju — 1672. g. Viļņā.

3) Goreigu dzīsmu grōmotu — 1673. g.

4) Pūļu—latiņu—latvīšu vōrdneica — 1683. g.

Vysas grōmotas drukōtas gotu sřiftā un videjā dailektā. tūmār pareizraksteiba vairōk pūliska, kai vōcyska.

Pyrmōs grōmotas latiņu raksteibā.

1730. g. Viļņā tyka nūdrukōta «**Katoliszka Dzimsniu grōmota Diwam Wysswarygam por gūdu un Latwiszym por izmociejszonu**», ūtrys šōs grōmotas izdavums iznōcis 1765. g., bet leidz 1871. g. grōmota pīdzeivōja 15 izdavumu. Jōdūmoj, ka grōmota pīdzeivōja ari vairōk izdavumu, bet pēc drukas breiveibas aizlīgšonas latgalīšim 1871. g., grōmotu naleģali pōrdrukōjūt, grōmotas izdūšonas gods tyka apzeimēts ar kuru nu īprīkšeju izdavumu godim. Tai tod šei grōmota ap pusūtra godu simtiņa latgalīšim beja golvonō losomō vīla. Vairōkas paaudzes pēc šōs grōmotas īsamōceja laseišonas mōkslu un nu jōs ari smēle goreigas vērteibas.

Grāmota rakstēta latīņu šriftā un latgaļu dialektā. Lītota pūļu pareizrakstība (leidzskāņu meikstynōjumu apzeimēšona; š, ž, č apzeimēšona ar divkōršom leidzskāņom), kai tū radzam nu pīvastō grāmotas titula.

Johans Lukaševičs. Par grāmotas autoru uzskota jezuitu Johanu Lukaševiču, kurs dorbōjōs Daugavpilī ap XVIII. g. s. vydu an bejis pazeistams kai dedzeigs katōļs, kurs ceņtīs izplateit katōļu ticeibu storp latvīšim.

Bez dzīsmu grāmotas, J. Lukaševičs saraksteja vēl *e v a n g e l i j u, k a t e k i z m u* un cytus goreiga satura rokstus.

Pōrejōs XVIII. g. s. izdūtōs grāmotas. Pi goreiga satura grāmotu saraksteisonas strōdōja ari vairōki citi Jezuitu ordena mūki, kuru vōrdi leidz myusu laikam nav izaglobōjuši. Atzeimejamas šaidas XVIII. g. s. izdūtōs grāmotas:

1. Latvīšu gramatika. Drukōta Viļnā 1737. g.
2. Sakramentu daleišonas rituals, 1764. g. Grāmota atkōrtōta vēl 2 izdavumūs.
3. Katoliška pilneiga ticeibas mōceiba ar vaicōšonom un atbiļdēšonom. Viļnā, 1766. g.
4. Krysta ceļš. 1799. g. Šei grāmota pīdzeivōja 6 izdavumus. Pādeja is izdavums drukōts 1867. g.
5. Lyugšonas ap dzeivōšonu Kunga Jezu Chrysta, 1799. g. Iznōce pīcūs izdavumūs (pādeja is izdavums 1849. g.).
6. Padūmōšonas un lyugšonas ap cītēšonu Kunga Jezu Chrysta, Polockā, 1796. g.
7. „Nabożeństwo ku czci y chwale Boga w Trójcy Świętej Jedynejo, Najsw. Panny Maryi y Ś. Ś. Patronow z pieśniami i nauka krótka o obowionzkach chrzescianskich na język Lotewski z Polskiego przetłumaczone“. Viļnā, 1771. g.

Vōlūda. J. Lukaševičs un pōrejī šō laika goreigu rokstu autori nōce nu Pūlijas. Pamateigi pīsovynōjuši latgaļu dialektu, jī tūmār galeigi naatsabreivōja nu pūliskom vōlūdas formom. Vysumā tūmār XVIII. g. s. drukōtūs grāmotu vōlūda, jo atsvīžam dažus pūliski darinōtus izteicīņus un pūļu vōlūdas ortografijas sovaideibas, skaidra latgaliska, bez svešu vōrdu pīmaisejuma, kaidi īsazoga goreigōs grāmōtōs, kūpā ar tū ari tautas vōlūda, nōkušā godusimtinī.

Paraugs nu Lukaševiča evangelija, izdūtō 1753. g.:

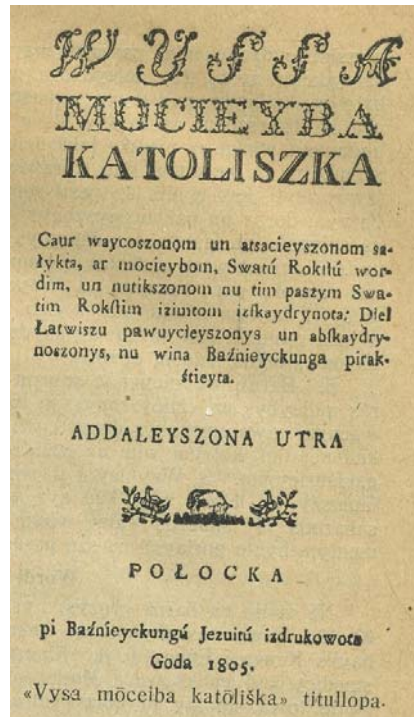
«Tu layku: izgoja pasaciszona nu Cezara Augusta, kad byutu sarakstits wyss pasaulš. Tiej sarakstiszona pyrma topa nu Piles — Kunga Syryas Cyryna. Un goja wyssi, kad ayzarakstitus, ikvins uz sowa mista. Goja tod un Jezups nu Galilejas, nu mista Nazareta, uz Judu žemi, uz mistu Dowida, kotrys saučas Betlehem: todeļ, kad winsz byja nu rodu un ciļts Dowida: kad byutu aizrakstits ar Maryu salaulotu siew siwu. (Luk. 2.).

Jezuitu ordena darbeibas nūslāgums.

Mikelis Roths. Bazneickungs — misionars Mikeļs Roths teicami pōrvaļdeja latgaļu dialektu, tōpēc jō saraksteitō «V y s a m ō c e i b a k a t o l i š k a» seviški izaceļ storp vysom jezuitu izdūtōm grāmōtom ar latgaļu vōlūdas svaigumu un latgaļu dialekta formu originalitati.

M. Roths, aicynōts nu Latgolas magnata Jōņa-Augusta Hylzena, dūdās kai bazneickungs — misionars uz pošu attōlōkū Latgolas styureiti — Dagdu. Te plašā apkōrtnē zemņiki vēl bejuši ļūti pogoniski: uz lyugšonom meitas gōjušas zam līpom un veirīši zam ūzulim, pīlyuguši čyuškas un ticējuši vysaidim zababonim, pīlyuguši mīlesteibas dīvekli Cirukli. Šaidā, nu vōcu un pūļu kulturas nasasnāgtā styureitī, prūtams, varēja ari izaglobōt svaiga un naaizkorta latvīšu vōlūda, kuru Roths ari pīsovynōja, te ilgōku laiku dorbōdamīs. M. Roths bejis ļūti darbeigs; apmeklējis zemņiku mōjas, īsadzilinōjis jūs dzeivē, ōrstējis, devis zemņikim praktyskus padūmus un taisneigi izdalejis

pabolstus, kurus tryukumcītējim atvēlējis šo apgobola muižņiks, magnats Jōnis Hylzens. Plašokā apgobolā M. Roths tyka saukts par latgališu apostolu.

«Vysa mōceiba katoliška» 364 l. p. bīza grōmota, īkōrtōta 2 daļōs. I. daļas īkōrtōjums šaids: Īvods, Dīvs an cylvāks, pasaula radeišona, kristeigō ticeiba, pyrmō cylvāka grāks. 1. nūdaļa — ticeibas aplīcynōjums (Es tycu) seika izskaidrōšona. Šai nūdaļai veļteits 30 lopas pušu. 2. nūdaļa — ap nūceju («Tāvs myusu» seika izskaidrōšona uz 34 l. p.). 3. nūdaļa — ap mīleibu (10 Dīva bausleibu izskaidrōšona uz 58 l. p.). II. daļā izskaidrōtas bazneicas bausleibas un sakramenti. Pi atteiceiga jēdzīņa izskaidrōšonas īturāta šaida kōrteiba: vaicōjumu un atsaceibu veidā teik izsmēļuši nūskaidrōts atteiceigs jēdzīņš, tad nōc šam jēdzīņam pīmārōta mōceiba, tōļōk teik pīvasti uz šū jēdzīni atsanasuši vōrdi nu Svātim Rokstim un beidzūt apskotamam vaicōjumam pīmārōta gobola nu biblijas breiva atstōsteišona. Volūda vyscauri īturāta vīnkōrša, takuša un skaidra latvyska. Grōmotas īkōrtōjuma un volūdas raksturōjumam teik pīvasts zamōk sekojuss izvylkums nu jōs.

Ab caturtu Diwa bauslibu.

W. Ku Diws pisoka ar tim wordim: ciniey Tawu un Moti?

A. Pisoka barnym milot' un cinieyt' sowu Tawu un Moti, klausieyt' ius, un dut' winim paleygu.

W. Diel ko Diws storp baušlibom mileybys tuwaka, szu baušlu papriszku ir nulicis?

A. Diel to, kad Taws un Motie piec Diwa pyrmu tur witu, un partu ayz wyssim pyrmōk waiag mums ius milot', aisto caur winim turym nu Diwa dzieywi, un wyssu szo pasaula lobumu.

W. Iksz kaydom litom waiag winim byut' paklausieygim?

A. Iksz wyssom kotras nawa ayzligtas nu Diwa.

W. Diel ko soki, iksz wyssom litom kotras nawa ayzligtas nu Diwa?

A. Diel to, kab ku lyktu mums darieyt' kas nu Diwa ir ayzligts, tod waiag wayrog byut' paklausieygim Diwam, ne kay laudim.

W. Kod un kaydu paleygu waiag mums dut' sowim Dzymdynotoim?

A. Waiag dut' winim paleygu iksz ius waiadzieybom tay laycieygom kay un myuzeygom: a wysuwayrog pi ius wacuma un naspaka.

W. Diel ko Diws pi tós baušlibys dadiewie: kab tieu labi klotus un kab ilgi dzieywotim wiers ziemis?

A. Uz parodieyszonu, kad diel blogoslawieyszons Tawa un Motis, szymâ wiel pasauli moksoy Diws barnym par padareytu winim gudu.

W. Way waiag tod barnym starawieytiš kad nupielnieytu sieu blogoslawieyszonu Tawa un Motis?

A. Tay ir waiag; bet leydza un waiag bieytiš kab ar sowu nacinieyszonu, nasawylktu iūs nulodieyszonus uz siewim.

W. Tawyin un Motiem way ir kas pisacieyts caur szu baušlibu?

A. Ir pisacieyts barnus sowus milot', dut' winim waiadzieygu portikszonu, a wysuwayrog starawieytiš ab izwucieyszonu to wyssa, kas pidar da Diwam; un cisz sorgotiš, kab caur sowu dažkart slyktu dzieywi, nasamaytotu un na ilaunotu barnus sowus.

Mocieyba ab tu kas pidar nu Dzymdynotoiū barnym. un kas nu barnu pidar Dzymdynotoim.

I. Tawy un Moties waynieygi ir barnym sowim: 1. Mileybu un tu mileybu uz wyssim leydzonu, winu par utru wayrog namilodarni, ni winam par utru wayrok laskys dareydami; aysto tiey naleydzona mileyba, ir saklys naydū un pawidieszons storp barnym: milieybu patisieygu, napustieydami satys ni monta, ar sowu nalobu paradu aba ar dzierszonu; aysto kay iūs ir izdawuszy uz szu pasaulu, tay un waiag kab abdu motu winim uz priszku lobu dzieywi. 2. Waynieygi ir dut' winim lobu izaudzieyszonu, tys ir: ne ab tu win starawieydamiš kab ius izbarot bet kab byutu to wyssa izwucieyti, kas winim uz pestiszonu ir waiadzieygs: un kay miekley un wieras nu barnym dorba un paklausieyszons, tay lay wieras kab un Diwa klausieytu, Baznieycâ staygotu, nu launys draudzieybys sorgotus; un diel to waiag winim iksz grozys ius audziet', un ar-winu izplastas ačš turet' uz wyssom iūs stypom, aysto nu winim Diws imš rakunku par barnym. 3. Waynieygi ir uzgola Tawy un Moties ar sowu lobu dzieywi barnym sowim iksz wyssa it' papriszku; aysto loba dzieywie Dzymdynotoiū ir utra grōmota diel barnū: un kayds ir calms, taydi un iō zory byuš; nu ryukta kuka naizaugš nikod soldoni obuli.

II. Barny waynieygi ir sowam Tawam un Motiey milieybu un cinieyszonu, kotrōs milieybys un cinieyszons, ni iūs nabadzieba, ni daszkart slykta iūs dzieywie, ni wacums nawar mozokys dareyt'. 2. Waynieygi ir winim paklausieyszonu, un tay lelu, kad net tim, kotrym wini uz izaudzieyszonu aba izwucieyszonu addutu, waiag byut' paklausieygim. 3. Waynieygi ir winim paleygu taydu paszu, kaydu nu winim ir paiaumuszy, un leloku wiel, kad ayz wacuma aba nawiesieleybys naturatu sposoba porsabarotiš. Pi smiertis waiag winim samieklet' Baznieyckungu kab ar Swatym Sakramentym byutu porlaysti nu szo pasaula.

Wordi nu Swatim Rokstim.

Ne atiam nu barna grozys; aysto kocz iu ayzciersi ar reyksti, nanumerš. Prov. 23. 13. Tawy naskubyno it da dušmiej dalus sowus, un iūs audzieit iksz grozys un baylis Kunga. Ephes. 6. 4. Klaus Tawa towa kotrys tiwī pidzymdynowa, un nasmodiey kad palikš waca Motle towa. Prov. 23. 22. Lay liksmoias Taws tows un Motie towa, un lay prycoias kotra tiwī pidzymdynowa. Ibid. 25. Kas bieystas Kunga, tys ciniey Dzymdynotoiūs, un kay kungim kolpoš winim. Eccl. 38. Daly paklausieygi essit Dzymdynotoim iksz wyssa, aysto tay ir paticis iksz Kunga. Colos. 3. 20.

Jezuitu darbeibas centri Latgolā. Kai jau zynom, jezuitu darbeibas centrys Latvia nu sōkuma beja Reigā, tad Cēsīs un vālōk Daugovpilī (sōkūt ar 1629. g.). Latgolā jezuiti nūdybynōja divas gimnazijas: kolegiju Daugavpilī (1634. g.) un gimnaziju Krōslovā (1665. g.), un wasalu ryndu bazneicu (Vyškūs 1621. g., Aulejā un Izvoltā 1630. g., Kroslova 1698. g. un daudz cytu). Pi bazneicom tyka dybynōtas školās dēļ bārnu īmōceišonas laseit. Kur nabeja īspējams nūdybynōt pastōveigu bazneicu, tur tyka dybynōtas misijas, uz kurom jezuitu bazneickungi izbrauce periodiski. Caur bazneicom un misionem teik izplateitas jezuitu drukōtōs goreigōs grōmotas. Pi vairōkom bazneicom un misionem pastōveja draudzes školās ar latvyskū mōceibas volūdu (Aglyunā, Viļakā, Krōslovā un cytōs vītōs).

Krōslovas goreigais seminars. Par katōļu golvonū centru XVIII. g. s. kļūst Krōslova. Te teik izcalta skaistōkō Latgolas bazneica, nūsadybynoj pastōveigs Inflantu veiskupa sēdeklis un katōļu goreigais seminars, kurs Krōslovā dorbojās gondreiž wasalu godu simtini (1757. — 1842. g.) un sagatavoj Latgolas katōļu draudzem goreidznikus. Seminarā teik pigrīzta nūpitna vēreiba latvīšu volūdas, resp. latgališu dialekta studijom. Vairōki seminara audzēkni vālōk kļūst pazeistami kai goreigūs un pyrmūs latgališu pasauleigūs rokstu autori. Par seminara pastōvēšonas laiku nu jō tyka izlaisti 253 bazneickungi.

Goreigō rakstnīceiba XIX. godu simtinī.

Rakstnīceibas veicynōtōji. M. Rotha «Vysa mōceiba katōliška» jiu pādejais svareigōkais Jezuitu ordena izdavums. 1821. g. Krīvijas valdeiba aizlīdz jezuitu ordena darbeibu Krīvijā un Jezuitim Latgolas rubežas jōatstōj. Jezuitu īsōktū dorbu pi goreigōs literaturas raksteišonas, drukōšonas un izplateišonas Latgolā tagad veic pa daļai b r ō ļ u D o m i n i k a n u (Latgolā pastōv nu XVII. g. s. beigom leidz 1832. g. ar centru Pasinē, vālōk Aglyunā) un L a z a r i s t u — M i s i o n a r u ordeni. pa daļai atsevišķu draudžu bazneickungi, bejušī Krōslovas seminara audzēkni.

XIX. g. s. pyrmā pusē iznōkušos grōmotas.

Laikā leidz drukas breiveibas aizlīgšonai Latgolā (1871. g.) iznōkušas šaidas grōmotas: 1. Sakramenta daleišonas rituals, 1799. g.; 2. Dzīsmes svātas uz gūda Dīva Kunga, Jumpr. Marijas un Dīva svātu, 1801. g.; Cylvāks īškeigs aba mōceiba ap kōreibom cylvāka, 1808. g.; Mōceiba lyugšonu un apdūmōšonu ap svātu mišu, 1821. g.; Eisas lyugšonas un dzīsmes del pazytka, 1824. g.; Grōmota lyugšonu uz gūda Dīva Kunga, 1833. g.; Eisa mōceiba dēļ mozu bārnū, 1835. g.; Lyugšona pi Vysusvātōka Sakramenta, 1840. g.; Līceiba un apraksteišona, kaidas jir povinnostes formindera parafias, 1850. g.; Līceiba ap mūku K. Jezu Krysta, 1856. g.; Līceiba uz sv. Rochu, 1857. g.; Dzīsmes kas gryb Kungu Jezu gūdynōt, 1858. g.; Dzīsmes pyrma Miša Svāta, 1858. g.; Eisa pavuiceišona kai gatavētīs un īt pi spovedes, 1859. g.; Līceiba brōlestes, 1861. g.; Mōceiba ap kolpōšonu Dīvam, 1863. g.; Grōmota lyugšonu ar koronku, 1863. g.

Šūs grōmotu autori nav zynomi. Dūmojams, ka lelu daļu nu šōm grōmotom sarakstejušī b k g i J a l o v e c k i s, K o p c s, R i m k e v i č s un F a b i j a n s K r ž i ž a n o v s k i s.

Sevišķi rūseigs šō laikmeta rakstnīceibas darbinīks beja b k g s J a l o v e c k i s. Bkgs Jaloveckis beja pādejais Krōslovas goreigō seminara vadeitōjs. Miris 1884. g.

Bez tam iznōkušas vēl sekušas zynomu autoru grōmotas:

Bkga J e z. K i r k i l o «Grōmota brōlestes Vysusvātōkas Sirdes Jezu un Marias», 1849. g.; bkga T o m a s a K o s s o v s k a «Grōmota apgōdōšonu breiveigu nūlikšonu Dīva aba tajemnica Ticeibas svātas ar cytom vajadzeigom mōceibom», 1845. g.; tō pat autora «Mōceibas kotrai nedeļai vysam godam», 1850. g.; J e z. M a c u l e v i č a «Homileja, tys jir izplateišona, aba mōcoiba, kū zeimei ikvīns vōrds lyugšonas Dīva», 1859. g.; Styglovas pravesta S t e f a n a B a g i n s k a «Kavēklis pesteigs, aba pesteiga mōceiba ap nūmani Dīva», 1808. g.; bkga B. B a g e n s a «Grōmoteņa vysaidu lyugšonu un lītaiņu, 1859. g.; bkga A n t o n e v i č a «Skaiteišonas dīveigas dēļ kataliku ļaužu», 1879. g.; G. M a n t e u f f e ļ a «Lyugšona par mēnesi maju», 1863. g.; tō pat autora «Krista ceļš», 1867. g.; tō pat autora «Grōmota lyugšonu», 1867. g.

Vairōkas nu šē pōrskateitom grōmotom iznōce 2—6 izdavumūs.

Slēdzīni.

Nūstyprinojūt katōļu ticeibu, jezuitu un dominikanu ordeni, vālōk atsevišķi goreidznīki ī s a k ņ ō j a l a t g a l i š ū s ī r a š u p ī s a v y n ō t l a s e i š o n a s m ō k s l u. T a i d ā k ō r t ā l a t g a l i t s t y k a a t t u r ā t s n u p ō r t o u t ō š o n a s, n a s a k o t ū t u z t ū, k a v a s a l u s d i v u s g o d u s y m t u s a t s a r o d a p ō r t a u t ō t ō j u: k r ī v u un p ū ļ u ž ņ a u g ū s.

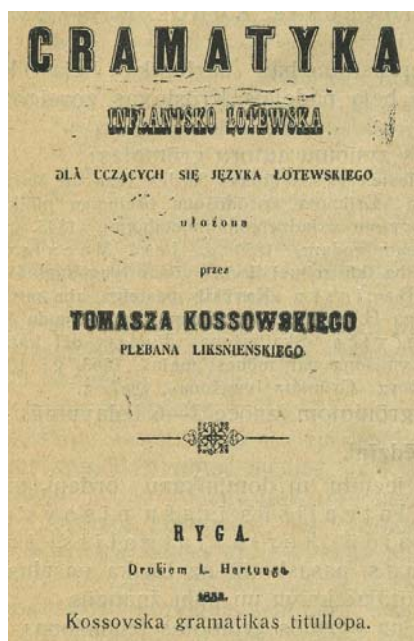
Kai jau tyka apskateits, laikā nu pyrmōs grōmotas iznōkšonas latīņu burtim 1730. g. leidz drukas breiveibas aizlīgšonai 1871. g. iznōce ap 50 dažaida goreiga satura grōmotu. Vairōkas nu tōm iznōce 2—15 izdavumūs. Rēkinōjūt, ka kotrys grōmotas izdavums iznōce 2000 ekzemplārūs (patīseībā drūši viņ ekzemplāru skaits kotrai izdūtai grōmotai beja lelōks), 150 g o d u l a i k ā t y k a n ū d r u k ō t s a p 200 000 g r ō m o t u! Reiz par pādejim ītaupejumim īgōdōtū grōmotu latgalīts cīteigi uzglobōja, tei kai montōjums pōrgōja nu paaudzes uz paaudzi. Lela daļa nu tō laika grōmotom uzaglobōjuse latgalīšu sātōs ari leidz myusu dīnom.

Vairōkas paaudzes mekleja šymōs grōmotōs goreigu bareibu un atspērdzynōjumu pēc smoga fiziska dorba dzymtskunga teirumūs. Š ū s g r ō m o t u p ō r l i c e i b a s v e i d ō j a

latgalīša raksturu īpatnejā gorā un prūti: nav vērts nūsadūt realos dzeives seikumiem, bet gora pasaules izkūpšonai pīgrižama vysa vēreiba.

III. Pasauleigōs rakstnīceibas sōkums.

Pymōs pasauleigōs grōmotas.

Zvārasti. Latgolas tīsu archīvūs izaglobōjuši latgalīšu izlūksnē saraksteitūs zvārastu teksti nu 17. g. s. Par vacōkū zvārastu uzskota 1688. goda 25. novembrī Daugavpilī uzraiksteitū zvārastu kaidā muižas rūbēžu streida lītā. Ūtrys leidz šam arkīvūs uzītais zvārasts latgalīšu izlūksnē atsateic uz 1692. g. Tys skaņ šai: «Mani Krystapu Zydini ar tu apburtu olu apdzirdis bia ir nu tos abdzirdiszonas biow du godus slyms.»

Latgalīšu gramatikas. 1732. g. izdūta latvīšu gramatika nu nazynoma jezuita. Tymā pūļu raksteiba, bet izlūksne nav teiri latgaliska. Ūtra gramatika ari nazynoma autora — jezuita dorbs, iznōc 1737. g. Pymō eisti latgaliskō gramatika, kuras gramatiskōs formas nav zaudējušas sovas filologiskōs vēteibas ari myusu laikūs, saraksteita nu bk. Jezupa Akileviča un izdūta 1817. g. Latgalīšu gramatiku saroksta un izdūd 1853. g. ari bkgs T o m a s s K o s s o v s k i s, bet bkgs J ō ņ s K u r m i ņ š 1858. g. izdūd pūļu-latiņu-latvīšu (latgalīšu) vōrdneicu.

Vysas šōs gramatikas tūmār saraksteitas na latgalīšu, bet pūļu goreidznīku un Krōslovas goreigō seminara vajadzeibom. Latgalīšu školu un mōjmōceibas vajadzeibom šymā laikā iznōc vairōkas ābeces.

Ābeces. Pirmō latgalīšu ābece iznōce 1768. g. ar nūsaukumu «Elementarz lotewski z abecadlem, krótkim katechizmem ejssa mociba i modlitwami ejssas lyugszonas». Turpmōk iznōc vairōku autoru «Elementari ar pīlikšonom» — ābeces un losomōs grōmotas bārnim, kur bez goreiga satura rokstim atrūnam ari pasauleiga satura rokstus.

Praktyska satura grōmotas.

Apstōkli, pi kaidim rodōs pyrmōs pasauleiga satura grōmotas. Kai redzējam, jezuitu ordena rakstnīceibas darbinīku golvonais uzdavums beja pīradynōt latgalīšus pi laseit prasšonas mōkslas, padareit īsamōceišonu laseit par tradīciju, lai taidā kōrtā dareit pītamus latgalīšim goreiga satura rokstus un styprinōt tautā katōļu tīceibu. Šys dorbs teicami tyka veikts un 19. g. s. sōkumā ikkotrā latgalīša sātā beja atrūnama vīna voi vairōkas goreiga satura grōmotas. Tagad rakstnīceibas darbinīki — bazneickungi varēja pīgrīzt vēreibu ari praktyska satura rokstu izdūšonai. Un tī beja vairs kai napīcīšami: tymā laikā kad Vokoreiopā un tepat kaīmiņūs afīz Daugovas tyka rosti jauni celi vysōs praktyskas dzeives nūzarēs, latgalīts vēl saimnīkōja pēc tāvu tāvu īražas. Nu pūļu muižnīkim, kuri dzeivōja vairs Pūlijā un ōrzemēs, bet na sovōs Latgolas muižōs un sovus dzymtscylvākus nycynōja kai zamōkus radejumus, pamūdynōjumu uz saimnīkošonas pōrkōrtōšonu navarēja gaideit. Navarēja smeļt nikaidu pamōceību latgalīts ari nu Baltijas latvīšu topušōs pasauleīgōs literatūras, jo tei drukōjōs latgalīšim pilneigi svešā gotu raksteibā. Vajadzeību pēc praktyska satura rokstim redzēja dažī Latgolas bazneickungi, bejušī Krōslovas seminara audzēkni, kuru gaitas jau nu školās godim beja saisteitas ar latgalīšu dzeivi; dažī nu šim bazneickungim nōce pat nu latgalīšu saimem. Tī stōjōs pi praktyska satura grōmotu izdūšonas latgalīšim.

Bkgs Jezups Akilevičs, kura vōrdu minējam, apskotūt pyrmōs latgalīšu gramatikas, 1832. godā izdūd ari pyrmū praktyska satura grōmotu. Tei saucās: «**Eysa mociba ap audziszonu biszu wysim bitinīkim un wysсуvairok Latwiszim nu wīna jus drauga Leyksnas Baznickunga strupay un skaydray saraksteyta.**» Apskotomais temats grōmotā izsmēļuši un lītdareīgi apstrōdōts un viņā snāgtī padūmi bitinīkim var nūdareit ari šūbreid.

Bkgs Mik. Jackevičs 1849. g. izdūd «Grōmotu da zynoszonas pisatulrejszonas — draudzieybu way pawujcieszona kay wajag dzierszonu porstot un nu Brandiwindzierynia way cyta stypra atjyukt». Leidzeiga satura grōmotu saraksteja Viļānu **bazneickungs A. Beļskis** 1859. g. ar vērsrokstu «Ejsa mocieyba diel paskubinoszonas Tycieygu laužu da aizalīgszonaj brandwīna, roma un araka».

Bkgs Jezups Maculevičs jir radzamōkais šō laikmeta rakstnīks. Jō grōmota «Pavuičēišonas un vysaidi sposobi zemnīkim — latvīšim», nūdrukōtō 1850. g., jir naatsverams praktysku padūmu un popūlaru pamōcuši didaktiskā gorā saraksteitu stōstējumu krōjums tūreizejīm laseitōjim, kuri beja pīroduši vīneigi pi goreiga satura rokstim. Bkgs Jez. Maculevičs dzimis un audzis Latgolā, te ari kai bazneickungs strōdōjis leidz myuža beigom. Sprīžūt pēc dažīm autobiografiskim datim, kuri atrūnami jō «Pavuičēišonā», bkgs Jez. Maculevičs dorbōjīs, storp cytu, Osyunes un Kaunatu draudzēs, bet cīteigi sekōjis pēc svareīgōkim tūreizejōs dzeives nūtykumim vysā Latgolā. Igyutūs nūvārōjumu rezultats naapskaužams: J. M. redz cik daudz pūsta un nabyušonu latgalīšu sātōs tikai caur tū, ka zemnīki svāti pīsatur pi tāvu-tāvu īrodumim kai saimnīceibas vēšōnā, tai ari vysas sadzeives īkōrtā, cīteigi nūsarubežōdami nu visīm jaunynōjumim. Tys jū ari pamūdynōja izdūt «Pavuičēišonu». Sovas grōmotas pīrkšvōrdā jys roksta:

Gododams ab jwsu biedieygu stati, un jwsu tymsiejbu, ilksz dziejwies pa Satom; na winu reizi ajzraudowu; un sagodowu parakstiejt' itū gromotū. Na grybieszona slawies, bet ejsta milejba muna, da jums Latwiszy, ajzdrusynowa mani, da paduszonaj jōs da drukam. Zynu, labi un redzu, kad daudz atsarassis, kotry smissis nu itōs gromotienies, war byut', kad un Latwiszy! bet' otkon war byut', kad iēj byus por paajcynoszonu na winam, da parakstiejzonaj gudrokas un lobokas.

Iwieszszona jaunā, lobas un wajadzieygas lītas, wysod tur sowus inajdnikus un pretiwīnikus. Pawajcoit' tikwin sowus Wac-Wacus-Tawus, aba wacas Moties, kajda bieja pretiwiieszona un niurdiejszona uz tim labdareybom, kotry ajzwiedia szkolas pa Parafiom, un grybieja izwujciejt' Latwiszus skajtiet Gromotā.

Bet' paldis Diwam izgajsa jau tiej tymsiejba, iznika tys upartums: jaū poszy starawoities kab jwsu barni mocatu skajtiet' uz Gromotom.

Wyssur pa myusu Inflantu ziemi, redzim auglus pryciejgus un skajstus nu ajzwesszonas szkolu pa Parafiom un wujciejszonu skajtiet' uz grōmotas. Wajže na prysza ir tō lĳta; redziet' Latwizsus, pujszkinus un miejtinias, Swadiņ, Bazniejca nu Gromotienias Diwam lyudzamus, nu gromotienias dzismies Swatas dzidojamas; un nu grōmotu abskajdrynojamus sowus protūs?

Igodoit' tikviņ uz wacim Tawim jwsu, kajda jūs bieja saprasszona ab Diwu? kotry wajrok ir tyciejuszy Wacu-Bobu posokom, ne kaj mociejbom posza Kunga Jeza Chrysia; un diel' tō: kas tūs bieja pasatajsieis, Buru, Raganiu, Diwredziu, un cytu daudz bieniejgu Moniejtoju! Kurže tagad' ir palykuszy ti Moniejtoi? ajsto reszy kur ab im dziedis.

Sze! porgoja tymsiejbas Nakts, un izlēcia Saulā gajismis un spudrums Ewangeluma Swata!! a wysuwajrog caur gromotom.

Broleni Latwizsy! Pamiatit' tu sienieju godoszonu, un runu. «Muns Taws, un wacajs Taws, na mocieja ni grōmota skajtiet' ni rakstiet', a diel tō majzi edia.»

Nu grōmotu wujcas wyssi lauds gudrejbas! Gromotienia jtyma attrassit', pažytku pawujciejszonu, un Kawiekli. Kad pujszkins aba miejtienia towa, swatdiniom, aba zimas wokorūs garūs, aba lajkim nu dorbu wolnokim, skajtiefs tiew nu gromotienias sposobus wysajdus un pawujciejszonas; o kaj tiew sirds prycosis, Taws un Motie!

Ejstiņ zynu, kad atsarassis na wins piec manis, kotrys gudroku, loboku, un ar tiejroiku mieli Latwisku, parakstiejs grōmotas, ne kaj jtiej muna. Bet' kolejdz tys byus, pijamit' Latwizsy! munu pracu, ar tajdu sirdi, ar kajdu es jums ju upereju.

«Pawuiceišona un vysaidi sposobi zemņikim — latvišim».

Grōmotas īkōrtōjums: 328 l. p. bīza grōmota, sadaleita 30 nūdaļōs. Te ītvārti praktyski padūmi zemkūpeibā, dōrzkūpeibā, mōjtuireibā, higiena, saimņiceibas vesšonā un vyspōri sadzeives īkōrtā, pyrmōs paleidzeibas snēgšonā nalaimes un slimeibas gadejumūs; snāgtas dažas geografiskas un vēsturiskas ziņas (par tuksnēšim un c.) un ziņas par dobas parōdeibom (pārkyuni, zibini). Lelōkō daļa nu šōs vīlas ītārpta nūstōstu veidā. Apskotomōs vīlas spyłgtōkai iļustrēšonai atstōsteiti atteiceigi nūtykumi dažaidōs Latgolas molōs un ar dažaidom personom, kuras daudzķōrt sauktas vōrdā. Te mes losom stōstus (varbyut patīsu nūtykumu atstōstējumus), kuru darbeiba nūsarysynōja 19. g. s. pyrmā pusē Osyunes, Kaunatas, Dagdas, Feimaņu, Rēzeknes, Ludzas, Krōslovas, Daugavpiļs draudzēs. Stōstējuma veids vīnkōršs, sirsneigs, originals un saistušs. Stōstim arvīnu pamōcuši didaktisks raksturs. Volūda īpatneji latvyska, gon ar daudz rusicizimim un polonizimim un tūs lokalizējumim, tūmār taišni taida, kaidā runōja tauta Rēzeknes — Ludzas — Dagdas vērziņī vēl myusu godusimtiņa sōkumā. Grōmotā daudz īpatneju, tagad nu volūdas izzudušu vōrdu un formu, pīm. suseklis, kupramugurs (dūmōts kameļs), bōrme (bōrgums), cērtums (īvaiņōjums), paglōbe (krōjums), nūsteivuši (sastynguši), tēmēt (vārēt), vuiceitōjs (šķolōtōjs) un t. t., un t. t.

J. Maculevics «Pavuiceišonā» izastāj pret latgališu porsapūļošonu, izsmīdams vairākūs stostūs t. s. «kōrklu pūlus». Pret muižu J. M. izastāj nūteikti negativi; kaidā vītā Pōvuls Zejza (kura personā parosti runoj autors) soka: «Taisneigi runōdami (storp sevīm tikvīņ) mes visi na cīs asom leli draugi an prijатели kungu. Itū taisneibu gaiši rōda tōs pīrunas nu zemnīku izgōdōtas: «Ar kungu vodojīs, bet vysod akmini azūtē nosoj», aba «Lāska kunga dēļ zemnīka da sliķšņa tikvīņ un durovom. Ar kungu tai vakteigi vajag dzeivōt kai ar guni». Vysā vysumā bazneickungu lūma pi Latgolas zemnīku apgaismeibas dorbā idealizēdams, bkgs J. Maculevičs tūmār palīk ari te objektivs: nanūklus un ļūti bōrgi nūsōda dažu atsevišķu bazneickungu negatīvū darbeibu, kura izīt tikai uz personeigu lobumu meklēšonu, bet na uz tautas apgaismeibu.

Rakstureigōki tipi. Vysvairōk «Pavuiceišonā» figurej Osyunas draudzes saiminīks Pōvuls Zejza. Jys jaunūs godūs kolpōjis pi kaida bazneickunga, kur pisyyvnōjis daudz praktysku padūmu. Vālōk saimniceibā pīlītōjūt šūs padūmus un smēlūt jaunas pamōceibas nu draudzes bazneickunga, jys kļyust par prikāzeimeigu saiminīku. Gondreiz īksvātdīnu pi Pōvula Zejzas puļcejās kaimini uz lītiškom pōrrunom par dažaidom praktyskom lītōm; uz visim irūsynōtīm vaicōjumim izsmēļušas atbīldes snādz Pōvuls Zejza. Zejzas un jō kaimiņu sarunas jār interesantōkōs un rakstureigōkōs vītas grōmotā. Tai, runōdams par būrim, ragaņom, čāpāslīm, Zejza pīvad tautas nūsōstu par ragaņu un valnu sanōksmem az Volkenberga kolna nagaisa laikā, par ceremonijom, ar kaidom parosti izdareja apbūrtu teirumu atbūršonu (zalomu izlauzšonu) kaidis nu tō laika slovonim būrvim (Kaunatas Putyns, Rēzeknes Meža Vepris vai Ludzas Ciericha). Pōvulam Zejzam radnīceigs tips jir Jōņs Rubyns, taisneigs un dīvbaileigs cylvāks, kurs nūsadeve vairs goreigas dzeives izkūpšonai, bet naaizmērsa ari praktyskōs dzeives, īkōrtōdams sovu saimniceibu pēc grōmotōs atrostīm padūmim un paša pīredzējumim lelōkōs saimniceibōs. Ari uz Rubynu kaimini nōce pēc padūma un paleiga, kuru Rubyns kaimiņam nikod naatteice. Lobs saiminīks jir ari Osyunas draudzes voits Jākubs Pōntags, tūmār jō saimniceiba plaukst vairs caur jō sīvas, Jākubīnes lobu parādu sātā; turpretīm jō brōļa, Jōņa Pontaga saime izmērst tikai tōpēc, ka jō sīva natikleica un moz prōteiga. Losūt puslopas par jōs saimnikōšonas pajēmīnim ar izbreinu jōvaicōj: voi teišam taida saimniceibas īkōrta vīnu godu symtu atpakaļ dažōs Latgolas zemnīka sātōs varēja byut? Teicams saiminīks jir ari Jēzups Grīzāns, pi kura sātā vaļdeja prikšzeimeiga kōrteiba un sadarbeiba kai ar saimi, tai ari ar kolpim.

Kai apskateitūs pozitīvūs tipu pretstoti figurej ari vairōki negativi tipi. Stopōns Volks, stols un skaists, bet parlīku idūmeigs puiss; jys vysur gribēja byut pyrmā vītā, gribēja byut apbreinōts nu citim. Kļyudams par saiminīku, jys sovu ustubu pōrtaiseja un lūgus izkrōsōja, lai taidā kōrtā atsašķert nu citim; bārnus un sīvu gērba pēc kungu mūdes un toleidz nasalyka mīrā, kolš jū naivēlēja par voitu (pogosta prikšsādātōju). Kļyudams par voitu, lyka sevi saukt par «panie Voicie», t. i. atmete latvīteibai ar rūku. Jōņs Aizpurs, kurs naudas vōkšonas kōrē naapsastōja ni pret kaidim leidzēklīm; kļyva ari bogōts, bet nu kaiminim neists. Uzulīnes sādžas saiminīks Jōņs Bucabeja lels dzārōjs. Caur dzēršonu nūvede leidz nabadzeibai nazkod bogōtū sātu. Īrunōts nu bazneickunga, dzeršonu atmete, bet ilgi naizturēja draugu — dzārōju izzūbōšonu un otkon galeigi pakleida. Kaidreiz pīdzēris īkrita māslu bedrē un tur nūsleika. Nu turines jū izvylka ar skruči un aproka pūrmolā. Ari jō dāli pakleida.

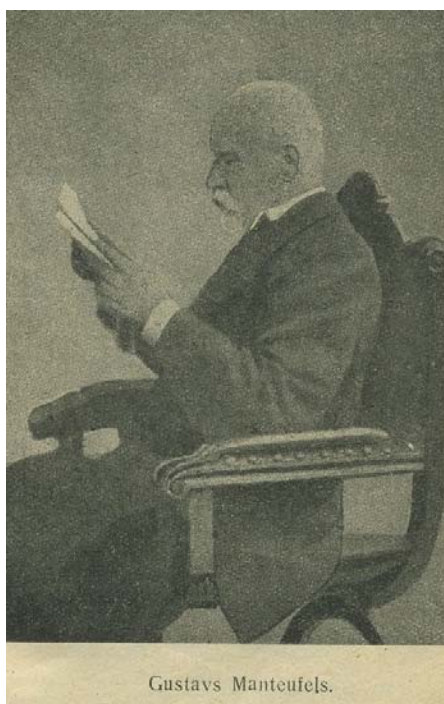
Kai paleigi eistā vītā pi dažaida veida nalaimes gadejumim parosti nōc skolōtōjs (špektereits), feļdsers un bazneickungs. Pīvessim te vīna šaida nūsōsta atstōstējumū. Ōdu deirōtōja Hīlca dāls soltā zīmas dīnā aiznese pōrdūt ōdeņas uz 15 verstu attōlū Dagdas mīstu. Lai gon tāvs jam pīsaceja nadzērt šņaba, jo soltā laikā šņaba dzeršona beistama, jys ōdas pōrdevis īdzēre nu žeidim izstateitōs magaričas, pa ceļam īsagrīze ari vīnā-ūtrā krūgā paskolōt reikli. Sātā jō gaideja vysu nakti, bet jys napōrnōce. Agri reitā tāvs devēs dālu meklēt. Natōli nu sovas sādžas atroda jū nūsolušu, ar vōjom dzeiveibas zeimem. Klauvēja pi vairōku ustubu durovom, bet nivīns Hilcu nagribeja laist īškā, jo visi jū smōdeja caur jō omotu. Beidzūt īškā īlaide Jōņs Rubyns. Tymā sādžā beja škola. Špektereits (skolōtōjs) redzeja, ka nas cylvāku ustubā un steidzēs apskateit, voi navajadzeigs jō paleigs; atgōja tad, kad nūsolušu gribēja nu sincem nest syltā ustubā. Tū dareit špektereits stingri aizlīdzē, bet pavēlēja iztaiseit guļas vītu nu snīga prikšustuba, īguļdēja tur slimnīku. Ļauds naticeigi krateja golvas: nūsaldēis pavysam. Gadejōs cauri braukt bazneickungam. Tys pīkrita špektereiša reiceibai, bet lai pōrlīcynōt klōtasušu, demonstrēja šaidu pajēmīni: palyudze saimineicai sasolušūs ōbulus; vīnu ōbuli īlyka soltā, ar ladim, bet ūtru syltā yudinī. Pēc dažom minutem izjēme ōbus ōbulus: pyrmais beja svaigs, kai nasalis, bet ūtrais beigts — taipat byutu bejis ari ar nūsolušu, jo byutu nasuši syltā ustubā. Rezultatā — nūsnoļušū atdzeivynōja un vālōkūs atspirgšonas pajēmīņus snēdze atvastais feldšers, bet bazneickungs nōkušā svātdīnā mōceibā ilgi runōja par Jōņa Rubyna lobū sirdi un par pōrejūs sādžōņu nažēleibu.

Nūzeime. «Pavuiceišona un vysaidi sposobi» īnese jaunu pūsma Latgolas rakstnīceibā. Kai laseitōjīm, tai ari rakstnīceibas darbinīkim tyka skaidrys, ka laseit prassōnas mōksla nūdareiga na tikai ticeibas styprinōšonai caur goreiga satura grōmotu izplateišonu, bet ari praktyskim mērķim,

resp. tautas kultūras paceļšanai caur pasauleigū rakstnīceibu. Tai tod bkgs Jezups Maculevičs ar «Pavuiceišonu un vysaidim sposobim» jir liciis pamatus latgalīšu pasauleigai rakstnīceibai.

IV. Gustavs Manteufels un drukas breiveibas aizlīgšona latgalīšim.

Gustavs Manteufels.

Gustavs Manteufels.

Dzymtbyušonas atceļšona. 1861. g. Krīvijā, kūpā ar tū ari Latgolā, tyka atcalta dzymtbyušona, voi tai saucamī «prigoni». Leidz tam laikam latgalīts beja pilneigi padūts muižas varā. Muižnīks — pūlis ar jū vareja reikōtīs pēc sovas grybas: pīlītōt borgus misas sūdus, pōrdūt, dōvynōt, paspēlet kartīs. Pi taidim apstōklim beja apgryutynōta materialōs un goreigōs kultūras sekmeiga uzplaukšona pi latgalīšim. Pēc dzymtbyušonas atceļšonas latgalīts varēja uzelpot breivōk.

Pyrmais latgalīšu kalendars. Tyulen pēc dzymtbyušonas atceļšonas, 1862. g. nōc tautā «Inflantu zemes laika grōmota aba kalendars», kuru sastōda un izdūd Gustavs Manteufels. Kalendars iznōc napōrtraukti 10 godu, leidz 1872. g. un atrūn lelu pīkrisšonu latgalīšu sātos: tū latgalīts var vīgli laseit, jo laseišonas mōkslu jys teicami pīsovynōjis nu pōtoru grōmotas. Ryupeigi sastōdeits, bogōts praktyska un dailliteraryska satura rokstim un iļustracijom, tys latgalīšim aizvītoj laikrokstu.

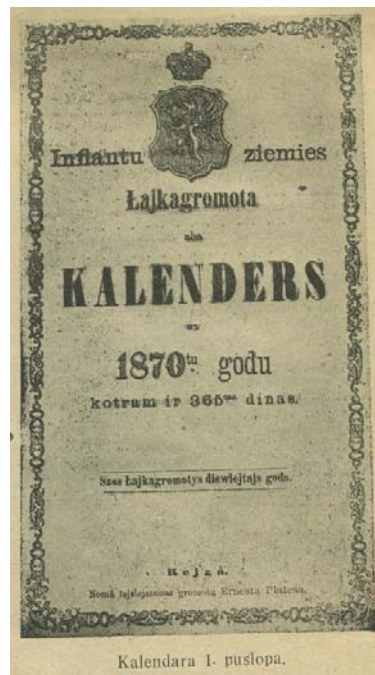
Nu lauksaimniecības rokstim, kurūs teišam daudz dereigu un interesantu padūmu, kalendara gōjumūs, storp cytu, uzjemti saidi: «Kai divas kūmas Odumīņa un Jezupīņa runōjušas par tū, kaidas vystas jir vyslobōkas dēļ audzēšonas», «Pavuiceišona kū un kai vajag dareit laikā slimeibas», «Caur kaidu sposobu loba saimineica var sev nu poša vosoras laika dēļ vysas zīmas svežnas ūlas paglobōt», «Kai cept gordu maizi», «Kai var paprōveit ryugtu svīstu», «Kai uzglobōt sīrus nu tōrpim», «Kai sorgōt madu nu skudrem», «Kō vajag da tam, kab zemnīki jauki, vasali un prīceigi dzeivōtu».

Kalendarā uzjemtūs stōstūs laseitōjam tālōti tūreizejōs dzeives tryukumi un lobōkas dzeives īspējameiba. Kaidā nu šaida veida stōstim teik grīzta vēreiba uz školu, izgleiteibas napīcīšameibu. Kotrā goda gōjumā sateikam tautas dzīsmes, pōrsokas, parunas, ari originaldzejuļus.

Pymā goda gōjumā — 1862. g. īvītōti šaidi stōsti un tautas gora monts: 1) Pele apēde dzelzi», lokalizejums nu pūļu volūdas. 2) «Kai Pōvuls Zejza svātdīnas vokorā pēc nešporlaika ar sovīm kaiminīm pī glōzes ois jir runōjis (Pōvuls Zejza jir tys pats gūdeigais saiminīks, ab kotru bazneickungs Jezups Maculevičs jir rakstejis «Pavuiceišona dēļ zemnīkim īkš gobola 24, lopa 182)». Nu «Pavuiceišonas» mums jau pazeistamais Pōvuls Zejza aizgōjis pēc nešporlaika mōjōs ejūt kaidā sādžā, kur beja sasapulcējuši visi sādžōni un uz sasapulcējušu lyuguma snādz tim dažus praktyskus padūmus. Nūteik, storp cytu, saruna par pōrīšonu uz t. s. «čynšu», lai ōtrōk atsasvabynōt nu kungu aizbīldnīceibas. Līta jauna un zemnīki šaubōs, vai tei pījemama. Zejza ar pōrlīcynōjušīm pīmārim pīrōda šaidas reformas napīcīšameibu. Sarunā daudz ari cytu etnografīsku un kuļturvēsturīsku seikumu. Stōsts, likās, pīdar bkga Maculeviča spolvai. 3) «Kō navar padareit izteikšona, pōrsoka un smīkleiga nūtikšona, kuru Pōvuls Zejza pastōsteja vīnam sovam kaimiņam un draugam, kad jau beja īgōjuši ustubā pasaglobōdami nu leita». — Te atstōsteita pazeistamō fabula par vōrnu ar sīru un lopsu (tikai vītā lopsas jemts krauklis), kai ari populārais nūstōsts par tū, kai divīm jōnas kaidu smogumu, bet vīns gudrōkais līlēdams ūtra spēku panōc, ka smogumu nūnas tikai vīns. 4) «Nikod cylvākam navajag malōt. Nūtikšona.» Interesants ari garōks dialogs «Bōbas doktorīnes, aba navajag klauseit naprōteigū». Dialoga saturs šaids. Kaidis zemnīks Francs ōrstēja sovu slymū sīvu. Vyspyrms jys grīzēs pēc padūma uz bazneickungu. Tys stingri pīsoka nasaklauseit dažaidu kaimiņu oplomu padūmu, bet līk īt uz mōjom un likt vīnkōršu kompresu un tad steigtīs ar bazneickunga īdūtu vēstuli uz ōrstu. Ejūt mōjōs ar muižas saimineicas madamu īsagriž pī muižas lelmōtes, kurai žalojās, ka sīva saslymuse, varbyut kaimiņš par dusem asūt apburis. Lelmōte īdūd dažas drapes un ari dūd padūmu likt soltus kornpresus, sūleidamīs ari pasa atīt slymū apskateit. Pa ceļam caur mīstu zemnīks pajem vēļ žaida pīdōvōtōs soldonōs zōles, kuras jys atvedis nu Reigas. Mōjōs pōrnōcis jys sōcās ōrsteit sīvu ar vysom atnastōm zōlem reizē. Bet te īnoc bōba Baltīne «kotra vysas slimeibas prūt «lečēt»». Tei pōrlīcynoj zemnīku, ka jō sīva «aizčaravōta» un tū vajag «atčaravōt», tod tei tyuleņ palikšūt vasala, jo ar lelmōtes zōlem varūt izōrsteit tikai kungu slimeibas. bet na bōbu slimeibas. Bōbu slimeibas varūt izōrsteit pašas bōbas. Atčaravōšona ari sōcās: «Padūdīt jyus še maņ vēļ kneipstongas un maizes lōpstu; vajaga maņ viņus salikt kristyniski, tad tys vysulobōk nūdzan īraganeišonu un ar sorgoj nu spēka tō

malnō. — A, gryuts gon lečeit. (Dagōjuse klōt čaravoj slimneicu un soka.) Caur visim laikim tfu tiu! Ej, lītūņ ōrā uz pūrim, uz mežim tfu tiu! Caur suņa rogonu tfu tiu! Caur sorkonū kačini tfu tiu! Caur malnu kaču tfu tiu, tfu tiu, tfu tiu! Myužeigi myužam amen.» Čaravōšona un ōrsteišona pēc Baltīnes sposoba drūši vīņ byutu beigusēs ar slymōs nōvi, jo atgōjušō lelmōte tōs nabyutu izdzynuse un snāguse slymai paleidzeibu.

Bez tam tymā pat kalendara numurā īvītōtas vairōkas tautas dzīsmes: «Vacvaca meitu dzīsmēņa», «Moza dzīsmēņa dēļ kōzu laika» — populārō «Aizgōja sauleite aiz kaļņēņa», «Kai myusu latvīšu meitines sasalasejušas ap jaunīvi laikā kōzu dzīd»; tad pīcas meikies un daži gareīga satura stōstēni (pastōsteišona ap zemi Kanaan).

Taids kalendara pirmō goda gōjuma literāryskō pīlykuma saturs. Tik pat kuplis jys jir ari nōkušūs godu gōjumūs. Originaldzejuli īvītōt vālōkūs godu gōjumūs. Daži nu šim dzejulim komponāti un notis, kūpā ar tekstu, īvītōtas kalendarā. Tōs ari beja pyrmōs pasauleigōs latgalīšu dzīsmes (izjemūt tautas), kuras vītejūs draudžu varganisti īmōcēja tūreizejū jaunōtni dzīdōt vīnā ūtrā draudzē. Dzejulūs tālōta idiliska zemnīku dzeive, lauku pītimeiba un krōšņums.

Zemnīku dzeives klusō idile tālōta dzejulī «P a b e i g s p r ā c a s» (dorba nūbeigšona). Tō saturs šaids. Jau rīt sauleite, īsastōj zvaigžņōta nakts, nūklust putnu dzīsmes; mēness sudobrveideigs bōž rogu nu zam zemes. Sātā mōjas mōte gaida saimi ar vakareņom: pīnu, maduteņu. Saime ejūt nu dorba skandynoj kaidu dzīsmēiti: lai skaņ kolni, lejas un meži. Šam leidzeigs jir dzejulš «U z l o b u n a k t i». Īsastōj nakts un dobā vyss palīk klusu. Lai Dīvs dūd ari saimei mīreigi atsapyust nu dīnas dorbim. Par zemnīka dzeivi un dorbim losom dzejulī «D i v p a d s m i t k a l e n d a r a d z ī s m u». Te izjusti dzejōts par zemnīka svareigōkim dorbim kotrā mēnesī. Dzejulī «P l ō v e s l a i k s» gleznaini tālōts vosoras kūšums un augļu pōrpilneiba, kad vysapkōrt zaļumi an zīdi, kad kotrys augļu kūks, kotrys ūgu kryums snādz pretīm garšeigu augli; teirumūs zalta vōrpas leigoj, sūlūt bogōtu ražu. Jautri un žigli rit labeibas nūvōkšonas dorbi:

«Tad tī vīns pret ūtru steidzās,
Nas kūpā gubeņas, stota.
Un kad palīks jau plaut beidzās,
Nūdzīd meitas jautrā prōtā.

Kraunam pylnu te vazumu,
 Kū spēj bāri vilkt zirdzeni;
 Loksta sirds radzūt svuitumu,
 Kad savadam labeibeņu.

«R u d i ņ a d z ī s m ē» otkon tālōts priks par laimeigi nūbeigtom vosoras gaitom: nōc, svōt, dzersim aļteņu, lai sadzīd mums bārni, lai sanōk jauki draugi; pagōja vosoras gryutu dorbu laiks, rudiņa augļu pilneiba atnōce, vysu sirdīs volda priks — pītiks godam pōrtikšanas un monta. Apskateitīm leidzeīgi vēl jir šaidi dzejuli: «D z ī s m e a p z y r g u», «S a j e m š o n a m ī l e i g u g o s t u», «P a l a i s š o n a g o s t u», «K a i b ā r n i s a s a l a s e j u š i a p J ō ņ a d ī n u p r i c o j ā s», «R e i t a d z ī s m e», «K ō z u d z ī s m e», «D z ī s m e a p p a v a s a r a d o r b i m».

Vysūs šymūs dzejuļūs izcalti zemņiku dzeives lobōkī, gaišōkī breiži, tālōti lauku dzeives idile un dzimtaines dobās krōšņums. Lai ari volūda vēl na vysur vejeigi īsalūka ritmā, tūmār dzejuļu nalīkuļōtō sirsneiba aizgrōb.

Bez še apskateitīm dzejulim jir vēl vairōki dzejuli, kurim filozoīisks saturs; šymūs dzejuļūs mēginōts nūspraust dzeives uzdavumus un gola mērki. Dzejulī «G a ņ u d z ī s m e» losom par jaunu, žiglu, vīgleņu ganeiti, kura laimeigi jūtās pučōtu ganeibu laukumā ar sovu gonomu pulku; tūmār šū laimi nūmōc najauši iznōkušōs pōrdūmas, ka na vysod jaukas dīnas turpynōsīs, reiz nōks vacums, kurs atjems dzeives sporu. Leidzeigs saturs ari «M e i t ī n e s d z ī s m e i a p n i k n e i b u p a s a u l a», tikai te dūma vairōk nūbeigta. Dzejuļa saturs šaids. Sādādama puču dōrzenā meitene dūmoj par šō pasaulā nikneibu: jauneibā visi glaimoj un līlej, bet pōrīs jaunas dīnas, pazuss skaistums, byus jōpalīk bez draugim un vīntuļam jōsagulst kopā; pōrīs šō pasaulā slave kai dyumi un mygla; apbādynōtō meitene vaicoj dzeives taisneibas pi pučem, kuras nu jōs rūkom stodeitas un laisteitas. Lilija meitenei it ka atbiļd, ka jōs dzeive leidzeiga pučem, kuras vīnā vosorā izplaukst, uzzīd un nūveist. Dzejulī «Nabadzenš» kaidis ubogs, kuram jōād sausa maize voi jōsabodoj, mīrynoj sevi ar tū, ka visim dzeives ceļa gols vīnā vītā — kopsātā beidzās.

Par dzejuļu autorim uzskotomi G. Manteufējs, A. Jurdžs un kaidis Stērnīnes bazneickungs.

Kalendarā uzjēmtom goreiga satura dzīsmem pīlyktas klōt notis, pēc kurom draudžu varganisti varēja imōceit bazneicōņus šōs dzīsmes dzīdōt. Notis, pīm., pīlytktas klōt šaidom goreiga satura dzīsmem: «Dīna beidzēs, nakts atgōja», «Dīvs, tovōs rūkōs dzeivojam», «Kreitam uz celim». Dzīsmes tulkōtas nu pūļu volūdas.

Apakšā teik pīvasts vīns nu rakstureigōkim dzejulim, kurs beja ar komponeits.

Asmu zemnīks laimeigs.

Vai uz dorba dzisnā skrīnu,
Vai mikreslī grižus,
Vīnaiž dzižu vysu dīnu:
«Asmu zemnīks laimeigs!»

Kai viņ socas dzisna dinas,
Pasaplete austra,
Aizdzid ceiruļs versum dryvas,
Jau nu asmu laukā!

Jautrys, atdevs Divam gudu,
Radeitojam vysa —
Ar izkapti, vai sprigulu
Steidzus es kur vajag.

Koč na reizi sasveist pira
Syltōs sanies korstumā,
Pī oluta man labi ira
Atsapyust sev vasumā.

Nurit saule — jau mikreslis,
Pabeidzis tod pracu
Cylvaks ļusteigs it aiz orkla,
It uz sovu satu.

Zīd deļ mani dorzs pavasar,
Zaļa palik pļova
Vosor boltas munas vorpas
Rudiņ palik zalta.

Škyuni pilni zaļa sina
 Ir un lyktas skaudzes.
 Versum šņures kyuls pi kyuļa
 Un vorpas kai čačas.

Lai auss izdzerst swatdin skripkas
 Koč na sadareigas,
 Nu sirds cylvaks palik prceigs
 Bo eistyn ir laimeigs.

Nagribu es munas satas
 Sameit ni ar pili,
 Jamā ir muns tāvs pidzimis,
 Es un barni mili.

Kormi gleiti, trauki teiri,
 Drebu teine pylna,
 Stalī zirgi, kai komuļi
 Dzelža roti jauni.

Pa klevenim lupi tukli,
 Škyuni pilni maizes,
 Un kambari man ar nav tukši,
 Vai tod asmu nabogs?

Obeļneicas saleikdamas
 Ceļ gryutmu augļu,
 Skrin biteites skaneidamas,
 Bo man atnas madu.

Man sedeklis — suli bolti,
Gulta — zaļa zole,
Par kavekli — cervi, kolti,
Laiku roda gaileits.

Kad porodus es atdušu,
Tu, kas pidar atjemis.
Satā turu miru svatu,
Tai kai cyts kungs asmu.

Kaimiņš kungam, paldis Divam,
Naņuržu uz laimes,
Rods es vysod sovai statei,
Strodoju un dzižu.

Kungs tikviņ ap slavi godoj,
Aizmigt navar progoreigs,
Deļ mani gon, ku Dīvs izšķiņkojs,
Asmu zemniks laimeigs.

(1863. g.)

Kalendara prozas dorbu raksturōšonai pīvadam vīnu nu kalendara stōstim.

Kaids pażytkis izīt nu zemņiku školom.

(Pavuicama pastōsteišona.)

Pēc garom garom tolķavōšonom, pēc vysvysaidom runom un pretimtureišonom, nūsprīde uz gola Mariampoļa vaļsts kad viņa dēļ sevi izbudavōškūte školu; un kad pogosta vacōkais aba staršina jēme rakavōt cik vajadzēs naudas dēļ izbudavōšonas tōs školas, — tod izkryta uz sevkura saiminika pa četri rubli sudobra un pa divi rubli medzis. Vīns saiminīks ar vōrdu Jākubs Pontags cīs pretim turejōs kad nabudavōšūt školas un kai viņ varedams vīnaiž runōja citim: «napadsarokstīt, napadsarokstīt brōli». Bet tys vyss nikō viņ napaleidzēja. Un kad jau staršina pīscēja vysai vaļstei, lai uz jaunu godu sanas naudu uz pogosta — vaļdeišonu (tys ir uz ceļskū), — tod viņš saiminīks ar vōrdu Pontags pats vaira nazynōja, kū dareit un todēļ nūbrauce pasarunōt un pasarēdeit zu sovu kūmu Pōvulu Zejzu, kotru dēļ viņa gudreibas un taisneibas visi ļauds dyžan cīnēja un kotrys beja par staršinu īkš kaiminu vaļstes.

— A nu kurīnes tod jyusus Dīvs uz mani atnas, pasoka Zejza pasveicynōdams Jākubu, kotrys gōja īkš īkš viņa ustubas; vasali, vasali seņ naradzāti; es dūmoju Jākub, kad iyus jau myusus pavysam aizmērsuši asot.

— Kas tū deve, atbiļd Jākubs, aizmērst to gon naasmu aizmērsis, bet nabeja maņ vaļas, nabeja kod braukt gostūs; nu praudu pasceit, tod es varbyut gon un šūdin nabyutum uz jyusim atbraucis, jo maņ nabyutu vajadzeibas; bet tagad maņ otkon dagōja praseit jyusu paleiga un pavuiceišonas.

— To redz kaids tev, atbiļd Pōvuls. Tūlaik tikviņ atbrauc mani apraudzeit, kad šam asama vajadzeiba. Bet gona, gona muras vēļ laika dēļ pasarunōšonas, parunōsim pēčōk ap vajadzeibom; un tagad kūmeņ lyudzam jyusu atsasēdit, atsasēdit kad jau atgōjuši esit gostūs uz mani; un jyus sīveņ mīlō, īdūdod mums plōciņa un sīra un sasiļdit kaidu drusku ols ar madu, aistō radzu kad myusu kūms dyžan jir nūsaļs caur taidu soltumu uz myusim atbraukdams! Tai runōja Pōvuls da sovai sīvai. Tod atsasāduši aiz golda, jēme pi ola un plōciņa runōt sev ap tū ap šū, un uz gola Jākubs tai pasoka uz Pōvulu:

— Jyus zynot kūmeņ, kaida slykta labeibeņa beja pi mums šūgod; smylgas un kosteru vairōk nakai rudzeišu; bet golvas naudu un čynšys uz kaznačeistvu tai gon nava daudz nu kō moksōt. Gon vēļ cylvāks kai na varādams šū bādu atdzeitu nu kokla, aistō kad vēļ nu pārnejō goda paļdis Dīvam palyka kaida druska atlykta klētī dēļ gadeišons vajadzeibas, — bet vysuvairs bādas jir maņ ar tū školu! Kam ta maņ moksōt dēļ školas? Pavasar kai dzēržu īsokškama viņu pi mums budavōt un še jau uz jaunu godu pīscēja mums staršina kad ikkotrys nu mums saiminīkim sanastu dēļ budavōšonas školas pa pus pīkta rubļa. Ok Dīveņ žēleigais! Taipat myusu tāvi lela vacuma jir dadzeivōjuši uz šō pasaulā un es cylvāks gon un pats daudz godu jau laimeigi pōrdzeivōjis asmu un gondreiž vacs asmu palicis, a da šam laikam paļdis Dīvam varejom visi dzeivōt bez tōs školas; un šūdin šū viņ var dzērdēt kad školas un školas, moksoj un moksoj! Taipat cylvāks koč lai sev namocātu skaiteit, vyss var byut izpesteits un var aizpeļneit dabasu vaļsteibu, lai tikviņ labi dzeivoj. Kam ta myusim tōs školas? Tod atbraucu es še uz jyusim kūmeņ mīlais, lai jyus mani pavuicat, vai

navarātu kai nabejs tai padareit, kab pi mums nabyutu tās škoļas, tod zynoms un navajadzātu tās jaunās moksas, aistō kad praudu pasceit natura es naudas; un lai gon un byutu pi maņa naudeņa, tod un tūlaik vys es nagrybatu pūsteit viņas dēļ škoļas nu kotras dēļ mums zemņikim nabyus nikaida viņ lobuma, nikaida viņ pažytka.

— Jo jyus Jākubeņ naturat naudas, atbild Pōvuls, tod es jums aizdūšu ar lobu sirdi, aistō kad tei nabyus gon nūpūsteita naudeņa kotra tiks atdūta dēļ škoļas. Ka es tod eistyn ar lelu okvoti idūtu dēļ budavōšonas škoļas na tikviņ pus pīkta, bet vēl un divdesmit sudobra rubļu. Eistyn kūmeņ mīlais, navar byut dēļ mums tagad nikas viņ vajadzeigōks un paleidzeigōks kai škola. Bārni myusu izavuiceis un skaiteit un raksteit un rēkinōt un Dīva vōrdus un vysaidas svātas nūtikšonas; bet vēl vairs jir, tod, kai maņ redzīs, myusu bārni palik daudz lobōki un mudrōki, jo pabyus kaidu laiceņu ikš škoļas. Seņōk mōte nikai viņ navarēja viņu davuiceit, lai vini ikreita smuki nūsamožgoj un izasukoj, un vini ar lelu bādu tikviņ dēļ svātdīnom pa druskai pasamožgōja un sukōjōs; bet tagad, nu tō laika kad jau vini jēme staigōt uz škoļu, — tod kai viņ dzīsneņa dzīst, jau muni bērneņi ikreita poši jir gleiši nūsamožgōjuši izasukōjuši un atprōvējuši reita pōtorus; un kad it pa reitam uz škoļu aba atsagrīž vokorā nu škoļas uz sātu, tad vysod Dīvu paslavynoņ un myusus mīleigi pasveicynoņ. Muns Jōneits tod jau treša zīma kai ikzīmas uz škoļu staigoj, un mōk jau labi skaiteit un raksteit, nu kō es un pats tagad turu lelu vygodu un pažytku, aistō, jo maņ laikam kai staršīnai daīt laseit naudu un syteit pa ļaudim golvas naudas laseitōjus, — tod muns Jōneits īkš vīna ocumirkļa maņ izrēkinoj, cik izkreit naudeņas uz sevkura saiminīka, un izrēkinoj daudz dreizōk un lobōk nakai es pats; un otkon, jo laikam gadejās kad cyts zemņiks paprosa nu myusim kaidas grōmotas vai kaida cyta vajadzeiga papeira, tod maņ tyuleņ Jōneits viņu bez skreivera paleiga pats nūroksta; un tai tod maņ tagad jau navajada nikō viņ praseit jo daīt izdūt kaidu papeiru voi grōmotu.

— Tys to gon jir tīsa, atbildēja Jākubs, kai jyusim Pōvul vajaga taida dāla kotrys mōcātu raksteit un rēkinōt. Bet dēļ kō ta maņ taida izmōceita dāla? Es nikod nabyušu ni par staršīnu, ni par starostu; gona maņ un tai dorba un bādas ar munim bōrenim.

— Lai jū vējs, atbild uz tō smīdamīs Pōvuls, tod redz kaidš tev gudirinīks! Ap reitu nagribi tu gōdōt kūmeņ mīlais, biļa lai tev šūdīn labi ira! Kū ta tu vari zynōt, varbyut uz cytu godu un tu par staršīnu tiksī izcālts. Kas tū vēl var zynōt. Un koč tu un natyktu par staršīnu, tod vyss laikam var un tev daīt taidas dzelas kur namōkūt raksteit un skaiteit uz cyta cylvāka prōta jir jōpasalaiž. Un zynoma līta kad nu to cylvāka daudz izīt škodes. Taisneigi gon tu pirmeit teici, kad cylvāks un bez raksteišonas un skaiteišonas var byut izpesteits ikšan viņa pasaulā, biļa lai jir taisneigs un lai dzeivoj labi napōrkōpdams nikod bausleibu Dīva; bet vyss gon grēcej tys cylvāks, kotrys, varādams kū lobu izvuiceit, nagryb nikaidas viņ mōceibas un gryuž nūst nu sevis ikkotru lobu pavuiceišonu. Voi jyus pīmiņat Jākub, kai viņu reiz bejot jyus atgōjuši uz Odpuskim uz myusu bazneicu, un dzērdejoj reizē ar manim kai viņš svešais jaunais bazneickungs pyrma nešpora deve mōceibu runōdams ap t a l e n tu, tys jir ap taidu naudu kotras ikkurs gobols stōvēja trejsdesmit rubļu un kotru naudu seņōk ļauteni sauce par talentu. Tod pīminīt kai viņš Mōceitōjs stōsteja mums Evangelija leidzeibu ap tū, kai vīns kungs dyžan izbōre sovu sulaini par tū, kad jys sulaiņš beja ībedis zemē tū talentu dōrgas naudas kotru kungs viņam jir paškinkōjis dēļ aizpeļneišonas; tod kungs nūsauce viņu sulaini par slyktu un nastaraveigu un neganteigu sulaini un atjēme atpakaļ tū talentu un pīscēja viņu sulaini īsvīst īkš cītuma aiztō kad viņš šū lābdareigu dōvonu par nīku jir turējis un nikō viņ caur viņu nav ni sev, ni cytam aizpeļnējis.

— A tai to gon jir, nu pīmiņu es gon viņu mōceibu, atbildēja Jākubs. Tys mušeņ beja ap dīnu Svāta Mōrtiņa?

— Nu tai, tai, laikā lelūs Odpusku myusu parafejas, ap dīnu Svāta Mōrtiņa Veiskupa esim mes viņu mōceibu dzērdējuši, runōja tōļōk Pōvuls. Tōdēļ Jākub navajaga tev žālōt pus pīkta rubleiša dēļ škoļas, aiztō lobōk jir lai jyusu bārni jir gudri nakai lai jir bogōti, bet naprōteigi; un vērsim tō varu es jums vēl pasceit taisneigi, kad jyus napropuļsit dēļ tās nīka naudeņas kotru tagad byusit izdavuši uz budavōšonas škoļas un dēļ tās mozas druskas kotru ikgods mozōk vairōk atliksit dēļ pōrdzeivōšonas un pōrtikšonas školmeistera. Kai že myusu vaļstī tod pret trejim godim citi saiminīki taipat dyžan pretim turējōs kab nabudavōtu škoļas, bet myusu bazneickungs tai stipri jēme viņus mōceit Dīva vōrdus slūdīnōdams un apskaidrynōdams ik svātdīnas bazneicā, kad vini cītsidreigi saiminīki dreiz gon atsalaide un pīstoja uz izbudavōšonas škoļas, un tagad vini poši rōdi jir un prīceigi nu tō, un žāloj kad navar poši reizē ar sovīm bērneņim staigōt uz škoļu, aiztō, kad bārni atīt uz sātu nu škoļas kuramā pats bazneickungs vuica nūtikšonas svātas un Dīva vōrdus, un kad, atgōjuši nu škoļas, īsōk stōsteit vysu kū viņ vacam cilvēceņam osoras bērst klauseidamis tūs svātus vōrdus. Tai gon un maņ pošam še nūtyka aizvakar. Jo jyus Jākub byutuļot pi mums bejuši bazneicā vakar pa reitam, — tod jyus dzērdātu poši kai smuki tur bērneņi nu škoļas vysu Mišu Svātu atdzīdoja. Osoras viņ byra ļautenim kad dzērdēja mozas bārņus tik jauki dzižūt! Un še veritēs jyus caur lūgu redzīt tur pi klēveņa viņus mozas kūceņus?

— Nu radzu gon, radzu, atbildēja Jākubs. —

To redz kūmeņ, tū vysu muns Jōneits pats jir īstatējis, saceja tōļōk Pōvuls un jo atīs vosora tod pats viņus škeļs, lai uz viņu aug ōbeli; tō vysa viņš jir izavuicejis īkš škoļas. Bet kū jyus uz tō teiksit mīlais Jākub. Divi nedeļas pēc Simjanda aizslymōja maņ vīns muns lelais palākais vērsis ar ašnim. Muns Jōneits šū pamaneidams nikō viņ nateic, bet tikvip nūtak uz bazneickunga saimineicu, atnas gabaleņu kreita, sasyt viņu uz akmeņa tik smolku kai myltus un pasoka uz manis «Tēteit! Tēteit! idūdāt jyus tū izdzert ar ryugušu pīnu viņam palākam vēršam, tod viņš nu tō vasals palīks!» Paklauseju es sova moza dāla, un uz cyta reita vērus kad bārņa zōles eistyn paleidzēja; vērsis vasals jir palicis. Vysu tū Jōneits ari ikš škoļas jir izavuicejis, aistō kad viņš jir dyžan prōteigs bārņs, un par lobu skaiteišonu viņš dabōja pārņ

paškindotus nu bazneickunga smukus papeirus un spolvas, un munai meitinei īdeve bazneickungs jaunu pōtoru grōmotu.

— Veritēs, viņas zečes kur šē pi cepļa stōv pakōrtas, muīa meitine poša jir nūadejuse. Labi gon un tys kad jau zeču navajaga pērkēt, un vylnu turu es sātā nu sovom pošom vuškom. Jyus nazynat kaidu lelu prīcu es tagad turu nu tim munim bērnenim! Un zynoma līta, kad es nu vinim gon naturātu taidas prīcas kad nabyutu pi mums školās. Dēļ tō tod es un napažāloju pus rubleiša dēļ školmeistēra; un jo atīs rudiņa laiks, tad nūnesšu viņam gastiņa kaida pus sīka vysulobōku rudzeišu, aistō kad viņš gon šū peļņu mušēj jir labi aizpeļņējis, jo tai labi izmōcejis myusu bērneņus.

— Laiks maņ jau uz sātu, teice Jākubs. Lai jums Dabasu Tāvs por tū aizmoksoj kad jyus maņ caur gudrim vōrdim nūdzynat bādu nu kokla. Es gon tagad nažālōšu naudas dēļ školās; aizjemt naudas naaizjemšu, aistō kad paļdis Dīvam vys vēļ kaidu drusku atrasšu sovā mokā; es tikviņ nagribēju dūt naudas, cikam jyus mani napavoiceisit Pōvul kai maņ jir jōdora, voi dūt, voi nadūt. Nu to i vasali palicit Povul mīlais! — Vasali, vasali, ar Dīvu — atbiļdēja Pōvuls. Paļdis par lobim vōrdim.

Stostā lītōta myusu tagadejō ortografija. G. Manteufels lītōja apm. taidu ortografiju, kaida tei Maculeviča «Pavoiceišonā», paraugs nu kuras losoms «Lit- vēst.» 15.—16. l. p.

Pōrejōs G. Manteufēļa grōmotas. Apskotūt goreigū rakstnīceibu XIX. g. s., redzējam, ka G. Manteufels sarakstejis un laidis klajā sešas goreiga satura grōmotas; dažas nu tom pīdzeivōja vairōkus izdavumus, pīm. «Nūtikšonas Biblijas». 1860. g. iznōc G. Manteufēļa «K ū sev kuram ticeigam bārnām myusu katoliškas bazneicas vajag dareit tagadejūs laikūs, kurtik daudz dzērdim runojūt ap dzēršonu un nadzēršonu brandveina», 10 000 ekzemplārūs.

Sakarā ar zemnīku atsvabynōšonu nu dzytmyušonas, G. Manteufels tyka aicynōts nu priķšnīceibas tulkōt latgalīšim saprūtāmā — dzymtā volūdā dažus lykumus un reikōjumus. 1862. g. iznōce nu druka «N ū likšonas ap zemnīkim izgōjušim nu dzimteigas pīdareišona s», 400 l. p. bīza. Godam īpriķš, 1861. g. iznōce «Cirkulāra grōmota izdūta nu gubernatora kunga, tys jir poša vērsnīka Vitebskas gubernas dēļ zemnīkim Inflantu zemes, Lopumēnesī 1861. g.».

Šys cirkulārs drukōts uz tūreizejō civilgubernatora P. Klušina reikōjumu, lai nūmirynōt zemnīkus, jo īpriķš tamleidzeigs Pīterpilī drukōtais cirkulārs, kuru namōkuleigi un napareizi tulkōjis ļuteranu mōceitōjs Uļmanis izsauce ivārojamus zemnīku namīrus, kurus ar bruņōtu spēka paleidzeibu apspīde generals A. Veinmarks.

1863. g. iznōc G. Manteufēļa sastōdeitō pyrmō latgalīšu mōceibas grōmota (naskaitūt ābece kuras, kai tyka aizrōdeits, iznōkušas lobu tīsu ogrōk te apskotomō laikmeta) — «R ē k i n u grōmota, cik zemnīku ļaudim vajaga», 80 l. p. bīza ar atsevišķu aritmetikas teoriju pīlykumā: «Pīlykums da rēkinōšonas pamōceišonai». Šei grōmota tyka īvasta skolōs, bet dreizi nōce pazeistamō latgalīšu apspīdēja generalgubernatora Muravjeva reikōjums, ar kuru latvysku grōmotu īvesšona skolā tyka aizlīgta.

1871. g. nōce generalgubernatora Muravjeva reikōjums, ar kuru tyka aizlīgts drukōt grōmotas latgalīšim latīņu burtim. Ar tū teik pōrtraukta G. Manteufēļa dorbōšonōs latgalīšu rakstnīceibā un jys spīsts rokstus par latgalīšu vēsturi, literaturu, etnografiskus un c. pētejumus drukōt svešōs volūdōs. Taidā kōrtā rodōs plaša un vērteiga literatura par Latgolu pūļu un vōcu valūdōs.

Iznōkuši šaidi G. Manteufēļa roksti par Latgolu svešōs volūdōs:

1. «Inflanty polskie poprzedzone ogólnym rzutem oka na siedmiowiekowa przeszłość calych Inflant», 1879. g., Poznanē.
2. «Das sogenannte Polnisch-Livland» — rokstu virkne īvītōtā «Livand. Gouvernements—Zeitun,» 1868. g. Nr. 126—31, 133, 136, 142—3;
3. Inflantu skoti — 1869. godā;
4. «Die Wolkenberg auf dem Wolkenberge in Polnisch Livland» īvītōts «Rigaschen Zeitung» 1878. g. Nr. 110 un «Sitzungsberichten» 1877.—1881. g., jir ari tulkōjums pūļu volūdā;
5. «Sprostowanie o Inflantach» — īvītōts «Przegląd Katolicki» 1880. g. Nr. 4.;
6. «Bemerkungen über die Vorschriften der Presse in Betreff der Polnisch — Inländischen Letten» — īvītots «Rig. Zeitung» 1882. g. Nr. 259.;

7. «Lucyn w Inflantach» — 1884. godā, Krakovā. Taipat par Ludzu «Przegląd Powszechny» 1884. g. janvara burtneicā;
 8. «Rzut oka na pieśni gmine lotewskie» — īvītōts «Biblioteka Warszawska», 1885. g. oktobra burtneicā;
 9. «Zamek Kryżbork w gubernii Witebskiej», «Kłosy» 1886. g. XLII. sēj.;
 10. «Upadek państwa inflanckiego», 1894. g. Lembergā (L̄vovā).
 11. «Cywilizacya, literatura i sztuka nad Bałtykiem», 1896. g. Lembergā (Divūs izdavumūs);
 12. «Ksiestwo inflanckie XVII. i XVIII. stulecia, 1897., Krakovā.
 13. «Bericht über die in Bonifaców in Polnisch — Livland im August; 1897. g. entdeckte Grabstätte der alten Lettgallen (aus dem VIII. u. XIV. Jahrhundert)» īvītōts «Sitzungsberichte» 1897. g.
 14. «Dyaryusz posłów inflanckich z r. 1561 etc.», īvītōts 1901. g. «Przewodnik naukowy i literacki».
 15. «Kraslaw w Inflantach polskich» 1901. g. Varšavā;
 16. «Przyczynek do dziejów Kościoła w Inflantach i Kurlandyi», īvītōts «Przegląd Powszechny» 1901. g.;
 17. «Dźwinsk» īvītōts «Kraj» 1903. Nr. 19.
 18. «Z dziejów Kościoła w Inflantach i Kurlandyi w wiekach XVI—XX» īvītōts «Kronika Rodzinna» 1904. g.
 19. «Zarysy z dziejów krajów dawnych inflanckich».
- Bez augšā mynātim dorbim G. Manteufēls daudzus rokstus par Latgolu un latgaļišim īvītōjis 1890. g. L̄vovā izdūtā «Kwartalnik Historyczny», «Słownik geograficzny» un «Wielka Encyklopedia Ilustr.»
20. «Nieczo z dziejów dawnego księstwa inflanckiego i wybitniejszych postaci tego województwa od XVII do XIX stulecia». Z okolic Dzwiny, 1912. g.

Vīns nu monumentalōkīm svešōs volūdōs par Latgolu G. Manteufēļa dorbim uzskotoma latiņu volūdā saraksteitō, krōšni īlustrētō grōmota «Terra Mariana» (Mōras zeme), kura 1888. g. nu muižnīkim — katōlim pasnāgta Romas tāvam Leonam XIII. jo goreidznīka 50 godu jubilejā.

G. Manteufēļa biografija. Gustava Manteufēļa dzymta jir vīna nu vacōkōm Inflantu (Latgolas) vōcu bruninīku dzymtom, kas apsamete uz dzeivi Latgolā jau XIV. g. s. Leidz pōrnōkšonai uz Latgolu G. Manteufeli dzeivōjuši Vōcijā, Pomeranijā. Pūļu valdeišonas laikā Latgolā G. Manteufēļa pēcteči pōrsapūļōja. Vairōki nu šōs dzymtas lūceklīm beja par Pūlijas karaļa vērsnīkim; par sevišķim nūpalnim kara laikā karalis Manteufēļus apbolvōjis ar vairōkom muižom Latgolā.

Gustavs Manteufēls dzyma 1832. g. 18. novembrī Dricānu muižā. Pirmū izgleiteibu baudeja mōjōs, pēc tam Jelgovas gimnazijā. Nu 1852. goda studēja Terbatas universitates juridiskā fakultatē. Universitati 1856. g. ar uzslavu beidze, īgyudams 1859. g. pi universitates magistra gradu. Kai Jelgovas gimnazijā, tai ari Terbatas universitatē tamā laikā jau mōcejōs prōvs skaits Baltijas latvīšu jaunekļu, kuri jūsmej par dorbu sovas tautas kuļturas paceļšonas laikā un vālōk teišam kļūst par radzamim tautas darbinīkim. Tai, G. Manteufēļa studiju laikā Terbatā studej Krišjāns Barons, Allunans un c. Lai gon kai dižciļteigais pūls G. Manteufels sasaīt tikai ar pūļu studentim, tūmār latvīšu studentu mērki un centīni jam napaīt sacyn naivārōti. Pēc studiju beigšonas G. Manteufēls 1861.—1863. g. ceļōja pa ōrzemem, tad dzeivōja Reigā kai īkšlītu ministrijas īrēdnis, pa laikam izbraukdams uz eisōku voi garōku laiku uz sovu dzimtinī — Rēzeknes apriņki. Myra Jaunlatgolas apriņka Bonifacovas muižā 1916. godā 24. novembrī; paglobōts Dricānu bazneicas dōrzā. Par sovīm zynōtniskīm dorbīm beja īvālāts par Krakovas akadēmijas un Kurzemes literaturas un mokslas bīdreibas lūcekli — korespondentu.

Gustava Manteufēļa nūzeime latgaļišu rakstnīceibā naatsverama. Jō kalendarūs snāgti praktyska satura un dailliteraturas ražōjumi pavēre breiveibu dabojušim latgaļišim plašōku skotu uz dzeivi, mūdynoja cereibas uz gaisšōku un lobōku nōkūtni. Sovūs zynōtniskūs dorbūs jys grīze Baltijas latvīšu un Vokoreiropas kuļturas darbinīku vēreibu uz Latgolu, kai zemi un tautu ar sovu kuļturu un vēsturi. G. Manteufēls lyka pamatu latgaļišu tautas gora monta vōkšonai.

Drukas breiveibas aizlīgšona latgalīšim.

Drukas breiveibas aizlīgšonas īmesli. XVIII. godu simtenī, Pūlijas vaļsti sadolūt, Latgola kūpā ar Leitovu tyka pīvīnōtas Krīvijai kai Pūlijas provinces un krīvu vaļdeiba latgalīšus uzskateja par pūlim, seviški vēl tōpēc, ka tymā laikā vysa nūteikšona par Latgolas lītōm pīdareja pūļu muižnīkim un bazneickungim. Kai zynoms, pēc Pūlijas vaļsts sabrukšonas pūļu patrioti mēginōja pūļu zemi atsvabynot nu svešinīkim, t. i. krīvu jyuga, kōpēc ari nūtyka vairōkas sasaceļšonas pret krīvu vaļdeibu. Sasaceļšonas apspīžūt, krīvu vaļdeiba pīlītōja atteiceibā uz pūlim styngras represijas. Tai, pēc 1863. godā nūtykušō pūļu dumpa, kurā aktīvu daleibu jēme ari Latgolā dzeivojuši pūļu muižnīki, pūlim un leišim beja aizlīgts drukōt grōmotas latiņu šriftā. Uz latgalīšim šys aizlīgums nu sōkuma natyka atteicynōts, tōpēc ari pēc drukas breiveibas aizlīgšonas 1863. g. pūlim un leišim, pyrmais latgalīšu pasauleigōs literatūras nūdybynōtōjs barons Gustavs Manteufels vairōkus godus nu vītas natraucāti izdeve pyrmy latgalīšu kalendaru, drukōdams tymā pat laikā ari cytas grōmotas latgalīšu izlūksnē latiņu raksteibā. Bet 1871. g. nagaidūt nōce reikōjums nu Viļnas generalgubernatora Muravjeva par grōmotu drukōšonas pōrtraukšonu Latgolā «leitiskom» burtim un jau nūdrukōtūs grōmotu konfisceišonu. G. Manteufelam beja jōsastōj tīsas prīškā par tū, ka jys asūt drukōjis grōmotas aizlīgūtā «leišu volūdā», jo krīvu īredni ni par kū navareja voi nagribēja saprast, ka latgalīšu izlūksne nav vys leišu volūda, bet gon tei pat latvīšu volūda, kurā ar gotu šriftu breivi drukōjōs grōmotas pi Baltijas latvīšim.

Sekas. Drukas breiveibas aizlīgšonai Latgolā beja ļūti naapskaužamas sekas. Jo gondreiž ikkotrys latgalīts vēl prota laseit grōmotu latiņu raksteibā, jo laseišonas mōkslā bārnus īmōcejušas vacmōtes, lai kotram latgalīšam katoļam varātu byut pītama pōtoru grōmota, tad gotu raksteibā drukōtō samārā bogōtō Baltijas latvīšu XIX. g. s. ūtrōs puses literatūra latgalīšim beja piļneigi napīejama. Atjemūt drukōtu vōrdu, Krīvijas vaļdeiba Latgolā atteisteja stypru rusifikācijas politiku. Nu vaļdeibas atvārtos školōs piļneigi izslāgta na tikai mōceišonōs, bet ari sasaruņōšona dzymtā volūdā. Latvīšus — katoļus aizlīgts uzjemt valsts dīnestā. Latvyskō runa teik izsmīta un vyspōri vōrds latvīts kai nu krīvu īrēdnim, tai seviški nu pūļu muižnīkim teik lītots kai kaida zamōka, nacīneigolka radejuma apzeimējums. Pi taidim apstōklīm latgalīts, nasajemdams ni nu kurīnes atbolsta, ari pats sevi pīrūn skaiteit par zamōku radejumu, uz pōrejūs tauteibu cylvākim, seviški pūlim — muižnīkim un goreidznīkim skateidamis kai uz ideālu.

Tai kai latgalīts tūmār vairs nabeja muižnīka dzymtscylvāks un vergs, bet baudeja zynomū saimnīcyskū breiveibu; kaut saimnīcyskōs atteisteibas ziņā caur sādžu šņūru zemu kūpīpašuma īkōrtu latgalīts beja nūstodeits pavysam nalabvēleigūs apstōklūs, pee dzymtbyušonas atceļšonas jam tūmār beja izdeveiba tikt pi lobōkim saimnīcyskim apstōklīm, vīnā ūtrā gadejumā pat pi tureibas un bogōteibas. Sasnādzūt zynomu materialū naatkareibu, zemnīks latgalīts pyulējōs pīsaslīt pi vodušas škiras — pūļu muižnīceibas, atsakrotūt pēc īspējas nu vysa latvyskō, bet golvonā kōrtā latvīšu volūdas. Drukas breiveibas aizlīgšonas laikmets beja par tai saucamūs kōrklu pūļu izaveidōšonas laikmetu. Na vīns latgalīšu symts šymā laikā jir atsakratejis nu latvīteibas, palīkūt par pūlim voi t. s. kōrklu pūlim. Myusu laikūs daļa nu šaidīm kōrklu pūlim otkon palyka par latvīšim, tūmār jūs uzvōrdi līcynoj par ogrōkūs pōrpūļōšonas laiku īspaidu: taidi uzvōrdi kai Strupovičs, Springovičs (latvyski Strupaus, Springa) pi latgalīšim nav nikajds ratums.

Ari tim ratīm latgalīšim, kas taidā voi šaidā kōrtā baudeja izgleiteibu školōs augstōkōs par tautskolu un kuri nu taidom školom izgōja ar piļneigi krīvysku goru, beja jōnūstōj pi kristcelīm: palikt par krīvu un pareizticeigū, lai taidā kōrtā dabōt kaidu vaļsts dīnestu voi palikt par latvīti, kam, kai katoļam, izslāgta kaut kaida nūsadorbōšona inteligenta dorba nūzarē. Izaudzynōtī pōrkrīvōšonas atmosferā jaunekli, nasajemdami ni nu kurōs puses idejiskō atbolsta, pa lelōkai daļai izvēlēja pyrmy ceļu. Tai visi latgalīši, kas taidā voi šaidā kōrtā īgyva tureibu voi izgleiteibu,

pōrsatautōja un latgalīšu tauta palyka pi ogrōkō naapskaužamō materialō stōvūkļa un kuļturalōs atteisteibas līmeņa. Baltijas latvīši ap šū laiku jau beja pōrdzeivōjuši nacionalōs atmūdas un tautyskōs kusteibas laikus. Tur tautyskōs apziņas līta beja jau piļneigi nūbrīduse un nōce škiru nūgrupejumu laikmets: nu latvīšu tureigōs piļsōneibas nūsarūbežōja t. s. jaunstrōvnīki. Kai prese un rakstnīceiba, tai ari pōrejōs kuļturala dorba nūzares, tur sasadaleja divūs lēgerūs un vede sovstarpeju ceīņu. Ceīņas korstumā Latgolas latvīši nu kuļturas ziņā augšōk stōvušim Baltijas latvīšim beja piļneigi aizmērsti. Baltijā pat nazynōja, ka Vitebskas gubernā latvīši dzeivoj.

Katōļu bazneica kai nacionalō gora uzturātōja. Šymūs gryutūs pōrkrīvōšonas un pōrpūļōšonas laikūs ļūti lelu lūmu nūspēja XVIII. g. s. beigōs nu Jezuitu ordena mūkim latgalīšu tautā īaudzynōtō mīlesteiba uz bazneicu un pōtoru grōmotu. Pēc nu Jezuitu ordena laikim īsasakņōjušom tradīcijom, kotram ticeigam latvīšam vajadzēja prast laseit pōtoru grōmotu. Tai kai školōs latvyski laseit namōceja un mozs procents latvīšu bārnu školās apmeklēja, šys dorbs tyka veikts mōjōs. Mōtes un vacmōtes kotrā ziņā sovus bārnus pōtoru grōmotas laseišonas mōkslā īmōceja. Kad latgalīša gryutajā dzeivē nabeja sasnādzama nikaida cyta goreiga bareiba, kai tikai svātu rokstu izskaidrōjumi un goreigōs dzīsmes. Šei goreigō bareiba ar laiku ticeigam latgalīšam palyka par naatjemamu pīdarumu; puļcejūtīs kūpā bazneicā latgalīši varēja smeļt vīneigū jim pīejamū goreigū atpyutu ratūs vaļas breižūs. Bazneica un latvyskō pōtoru grōmota šymūs gryutūs laikūs ari beja tī stiprī cītūkšni, kas napīlaide piļneigu latgalīšu pōrtautōšonu.

Žeidi goreigōs literaturas izplateitōju lūmā. Tūmār ari šymūs gryutūs laikūs rodōs naaicynōti latgalīšu grōmotu drukōtōji un izplateitōji. Tī beja žeidi — pauninīki, kas apgōdōja latgalīšu zemņikus ar pōtoru grōmotom, jo vajadzēja pēc tom beja lela un latgalīts nažāloja naudas dēļ pōtoru grōmotas īgōdōšonas. Tai kai drukōt un izplateit grōmotas nu krīvu vaļdeibas beja aizlīgts, bet vacī krōjumi izabeiguši, žeidi zu sovū risku tos pōrdrukōja nu ogrōkim izdavumim Vōcijā, lelōkas drūšeibas dēļ lykdami uz drukojamom grōmotom īprikšeju godu dātus, golvonā kōrtā 1856. g., lai taidā kōrtā grōmotas iznōktu itkai leidz drukas breiveibas aizlīgšonai drukōtas. Volūdas napōrvaļdeidami, drukōtōji pōrdrukojamōs grōmotōs pīlaide daudz oplomu klaidu, kōpēc ar 1856. g. apzeimōtōs pōtoru grōmotas jir ar stipri sakrūplōtu un izkāmōtu volūdu. Kai pōtoru grōmotu izplateišonas dorba vadeitōjs teik mynāts Dagdas žeids Zeliks.

Pirmī rakstnīki — latgalīši.

Nasaskotūt uz naapskaužamū tūreizejū latgalīšu stōvūkli, tūmār G. Manteufeļa kalendaru 10 godu gōjums tautā napalyka bez atbolsa. Pasateicūt G. Manteufeļa kalendaru breivō vōrda īspaidam, tautā rodōs personas, kuras nūsadeve rakstnīceibas dorbam. Navarādami sovus dorbus drukōt, šī rakstnīki laide sovus dorbus tautā rūkrokstūs, kuri tyka raksteiti drukas burtim. Leidz myusu laikim izaglobōja L e i k o, A. J u r d ž a un P. M i g l i n ī k a d o r b i. Tī beja pirmī latgalīšu rakstnīki. Seviški spilgti jūs tāli palīk, kad atceramēs, ka jūs darbeibai beja jōnūrit pi vysnaapskaužamōkim apstōklīm. Drukōta vōrda tryukuma pēc rakstnīceibas mēginōjumim nabeja ļauts pīnoceigi atsateisteit un izplaukt.

Leiko dzeivōjis Viļakā; miris vairōk kai symtu godu vacs. Pēc jō nōves beja izaglobōjušas kaidas sešas viņa saraksteitos grōmotas. Pōrejūt nu vīna laseitōja uz ūtru, grōmotas, jōdūmoj, nūsālītojušas. (Ziņas jemtas nu «Zīdūņa» 1922. g. Nr- 5—6.) Tyvōku ziņu par Leiko un jō literaryskim dorbim tryukst.

Andriivs Jurdžs dzimis 1845. g. Rogovkas draudzē Kōrklinīku sādžā. Pašmōceibas ceļā īsamōceja laseit un raksteit latvīšu, pūļu un krīvu volūdōs. Ļūti nūmīļojis tautas dzīsmes un pōrsokas un ap 1860. g. pats sōcis raksteit dzejuļus tautas dzīsmu gorā. Jir rakstejis ōrkōrteigi daudzi. Prof. P. Stroda 1923. g. nūdybynōtā un vālōk nu guņsgrāka iznycynōtā Latgolas bibliotekā-muzejā vareja apskateit Jurdža saraksteitas 15 lelas grōmotas kūpā ap 15 000 lopas pušu. Šōs grōmotas pa plašu apkōrtņi beja staigōjušas nu rūkom rūkōs. Grōmotas gleiti un ryupeigi raksteitas drukas burtim, vairōki goboli iļustreti zeimējumim vai īleimātīm izgrīzumim nu cytom grōmotom un laikrokstim. Vajadzēja ōrkōrteigas dorba grybas un pacīteibas, lai šū mīļu dorbu veikt pi taidim apstōklīm, pi kaidim strōdōja A. Jurdžs. Par dīnu jys strōdōjis prigonūs pi kunga voi sovā dryvā un vokorim pi skola mozas gaismeņas sēdējis caurom naktim un rakstejis. Šaidi nalabvēleigi dorba apstōkli vālōk atsasaucē uz rakstnīka veseleibu: ap 1919. godu jys palyka oklys. Daži A. Jurdža roksti īvītōti G. Manteufeļa kalendarā un pyrmū latgalīšu avīzē «Gaisma». A. Jurdžs miris 1926. godā. Mōkslas vēerteiba A. Jurdža rokstim nalela, tūtīs lela literaturvēsturiska nūzeime. Jō stōsti jir vīnkōrši tulkōjumi un lokalizējumi nu krīvu un pūļu volūdōm, tūtīs dzejulim jau zynoma mōkslinīcyska vēerteiba.

A. Jurdža dzejuļu paraugs.

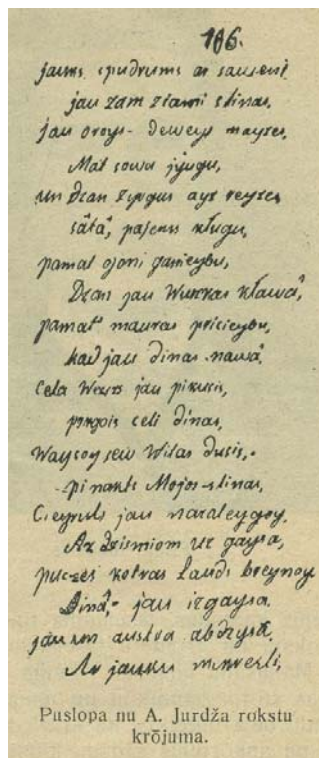
P a v a s a r s.

Pavasara saulei syldūt
Lelī zīmas snīgi zūd.
Ceiruļs gaisā sōc jau dzīdēt,
Myusim pīku Dīvs lai dūd.

Burbōdamas straumes rodoj,
Kad jau zīma vaļdeit beidz.
Orōjeņš uz lauka strōdoj,
Ganeņš radeitōju teic.

Pukes ikšan jaunim svōrkim
Pīkaļneites puškot sōks.
Cīlaveņas leidz ar starkim,
Atpakaļ pi myusim nōks.

Pumpureiši kūkim raisōs
 Naktis solnom spītādami.
 Vysur jauna dzeive taisōs;
 Strōdēt sōksim dzīdōdami.

Mateisa Draša dzīsmē.

Jau, brōli, īt vasareņa;
 Gona polu, gon yudiņa.
 Gona snīga, gona leita
 Nagulīt jau ilgi reitā.

Jōīt nakti uz pīguli:
 Ganeit lūpus dzeņ, naguli.
 Orklys un eceša gaida,
 Grōbeklis, prāca vysaida.

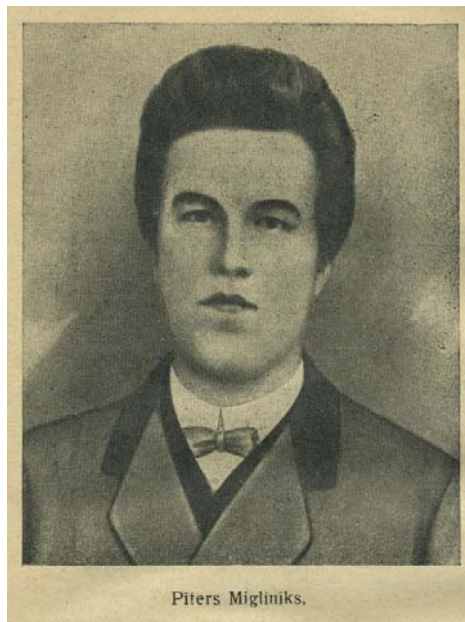
Es' vasala, grōmotēņa,
 Un tu, mīleīga spalvēņa!
 Reši rūkā jyus tureišu,
 Bet koļš dzeivs vīņ napamesšu!

Vosoru gryutu pōrdzeišu;
 Tāvu, mōti vys klauseišu,
 A pēc, kad jau atīs zīma
 Atsasaukšu tovā cīmā.

Vuicatēs un jyus laimeigi —
Ļusteigi, na nūskumeigi.
Es, kod vineit viņ varēšu,
Koč svātdīņom apraudzeišu.

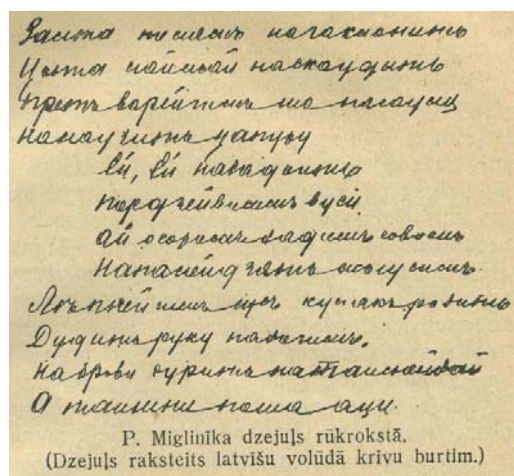
Esit vasali, brōlāni,
Vuicatēs, tys navā blēni!
Par gudru vīnu cylvāku
Najem i desmit duraku.

Daži A. Jurdža dzejuli nūdrukōti sekušūs izdavumūs: «Zīdūnī» 1922. g. Nr. 5.—6. («Bōrineite», «Laksteigolai», «Atraits», «Pasauļa pamesšona»); losomā grōmotā «Dzintine» I. un II. daļōs («Bite», «Zīdu vasareņa»); žurnālā «Straume» 1933. g- Nr. 6 («Jākuba dinā»).

Pīters Miglinīks dzimis 1850. g. 13. decembrī Ludzas apriņķī, Nautrānu pogostā. Jō tāvs Andrivs beja pi Zaļmuižas muižnīka Paulina par desmitnīku. Uz muižnīka pamūdynōjumu vacōki P. Miglinīku syuta uz pogosta školu, vālōk uz pīlsātas školu, kuru Pīters Miglinīks beidz ar uzslavu. Pēc pīlsātas skolas beigšonas, strōdoj kai darbveža paleigs sovā pogostā, pēc tam par rakstvedi pi Zaļmuižas muižnīka Rozenšīlda-Paulina. Bet nasajusdams muižā breivi, jys atstōj šū vītu un pōrīt par darbvedi uz Viļakas pogostu. Šymā laikā jys īvītoj vairōkus rokstus dažōs Pīterpiļs liberala vērziņa krīvu avīzēs par gryutū latgalīšu zemnīku stōvūkli un par muižnīku nažēleibu atteiceibā uz zemnīkim. Kaidā rokstā Pīters Miglinīks muižnīkus nūsauc par viļkim, bet zemnīkus par vuškom. Vītejō muižnīceiba šaidā P. M. reiceibā saskota revolūcionaru darbeibu un panōc jō atlaisšonu nu dīnests. Kaidu laiku P. M. dzeivoja mōjōs, pulcynōdams pi sevis apkōrtejūs kaimiņus, laseidams tīm laikrokstus un pamūdynodams jūs uz laikrokstu un grōmotu laseišonu. Dreizi M. tūmār daboj darbveža vītu Makašānu pogostā. Tymā laikā vairōkōs vītos izacēle lelas nasaskaņas storp zemnīkim un muižnīkim tai saucamūs servitutu lītā. Ar lykumu beja nūteikts, ka kotrā muižā īrōdomi lelōki mežu goboli muižnīka un apkōrtejūs sādžu kūplītōšonā. Muižnīki, izmontōdami tū, ka zemnīki lykumu skaidri nazynōja, dažaidi mēginōja atjemt zemnīkim tiseibas uz servitutu kūplītōšonu. Ari Zaļmuižas muižas īpašnīks Rozenšīds-Pauliņš sastōdeja aktu, pēc kura zemnīki labprōteigi atsasoka nu servitutim; aktu lyka apkōrtejūs sādžu zemnīkm paraksteit. Tymā laikā, kad

dažas sādžas jau īsoka aktu paraksteit, sādžu delegati nakti aizbrauce pēc padūma uz P. Miglinīku, kurs breidynōja zemnīkus nu akta paraksteišonas un izskaidrōja tīm patīsus lītas apstōklus. Zemnīki akta naparaksteja, bet kad daži aktivōkī zemnīki ībaideišonas nūlyukā tyka arestēti, plašōkā apvydā izacēle nūpītni zemnīku namīri. Maneidams zemnīku reiceibā P. Miglinīka pārstu, muižnīks panōce P. M. atlaisšonu nu omota; bet kad P. M. ari pēc tam turpynoja energiski vadeit zemnīku ceīņu pret muižnīka nalykumeigim nūdumim, P. M. kai zemnīku musynōtōjs pret muižnīkim, tyka apcītynōts. Zemnīki ikdīnas brauce pi viņa un pīvede uzturu, bet natyka pīlaisti klōt. P. M. nūsēdēja cītumā 11 mēnešus un tyka atsvabynots tikai pasateicūt jō labvēļu nu īspaideigom krīvu apryndom gōdeibai. Muižnīka tīsōšonōs ar zemnīkim vēļ nabeja beigusēs un pēc atsvabynōšonas nu cītuma P. M. otkon uzajēme ceīņas vadeibu. Ceīņā zemnīki, pasateicūt Miglinīka energiskai darbeibai, ari uzvarēja. Tūmār nu visim pōrdzeivōjumim P. M. zaudēja veseleibu un 30 godu vacs, 1883. goda myra.

Kai socialōs taisneibas maklātojs un zemnīku aizstōvis P. Miglinīks kļyva populars plašā apkōrtņē. Pazeistams P. Miglinīks ari kai rakstnīks. Kai redzējom, P. M. krīvu laikrokstūs raksteja par latgališu zemnīku dzeivi. Bez tam jys raksteja dzejas un tulkōjis nu krīvu volūdas. Pīsamārōdams nūlīgumam raksteit latgališu izlūksnē latiņu burtīm, P. M. raksteja tautai laseišonai dūmōtūs manuskriptus krīvu burtīm. Arī P. M. dzejā izskaņ saucīņs uz ceīņu par taisneibu un lobōku, breivōku dzeivi. Dzejā tryukst pantmāra un daudz rusucizmu, tūtīs natryukst ceīņas spora un sirsneibas. Daži P. M. manuskripti izaglobōjuši, bet lelōkō daļa ejūt nu rūkom rūkōs, gōjuse zudumā.

P. Miglinīka dzejuļu paraugi.

Bodu cīst mes dajyukuši,
Mōkom treiset soltumā.
Ka nabogim draugu nav,
Tys jau seņ jir zynoms.
Ej, ej, nabādojit,
Pōrdzeivōsim vysu;
Ar osorom bādom sovom
Napaleidzēt myusim.

Uz pasaulā laime jir,
Tikai na dēļ visim;
Uz pasaulā prica jir,
Tikai na dēļ myusim.
Ej, ej, nabādojit, un t. t.

Kuram tikai saule speid,
Tys nikod naīgōdōs,
Ka daudz kurim cīši solts
Jir uz šō pasaulā.
Ej, ej, nabādojit, un t. t.

Gotovi da ašņa sist
Jir vysod ubogu,
Ka jys olkons byudams nūzūg
Maizes gorūzeņu.
Ej, ej, nabādojit, un t. t.

Zalta teļam nasaklonit,
Cyta laimei naskaudit;
Pret vareigim. šō pasaulā
Nalauzit capures.
Ej, ej, nabādojit, un t. t.

Lepneigim jyus kulāk' rōdit,
Dūdīt rūku nabogim;
Na brovī durit nataisneibai,
Bet taišni pošā acī.
Ej, ej, nabādojit, un t. t.

II.

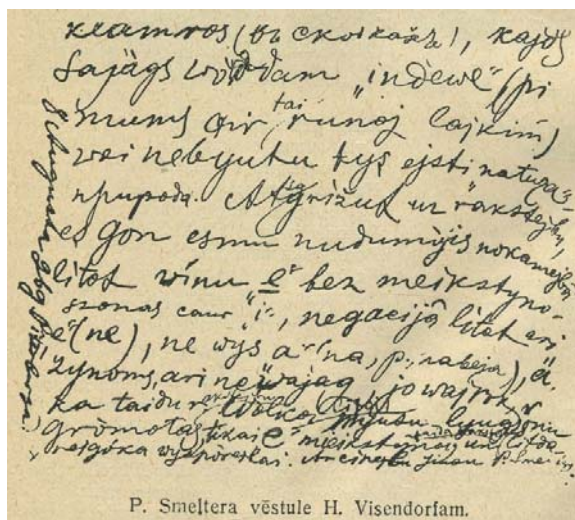
Maņ pateik byut kūpā ar brōlim un mōsom,
Maņ pateik līt svīdrus un ašni par jim.
Maņ pateik, ka uzvaru gyun lobais,
Ka ļaunais izgaist kai tymša nakts.
Maņ pateik tōs bādas, kū cīš brōli, mōsas
Jo bādu un nalaimu tauta mes asam.
Bet reizi par vysom mums atmirdzēs laime,
Mes byusim še kungi tod dzymtajā zemē.
Ar taisneibas spōrnim mes ceļsimēs gaisā
Un vaļdeisim paši par sevi un zemi;
Mes byusim tad vareni, cāli un stipri,
Kai jyurmolā stōvušō myužeigō kliņts!

V. Tautyskōs atmūdas laikmets.

Laikmeta izvaneitōji.

Pirmī kūpdarbeibas mēginōjumi. Nasaskotūt uz bōrgīm vysa latvyskō apspīsšonas laikim, kaidi īsastōja Latgolā pēc drukas breiveibas aizlīgšonas 1871. g., pasagadeja tūmār pa ratam latgalīšam, kas izakuluši cauri caur gondreiz napōrvaramim šķērslim tyka pi izgleiteibas an tūmār palyka par latvīšim un korstim latvīteibas aizstōvim. Šī latvyskōs lītas korsti aizstōvi 19. g. s. beigōs un 20. g. s. sōkumā atrūnami storp bazneickungim un pogosta skreiverim. Tūmār šī nadaudzī tautīši moz varēja dareit pi nacionalōs apziņas mūdynōšonas dzimtinē, jo krīvu žandarmerija vēreigi sekōja jim pakaļ, izslādzūt kotru kūpdarbeibas an pat sasapulceišonas īspējameibu. Tai, bazneickungim beja pat aizlīgts atstōt sovas draudzes rūbežas bez pristava atļōves.

Pyrmais mēginōjums pi kūpejō dorba tautas dryvā šymā laikā nūtyka Rēzeknes apriņķī Sakstagola un Viļānu pogostūs, kur 1889. g. vosorā breivdīnas tāva mōjōs pavadeja jaunais bazneickungs F r a n c s T r a s u n s un godam par jū jaunōki nōkuši seminaristi F e l i k s L a i z ā n s un P ī t e r s S m e l t e r s. Šī jaunekli bīži pulcējōs kūpā, jūs pulceņam pisabīdroja vēļ vīns ūtrs jauneklis. Pulceņa dvēsele beja Fr. Trasuns, kurs laseja sovīm draugim gobolus nu baltīšu grōmotom, jo jis beidzis gimnaziju Jelgovā un baltīšu rakstnīceiba jam pazeistama. Trasuns laseja sovīm draugim ari paša sakrōtōs tautas dzīsmes, kuras jō bīdri uzjēme ar sajūsma un apsaļēme paši stōtīs pi šaidu dzīšmu uzraksteišonas un krōšonas. Un teišam, P. Smeļters un F. Laizāns vysu myužu palīk par cīteigim tautas gora monta vōcējim. (Par tautas gora monta vōkšonu sk. 4. l. p.). Bez tautas gora monta vōkšonas, P. Smeļters roksta ari dzejulūs. Vairōkus nu sovīm dzejulim jys pīsyuta baltīšu žurnalam «Austrumam», jo latgalīšim drukas breiveiba aizlīgta. «Austrums» nūdrukōj tikai vīnu nu P. S. dzejulim (1896. g. 9. burtneicā).

P. Smeļtera vēstule H. Visendorfam.

Tys skaņ šai:

Calmōjūs.

Nūskumis lyukojūs
Myusejūs calmōjūs,
Kur nakur dyumi kyup,
Kur nakur sōrti stōv.
Kaidis zyrgāns zōli plyukdams pūrķš,
Būmi slaistōs, cērtiņš byukš.
Gryuts tur dorbs,
Gars tur laiks, —
Bet cīteigs esi,
Calmulauz!
Svīdrim sveisti tagad gon,
Bet byus tak calmim gols,
Un tur, kur tagad leidums lyuzs,
Tī tev gorda maize byus.
Esi cīteigs, strōdoj spari,
Nabādoj, uz pavasari
Tur tu sēsi lynu dryvu,
Jimsi naudu sovu pyuļu.
Cik vīņ vari strōdoj spari,
Tovu dorbu atzeis bārni,
Izteiks tevi tovi sābri,
Cik vīņ vari pyulīs spari.
Lauz, ak lauz
Calmulauz!

«**Katōļu mōju kalendara» pulceņš.** Sakstagola pulceņa daleibnīki aizīt dzeivē kotrys uz sovu pusi: Fr. Trasuns studej goreigā akademijā, pēc tos beigšonas strōdoj Daugavpilī, tad Reigā un Pīterpilī, P. Smelters mōcōs gimnazijā, tad seminarā un pēc tō beigšonas strōdoj kai bkgs Leivōnūs un c. draudzēs; F. Laizāns beidz seminaru un strōdoj kai bazneickungs Latgolā. Tūmār 1889. g. vosorā nūdybynōtōs sadarbeibas saites naizyrst: pi kotra izdeveiga breiža šī pirmī darbinīki mēginoj sasatikt, bet pōrējā laikā sasazynoj rakstiski, nūsprausdami turpmōkōs darbeibas planu. Teik pōrrunōts vaicōjums par latgalīšu kalendara izdūšonu, drukojūt tū viņpus Daugovas, un lai taidā kōrtā apīt drukas aizlīgšonu. Šaida veida kalendaru 1896. g. izdūd Kūrzesmes katōļs J. Šteinbergs, kaidas Jelgovas spīstuves un grōmottērgōtuves darbinīks, nūsaukdams tū par «Katōļu mōju kalendru». Kalendars drukōts videjā dialektā, latiņu raksteibā. J. Šteinbergs izsyuteja kalendaru izplateišonai visim katōļu bazneickungim ari Latgolā. Latgalīšu kuļturas darbinīku pulceņš atzeist, ka spāku skaļdeišonōs nav vālama, tōpēc sova kalendara izdūšona bagaidam atkreit un pēc īspējas visi latgalīšu rakstnīceibas darbinīki saistami pi iznōkušō «Katōļu mōju kalendara», īnasūt tamā latgalīšim vālamuūs korigējumus.

Tai, bkgs Fr. Trasuns 1897. g. 22. augustā roksta P. Smelteram:

«Mīlais draugs! Par latvīšu kalendaru tys jōsoka, ka jys pa saturam jir par daudzi vīnāids un na dēļ myusu latvīšu raksteits. Es Šteinbergam jau šū vosoru saceju, kō myusu latvīšim vajaga: laika grōmotas vajaga, kaidas svātūs dzeives apraksteišonas, vajaga kaidas pōrsaceņas un var kū cytu, kas pavuica; tūlaik var kalendars gaideit, ka jū myusu latvīši pērks. Laikroksts jir vajadzeigs, bet tagad vēļ agri, vajaga, ka visi īpasazeitu ar kalendaru un ka kalendars tyktu labi izdūts...»

Teišam, 1898. un 1899. g. godūs ap «Katōļu mōju kalendaru» apsavīnoj pyrmūs latgalīšu atmūdas darbinīku pulceņš. Sovus rokstus kalendārā īvītoj bkgi F r. T r a s u n s, P. S m e l t e r s, L a i z ā n s, M. D u k a l s k i s, J. V e l k m e un P. S i l o v i č s, tad A n d r i v s J u r d ž s, O d u m s V a i v o d s un J ō n i s Z e i l e.

Atzeimejami sekuši kalendarā īvītī stōsti: Fr. Trasuna «Brōli Cyukariši», Mikeļa Dukaļska «Dāla školāna sajemšona» un «Myusu Mikeļs». Te kai negatīvas parōdeibas teik tālōtas latgališu īrašas: tāva sātu un zemi sadaleit brōļu storpā, atstōjūt dzymtū zemi dūtīs uz dzeivi svešuma; teik slūdynōta mīlesteiba uz tāvu sātu, dzimtinī, dzymtū volūdu; izskaņ pamūdynōjums apmeklēt skolas, moceitīs dažaidus omotus. Stōstim didaktiski pamōcušs raksturs.

Vairōkus dzejuļus kalendarā īvītōj bkgs P. Smeļters («Sveicynōjums viņa gūdeibai veiskupam Symonam», «Tāvu zeme», «Stōjit bārni ābecēt»). Daži nu apskateitim rokstim raksteiti latgališu izlūksnē, bet daži videjā dialektā.

Vālōkūs godūs storp kalendara izdevēju Šteinbergu un latgališu leidzstrōdnīku pulceņa vadeitōju Fr. Trasunu izacel nasaskaņas: Fr. Trasuns gryb pōrjemt kalendara izdūšonu sovōs rūkōs, bet Šteinbergs tam pretojās; latgališu pulceņš izbeidz sovū leidzdarbeibu pi kalendara saraksteišonas, bet 1900. g. iznōc Fr. Trasuna «**Daugovas katōļu kalendars**», kurs Latgolā ari ģjem «Katōļu mōju kalendara» vītu.

Pirmās latgališu bīdreibas dybynōtōji.

Pirmō latgališu bīdreiba. Krīvijas ryupnīceibai atsateistūt, daudz latgališu XIX. g. s. beigōs un 20. g. s. sōkumā aizplyuda uz lelōkim ryupnīceibas centrim. Vysvairōk latgališu saplyuda Pīterburgā, tad Reigā un Moskovā. Pīterburgas latgališu kolonija 20. g. s. sōkuma beja apm. 6000 lela un sastōvēja nu mōjloplpōtōjim, fabriku strōdnīkim an meistarim, īlu dzelžceļu kolpōtōjim, seikim īrēdnim. Par latgališu koloniju Fr. Kempss sovōs atmiņōs soka:

«Latgališu strōdnīku masa tymā laikā beja bez vyskaidas nacionalas apziņas. Šū masu sovā storpā saisteja tikai volūdas kūpeiba, sovstarpejō pazeišona pa pogostim un sādžom un kūpejō katōliskō reliģija. Tōdēļ pi bazneicom, pēc dīvkolpōjumim, vysod latgališi beja īroduši pulcetīs pa grupom, satikt paziņas, pōrrunēt par takuším dīnas vaicojumīm.»

Pīterburgā, šyma cyttautībnīku kultūras dzeives golvonā centra, beja apsamatuši uz dzeivi ari nadaudzī tautyski dūmojuši latgališi, kuri beja baudejuši zynomu izgleiteibu. Jī te varēja justīs breivōk nu pōrtautōšonas jyuga, kaidss valdeja dzimtinē. Šys intelligences pulceņš sōka dūmēt par latgališu bīdreibas dybynōšonu, lai ap tū apvīnōt Pīterburgas latgališus. Pirmō bīdreibas dybynōšonas sēde nūtyka 1902. g. bkga N. Rancāna dzeivūklī un tymā pīsadaleja N. Rancāns, Fr. Trasuns, K. Skrinda, Fr. Kempss, F. Syukovs, J. Inekāns, J. Kangars, E. Rudzeits. «Sagōja daudz školōtu veiru; četri bazneickungi, divi inženeri, pīci studenti un vīns gimnazijas školnīks» («Gaisma» Nr. 6, 1906. g.). Apstyprynōja Fr. Trasuna izstrōdōtūs statutus un vīnōjōs jaundybynojamai bīdreibai dūt vōrdu: «Latvīšu muzykaliskō bīdreiba», jo bīdreibai, kuras statutūs Krīvijas valdeibas uzraudzeibas īstōdes saskateitu kaut nīceigu aizrōdejumu uz pulceišonōs

nacionali sabīdryskūs nūlyukūs, atļōve tyktu līgta. Bīdreibas statuti tyka apstyprynōti tikai pēc apmāram goda, jo īkšlītu ministrija lyka dažaidus škēršļus bīdreibas apstyprynōšanai. Pymū bīdreibas sapuļci nūtureja 8. martā 1903. g. Jezus bazneicas skolas zālē. Uz sapuļci aicynōja vysus bkga N. Rancana vadeibā registrētūs Pīterburgas latgalīšus. Interese uz bīdreibu latgalīšu kolonijā beja ōrkōrteigi lela: uz pymū dybynōšonas sapuļci tautas sagōja tik daudz, ka zālē un skolas koridorūs pītryuka vītas; ōrpus zāles palykuši tūmār naizkleida, bet puļcējōs pogolmā. Jau nu poša sōkuma bīdreibā īsastōja par bīdrim 150 cylvāku, nasaskotūt uz tū, ka bīdru moksa beja nūteikta dīsgon lela: seši rubli godā. Pymā bīdru sapuļcē 8. martā 1903. g. par vaļdes pīkšsādātōju īvēlēja bkgu Fr. Trasunu. Bīdreiba pastōveja 10 godu — leidz 12. okt. 1913. g. Bīdreibas pōrvaļdē aktīvu daleību jēmuši: Fr. Trasuns, N. Rancāns, K. Skrinda, Fr. Kemps, O. Skrinda, Fr. Logins, Kangars, Vl. Rubuļs, Rudzišs un c. Lelōka daļa nu bīdreibas aktivim darbinīkim vālōk pazeistami kai rūseigi rakstnīceibas darbinīki.

Bīdreibas mērķis pēe statutim: «Plateit muzykas zynōšonas storp bīdrim un jūs bārnim». Patīseibā bīdreiba veice cytu, daudz vērtīgōku, latgalīšu pulcynōšonas dorbu, uzmūdynōjūt latgalīšu nacionalū pašapziņu — **bīdreiba īvadeja latgalīšu nacionalū atmūdu.**

Pymō latgalīšu avīze «Gaisma» par bīdreibas darbeibu snādz šaidas ziņas: «Bīdreiba puļcej un vīnoj izkleidušus pa lelū pilsātu latvīšus, patur storp jīm latvīšu goru, napīlaiž pi sovas dzymtos volūdas un ticeibas aizmērsšonas, b-ba puļcej goreigā ziņā lobōkūs latvīšu spēkus un sagatavoj tūs pi nōkuša dorba tautas naizstrōdōtā dryvā» («Gaisma» 1906. g. Nr. 9.).

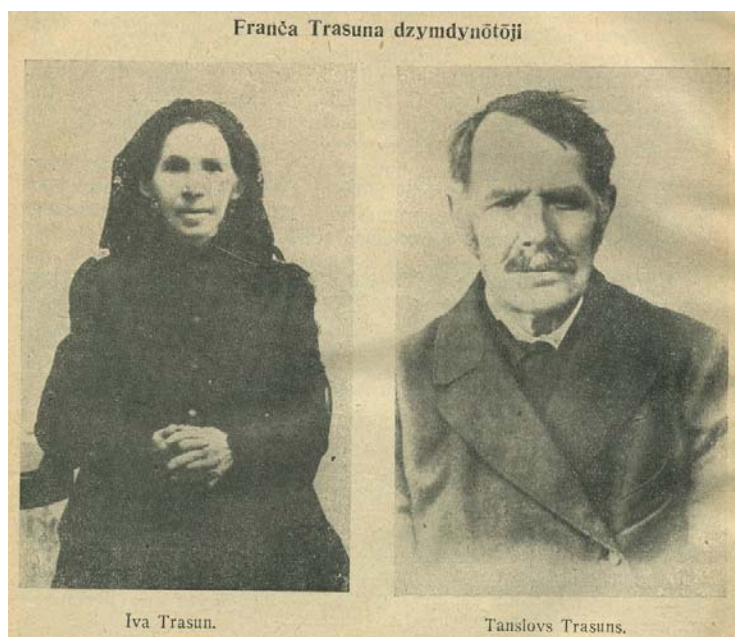
Latgalīšu tautas atmūdas kusteibas vadeitōjs un ideologs Francs Trasuns.

Fr. Trasuna vacōkī. Fr. Trasuna vacōkī — Tanslovs un Īva, 1861. g. īgyva Sakstagola muižā īpašumā zemes gobolu; naapsamirynōdams ar saimnīkōšonu uz sovas zemes gobola, Tanslovs Trasuns meklēja peļņas olūtus ōrpus mōjom; jys sōka tērgōtīs ar meža materialim, pēc tam sōka rentēt vairōkas muižas un sajēme posta pīgōdōšonu apkōrtejim pogostim. Isadzeivojūt tureibā, nūpērk pa zemes gobolam broōim. Šaida Trasuna vacōkūs saimnīkōšona līcynoj par jūs rakstura īpašēibom: ōrkōrteju energiju, darbeigumu, tōļredzeibu.

Skolas un studiju godi. Francs Trasuns dzimis 1864. g. 4. oktobrī Rēzeknes apriņķī, Sakstagolā. Īspaidōti nu Cyskodu draudzes bazneickunga Andrekusa (pēc tauteibas leitis), vacōki pēc tautskolas beigšonas 1875. g. syuta Fr. Trasunu uz Jelgovas gimnaziju. Mōceidamīs Jelgovā Fr. Tr. īpasazyna ar Baltijas latvīšu tūreizejim centīnim un mērķim; redzēja, cik ōtrā tempā Baltijas latvīši īt pretī izgleiteibai, materalai labklōjeibai; redzēja, kaidis dryums, nūspīdušs klusums turpreti volda naseņ nu dzymtbyušonas atsvabynōtā Latgolā, kur kotrys tureigōkais latgalīts mēginoj atmest latvīteibu un pīsalōgōt pūlim.

Pēc gimnazijas beigšonas Fr. Trasuns izgleiteibu turpynoj Pīterpiļs goreigā seminarā (1883.— 1887. g.), tod goreigā akademijā (1887.— 1891. g.).

Pīterpiļs goreigā seminarā Fr. Tr. pīškā atroda tikai vinu latvīti — Jōni Višnevsku. Vīns latvis — Platpirs seminara jau beidzis un studēja goreigā akademijā. Seminara audzēkni pūli un leiši sprīde par sovu tautu literaturu un kad apsavaicoja nu latgalīšim par jūs literaturu, tī nikō naspēja atbīldēt, jo izjemūt pōtoru grōmotas latgalīšim nikaidas literaturas nabeja. «Tūmār šī vaicōjumi aizkōra myusu nacionalū patmīleibu un pamūdynōja myusu tautyskū apziņu. Ņyu mes skaidri saprotam, ka mes asam latvīši un saleidzynojūt sevi ar pūlim mes redzējam, cik nabadzeigs jir myusu kuļtūras stōvūklis.» (Fr. Trasuna autobiografija «Latgolas atteisteibas vēsture», sk. «Jaunō Straume» 1933. g. Nr. 2—10). Seminarā vysus teologiskus pīkšmatūs pasnēdze latīņu volūdā. Vysus cytus papyldu pīkšmatūs pasnēdze krīvu volūdā. Pīkūpdama rusifikaeijas politiku, krīvu vaļdeiba seminarā naatļōve pasnēgt nūmaļu tautu: pūļu, leišu volūdas. Tai kai bazneicas dzeivē tūmār šōs volūdas beja vajadzeigas, seminarā un akademijā tōs, seviški pūļu volūdu, pasnēdze nalegali. Daži leišu tauteibas seminaristi, paradzādami, ka jīm vālōk pīsanōks strōdōt latvīšu draudzēs, grīzēs uz Fr. Trasunu ar lyugumu pasnēgt jīm privatā kōrtā latvīšu volūdu. Seminara rektors vajadzeigū atļōvi nalīdzē un privatas

stuņdes seminara audzēknim latvīšu volūdā pasnēdze J. Višnevskis un Fr. Trasuns (1884.—1885.g.), vēlāk vīns Fr. Tr. (1885.—1887. g.). Stuņdes tyka pasnāgtas divas reizes nedeļā bez atleidzeibas par dorbu. Par šūs stuņžu pasnēgšonu Fr. Tr. sovōs atmiņōs roksta: «Nu tōs (latvīšu volūdas) mes naprotom vairōk, kai tikai tū, kū mōte mums beja īmōcējuse sātā. Pi kotra sūļa mes atsadyurem pret gryuteibōm, kur poši «profesori» nazynōjom, kai paskaidrēt sovīm provizoriskim studentīm tū vai cytu formu, nikō nazynōjom nu latvīšu gramatikas lykumim. Tei beja vyslobōkō pašmōceibas škola mums pašīm. Mums vajadzēja pašīm mōceitīs, kai izeit dažus jēdzīņus, kai raksteit dažas formas. Tū mes arī darejam...» «Nu teologijas un pōrejōm studijom maņ atlyka daudz breiva laika, un šū laiku es izlītōju latgalīšu gramatikas sastōdeišonai, lai zynōtu es pats, kai raksteit un kai mōceit sovus bīdrus. Par paraugu es sev pajēmu Aug. Bilenšteina «Elemente der lettischen Sprache», pōrsalīcynōju, ka latgalīšu izlūksnei jir tī paši lykumi (ar nādaudz izjēmumim) kai baltīšu literaturas volūdai, un sastōdeju sovīm bīdrim un mōceklim latvīšu gramatikas etimologiju — pūļu volūdā. Par nūžālōšonu, muns rūkroksts, staigōdams nu rūkas rūkā pi bazneickungim, kuri jau beja nūbeiguši seminaru, vēlōk pazuda, napalyka nivīna arī nu pōrraksteitīm ekzemplārim. Bet pamati latgalīšu raksteibai jau beja likti. Un vēlōk Dr. O. Skrindas gramatika, kai arī vysa tagadejō latgalīšu raksteiba topa dybynōta uz tīm pašīm

pamatim...» «Pēc gramatikas es stājās pi Antoneviča grāmoteņas tulkōšonas «Skaiteišona dēļ svātdinom». Tulkōšona maņ gōja ļūti gausi un gryši. Maņ tryuka vōrdu, tryuka formu. Kad beju tū pōrtulkōjis pyrmū reizi un sōku laseit, pats atzynu, ka vōrdi jir latvyski, bet vysa konstrukcija pūliska. Tad jau nu sova pat tulkōjuma es tulkōju nu jauna vėl trejs reizes. Vālōk žēids Zeliks, pa smīklam saukts bazneickungu dekans, tū īspīde, vai nu paslāpu kaidā Daugavpiļs žēidu tipografijā ar namērsteigō cenzora Kukoļņika štampeli, vai izdeve Prusijā un kontrobandas ceļā pōrvede par rūbežu.» (Fr. Trasuns «Latgalīšu atteisteibas vēsture.»).

Goreigā akadēmijā studijas aizjēme daudz laika un rakstnīceibas dorbam beja jōizpalīk.

Pirmī godi goreidznīka un sabīdryska darbinīka omotā.

Pēc goreigos akadēmijas beigšonas Francis Trasuns teik pazeimōts par ticeibas mōceibas pasnēdzēju Daugavpilī. Strōdōdams skolōs, Fr. Trasuns nūvāroj, latgalīšu bārni atsasoka mōceitīs ticeibas mōceibas stuņdēs latvyski, bet gon īt uz stuņdēm ar pūļu mōceibas volūdu. Fr. Tr. aizrōda šim pōrpūļōtīm latvīšu bārņim, ka aizalģt nu tauteibas un sovas mōtes volūdas jir taidš pat grāks, kai aizalģt nu sovīm dzymdynōtōjim. Vītejō pūļu muižnīceiba un krīvu administracija šaidu Fr. Trasuna darbeibu skolōs uzskateja par navālamu un gōdōja par Fr. Tr. pōrceļšonu uz cyturīni. Teišam, 1892. godā goreigō vērseiba Fr. Trasunu pōrceļ par vikaru uz Reigu. Te jys nūdybynoj sakarus ar tūreizejīm Baltijas latvīšu tautas darbinīkim, īpazeistynōdams Reigas sabīdreibu ar Latgolas latvīšim un aizrōdeidams uz sadarbeibas napīcīsameibu storp divōm atsvešinōtom tautas daļom. Krīvu administracija ari šaidu Fr. Tr. darbeibu uzskota par navālamu un panōc Fr. Tr. pōrceļšonu uz Pīterpili.

1893—1895. g. Fr. Tr. dorbojas kai vikars un gimnazijas skolōtōjs pi Pīterpiļs sv. Katras bazneicas un gimnazijas. Ari Pīterpilī Fr. Tr. napōrtrauc sakaru ar Baltijas latvīšu tautas darbinīkim, mēģinōdams radeit Baltijas latvīšu sabīdreibā interesi par Latgolu, kai latvīšu zemi. Izcīstōs vojōšonas nu krīvu administrācijas puses sabūjoj Fr. Tr. veselebu un nu plašōka sabīdryska dorba jys spīsts pagaidom atsaturēt. Vojōtōji tūmār Fr. Tr. nav lykuši mīrā: 1896. godā īkšlītu ministrija nūsprīde izsyuteit Fr. Tr. trimdā uz Īkšķrīviju — Vladimīru.

1898. g. Fr. Tr. atsagrīž nu trimdas un strōdoj kai Pīterburgas sv. Stanislava bazneicas vikars. Kūpā ar pōrejīm Pīterburgas latgalīšu kolonijas tautas darbinīkim, Fr. Kempu, N. Rancanu, K. un Ont. Skrindu, Fr. Trasuns veic «Latvīšu muzykalōs bīdreibas» dybynōšonas prīkšdorbus. Bīdreiba 1903. g. Fr. Trasuna vadeibā sōc dorbotis, dūdūt īspēju pulcynōt Pīterpiļs latgalīšus un īpūtēt jymūs tautyskos apziņas dūmu. Šymā pat laikā Fr. Trasuns dzeivī pīsadola pi «Katōļu mōjas kalendara» redīgēšonas un 1900. g. izdūd sovu «Daugovas katōļu kalendaru».

1901. g. Fr. Trasuns otkon teik pōrcalts uz Reigu, bet jau 1902. g. strōdoj Pīterpilī, kai goreigō seminara profesors, vālōk ari kai goreigōs konsistorijas lūceklis.

Par tū, kaidā kōrtā Fr. Trasuns kļyva par seminara profesoru un pyrmū latvīšu volūdas pasnēdzēju, jys pats stōsta sekušu:

«Tymā pat laikā, kad nu sv. Stanislava bazneicas skraideju reiz reizem uz goreigū seminaru pi Fr. Kempa un J. Veļkmes kalendara lītā, seminara inspektors bkgs Fr. Karevičš map lyka priškā pasajemt pasnēgt seminarā latvīšu volūdas stuņdes un sūlējōs tū ceļt priškā seminara rektoram bkmg Erdmanam. Mes nūrunōjom sovā storpā, ka es pasnēgšu latvīšu volūdas stuņdes div reizes nedeļā bez atleidzeibas, lai tikai pošu lītu izdabōt cauri. Bet kai tymā laika pi polakim beja jau stipri īsasakņōjušas bailes nu litavņiku un latgalīšu separatisma, tad seminara rektors atmete munu prīkšlykumu ar vōrdim: «pa., pag! Jys jau gryb par varis tikt par profesoru seminarā.» Pēc tō mes nūrunōjom ar inspektoru bkgu Fr. Kareviču, ka maņ jōsagrīž ar šū lyugumu pi goreigōs akadēmijas rektora un tūreizejō archidiecezes administratora veiskupa Ņedziāļkovskō. Uz munu lygumu Ņedziļkovskis atbildeja ar vaicōjumu:

«Un pūļu volūdas stuņdes voi jir seminarā?»

«Oficiali taidu stuņžu nav,» es jam atbildeju, «bet faktiski jōs jir zam homiletikas nūsaukuma.»

«Tad lai mōcōs latvīši pūliski!» atcērta maņ Ņedziļkovskis.

«Tys vīgli sokoms, bet nav izdoroms,» atbildēju. «Seminara audzēkņu sauļeņa var īsamōceit tautas volūdu. Bet kai lai izamōca vysa tauta pūļu volūdu?»

«Lyudzu maņ par šitom lītom vairs narunōt! Nikod tō nabyus!» Taidas beja myusu sarunas beigas.

Naradzādams nikaidas cytas izejas, es pīraksteju uz Romu bez paroksta par Latgolu un latgalīšu latvīšu stōvūkli, un rokstu nūsyuteju caur barnabitu mūku, kas tod strōdōja publiskā bibliotekā pi sv. rokstu vaculaiku kodeksa fragmenta izdūšonas. Šōs ziņas Roma lyka pōrbaudeit Viļņas pralatom V. Majevsam un pīsyuteja jam munu rokstu. Un tai kai jys pats nikō nazynōja par latvīšim, tad jys grīzēs pēc atbīldes uz visim munim punktim pi Pīterburgas pralata Sviderskō, un Sviderskis pi manis, nazynōdams, ka tōs ziņas es pats asmu īsyutejis Romai, un nazynōdams, kam jōs tur vajadzeigas. Bet pōrbaudejuse faktus un atroduse jūs par pamatōtim, Roma nadarēja nikaida spīdīņa uz Pīterburgas metropolitim šymā lītā, varbyut rēkinōdamōs ar poļakim. Bet īkustynōta ideja par atsevišķas diecezijas nūdybynōšonas vajadzeibu dēļ latvīšim un latvīša īsvēteišona par veiskupu atstōja Romā zynomu īspaidu.

Bet nūtyka cytaidi, nakai Ņedzialkovskis beja dūmōjis. Par metropolita un Mohilevas archidiecezes arciveiskupu beja īcalts 1902—1903. godā muns bejušais akademijas inspektors Klopotovskis, kad es beju tikkū pōrcalts uz Reigu par školu kapelanu. Voi nūīdams bejušō rektora un sova bejušō šefa veiskupa Simona slīdēs, voi pats nu sovas golvas jys beja līcis sovam sekretaram bkgm Propoļanisam atsyuteit maņ jō gona grōmotu katōļu draudzem, lai jū pōrtulkoju nu latīņu volūdas latvīšu volūdā. Izlītojūt šū gadejumu, es pīraksteju bkgm Propoļanisam grōmotu, kurā izsacēju sovu prīcu par tū, ka mums atsaroda mozōkais vīns arciveiskups, kas saprūt bazneicas un tautas vajadzeibas. Es dūmōju, ka jys spers sūli vēl tōļōk un īvess seminarā latvīšu volūdu. Jo patīsi kauns, ka daži mozōk saprota bazneicas vajadzeibas, nakai ļutari, kas atklōdami Dorpata universitati, tyuleņ tur teologijas fakultatē īvede latvīšu volūdu. Vēstules beigōs es lyudzu tū varbyut vēl narōdeit Klopotovskam, bet pi gadejuma jū izlītōt. Propoļanskis, kas beja vīns nu vysapdōvynōtōkim sekretarim, pats lītavnīks un prota izmontōt apstōkļus, tymā pat breidī jau beja ar grōmotu pi metropolita un panōkumi beja leliski.

«Jam taisneiba!» saceja metropolīts. «Es īvesšu seminarā latvīšu volūdu. Roksti jam, voi gribēs jys atbraukt par profesoru uz seminara?»

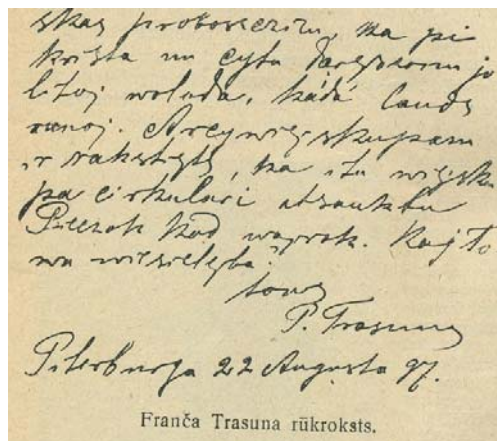
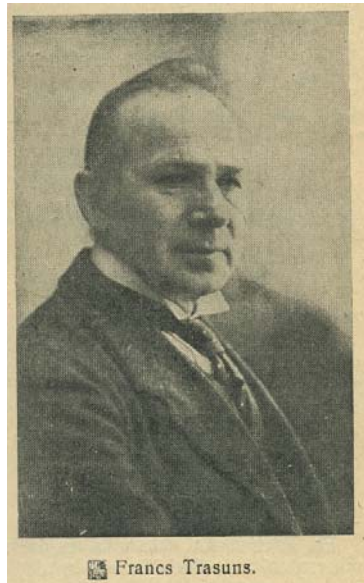
Tai kai es beju nyule pōrcalts nu Pīterburgas uz Reigu, tad es gon lyudžu mani atbreivōt nu šō gūda un uzdavumim, bet maņ beja jōbrauc. Klopotovskis ari sūlejōs izdūt ar sovīm leidzēklīm latvīšu volūdas gramatiku un chrestomatiju, kuru maņ lyka sastōdeit, bet kod jōs beja jau gotovas, jys pēši saslyma ar plaušu īkaisumu un nūmyra.

Ņyu beja īmeslis lītu otkon nūvylycynōt. Es grīzūs pi pralata Deniseviča, kuru kapituls beja īcēlis par administratoru. Bet jys, lai gon caurcaurim Dīva un gūda veirs, tūmār atsasaceja izškērt šū dēļ Latgolas naizsokami svareigu volūdas vaicojumu leidz jauna metropolita īceļšonai. Tik metropolīts grafs Šenmeks beigōs atļōve pasnēgt seminarā latvīšu volūdas stuņdes 1905. godā. Ar seminara rektoru mes bejom vīnōjušīs par 6 stuņdem bez atleideibas uz 4 kursim. Bet Šembeks lyka jōs samozynōt leidz 2 stuņdem nedeļā. Prūtams, ar 2 stuņdem uz 4 kursim nedeļā nikō navarēja sasnēgt, bet ar tū beja jōapsamīrynoj, lai uzturēt īkarōtu principu. Tūmār latvīšu volūdas stuņdes palyka tik eisu laiku munōs rūkos. Nu poļakim un puspoļakim profesorim un citim bazneickungim gōja pi Šembeka ziņas, ka es mōcūt ļutaru volūdu, lai gon nivīns nabēja bejis uz munom stuņdem, izjemūt filosofiju un latvīšu volūdu. Beigōs jau 1906. godā mani pōrcēle uz Rēzekni un arciveiskups ironiski pīzeimoja, ka tur kai latvīšu centrā byuūt vairōk pīmārōta muna darbeiba.

1905. g. Fr. Trasuns teik pōrcalts uz Rēzekni par Rēzeknes draudzes dekanu, bet 1905. g. teik īvālāts I. Krīvijas valsts dūmē kai vīneigais pōrstōvs nu Latgolas latvīšim. Pēc I. vaļsts dūmes atcelšonas Fr. Tr. voda sv. Stanislava progimaziju Pīterpilī (1907.—1910. g.), tad zam krīvu administrācijas spīdīņa spīsts atstōt Pīterpilī un dorbojās kai draudžu prāvests Narvā, Novgorodā, Tallinnā (1910.—1914. godā), vālōk kai Pīterpils konsistorijas lūceklis un Gatčinas draudzes bazneickungs — kapelans. Šymā laikā Fr. Trasuns pīsadola nu latgalīšu sabīdryskim darbinīkim sareikōtā gōjiņā pret latgalīšu polonizatoru un latgalīšu nacionalōs kusteibas bremsētōju bazneicas laukā metropolitu Kļučinsku, kurs energiski apspīde vysas latvīšu pyules pēc latvīšu volūdas īvesšonas bazneicā. Šymā vaicōjumā teik dareiti īsnāgumi Romas Tāvam un īvītōti vairōki roksti latvīšu un cyttautu laikrokstūs.

Par šū latgalīšu tautas atmūdas darbinīku ceīņu ar bazneicas golvu, pōrpūļōtōju metrop. Kļučinsku, Fr. Tr. sovā biografijā pastōsta sekušu. «Spaideits ar lyugumim un atklōtim rokstim avīzēs, metropolīts beja nūsprīdis pōrcelt mani nu Reveles (Tallinas) uz Pīterburgu pi konsistorijas par lūcekli, kapitulā par kanoniku un pagaidam dūt Gatčinas draudzi, lai taidā ceļā igyutu sabīdrōtū, kai es tū nūprotu. Kaidas nedeļas ogrōk Fr. Kempss beja laidis Pīterburgas pūļu progresivajā avīzē rokstu par latvīšu katōļu apspīstū stōvūkli, kurā dīsgon meiksti, bet nūteikti aizrōdeja, ka vaiņa kreit uz metropolitu Kļučinsku. Un kad es jau beju izbraucis nu Reveles un lītas līcis vest uz Gatčīnu, biskaps koadjutors Ceplāks maņ Kļučinska vōrdā pasludynōja, ka dabōšūt Gatčīnu tikai tūlaik, jo es un Skrynda uzraksteišūt pretrokstu Kempam tymā pošā avīzē. Uz tū es atbildēju, ka ni es, ni Skrynda taidu lītu navaram raksteit, jo latvīšu katōļu lobā

patīši nīkas nateik dareits, un ka taidā ceļā es nagrybu īsapērkt nīkaidā draudzē. Munom dūmom pīkryta ari Skrynda. Tai tad maņ pagaidom beja jōapsamīrynoj ar vīnu pošu konsistorijas lūcekļa omutu, kas nadeve pīteikuša uztura.»

Dzeivōdams tōli nu Latgolas sabīdryskōs dzeives centrim, Fr. Trasuns šymā laikā mozōk nūsadūd sabīdryski-organizatoriskam dorbam, bet vairōk pīsagrīž jaunotnes audzynōšonai nacionalā gorā, rakstnīceibai un volūdņīceibai: izdūd avīzi «Auseklis» (1907.—1908. g.), pyrmū latgalīšu losomū grōmotu «Školas dōrzs» (1910. g.), īvītoj vairōkus rokstus Baltijas latvīšu presē par latgalīšim, kai ari par tautas daļu apvīnōšonas napīcīšameibu; 1908. g. pīsadola Gudrelīna—Mūlenbacha sasauktā apsprīdē latvīšu ortografijas vaicōjumā, mēginōdams, kūpā ar Fr. Kempu un bkgu K. Skryndu, pōrlīcynot volūdņīkus, ka divu tautas daļu tyvynōšonas lobā Baltijas latvīšu rokstūs jōatmat gotu raksteiba un jōpōrīt uz latiņu raksteibu.

1917. g. 26. aprēlī Fr. Trasuns voda vēsturiskū Latgolas kongresu, kurā teik pījemtas rezolūcijas par Latgolas apsavīnōšonu ar pōrejū Latviju; vālōk dorbojās kai Latgolas zemes padūmes lūcekļis. Komunistu laikūs, 1918.—1919. g., jys spīsts slopsteitīs nu komunistu varas veirim, un beidzūt pōrīt par fronti uz breivos Latvijas vaļsts teritoriju. Te jys teik aicynōts dorbōtīs tautas padūmē un īnōc vaļdeibas sastōvā kai pyrmais Latgolas ministris. Nu šō laika Fr. Trasuns leidz pošai nōvei napōrtraukti dorbojās vaļsts lykumdūšonas īstōdēs: satversmes sapuļcē un vysos saeimōs — nu

sūkuma kai Kristeigūs zemnieku partijas vodūns, bet pēc 1925. g., kad jam ar katōļu goreigū vadeibu izacēle konflikts un jys tyka izslāgts nu bazneicas — kai Latgolas demokratiskūs zemnieku apvīneibas lidrs. Fr. Trasuns vaļsts lykumdūšonas dorbā beja vīnmār energisks, sovu mērku sasnēgšonā naatlaideigs; jys panōce daudz kai pi katōļu bazneicas latvyskōšonas, tai ari vyspōri pi Latgolas kuļtūras līmeņa paceļšonas.

Dzejulī «Tu navaicoj man!» Fr. Trasuns sevi raksturoj sekuši.

Tu navaicoj mani kaidas asu,
Vai breivs es nu klaidom, vai bolts.
Vai Dīvam tik tykumu nasu,
Vai cīts, kai nu tārauda kolts.

Jir klaidas, jir tykumi sovi,
Ni pōrōk jau lobs es, ni slykts,
Nav vysod tī tykumi prōvi,
Na vysod tū doru, kas lykts.

Bet taisnu vīņ ceļu es eju
Un ceņšūs aizvīnam byut bolts.
Es ceļūs, kur cyts sleid uz leju,
Un draugs kai nu tārauda kolts.

Jir breiveiba dūta nu Dīva;
Breivs dzymu, breivs grybu es mērt.
Nu ticeibas, draugim un Dīva
Nivīns mani naspēs gon škērt.

Fr. Trasuns kai rakstnieks un dzejnieks. Fr. Trasuns, kai redzējam, dailliteraturā īsōc dorbōtīs vēļ byudams seminarists un goreigōs akademijas students; vālōk jys ar sovim dorbim pīsadola «Katōļu mōju kalendarā» un «Daugovas katōļu kalendarā». Turpmōkā darbeibā Fr. Trasuns vairs pīsagrīž kuļturali sabīdryskam dorbam un žurnalistikai (redigejūt «Ausekli»). Tikai myuža ūtrā pusē, breivajā Latvijā, Fr. Trasuns otkon ar sekmēm pīsagrīž rakstnīceibai.

1924. godā iznōc nu druka Fr. Trasuna f a b u l u krōjums. Tōs raksteitas īpatnejā stilā un volūdā, kas fabulōs ītārptū saturu seviški izceļ. Laseitōju prīškā spilgti un uzskotami vērknējās myuslaiku sadzeives ļaunōs puses: īdūmeiba (Ūzuls un baka), napateiceiba (Zeps un peipe), tukša līleiba (Ezeļs), mēlneseiba (Ōpšs, lopsa un ēzs), skaudeiba (Zemnīks un cyuka), līškeiba (Divi suni), līlēšonōs ar cytu nūpalnim (Myusas ōrōjas), nasadareiba (Divi brōli), ōksteiba (Žogotas un laksteigola), un t. t. Dorbōdamīs kai palamentarīts, Fr. Tr. nūvāroj daudz ļaunu parōdeibu tūreizejā parlamentari demokratiskā īkōrta, kuras ari attāloj sovōs fabulōs. Tūreizejō parlamentariskō dorba ražēigumu kaidā fabulā jys raksturoj: «E, pušgaļvi! Vai naredzit kai politiki sovā storpā rejas? Jyus nazynat jūs gora: jī runoj daudz, bet moz kū dora.» Kaidā cytā fabulā Fr. Tr. tūreizejū demokratiju raksturoj šaidi: «I mes par demokratiju ļūt daudzi runojam, kad pīšmaukt cytu gudrojam. Bet eistais demokrats, kas runoj moz, bet dora daudz, jir rats.» Vairōkōs fabulōs tālōts lelinīku pūsta dorbs.

Fr. Trasuna dzejulī, kuri īvītōti avīzes «Zemnīku Bolss» 1924. un 1925. godu gōjumūs (atseviški nav iznōkuši) grīž uz sevi uzmaneibu ar rakstureigu, dzili izprostu Latgolas lauku sadzeives un dobas tālōšonu.

Fr. Trasuns pazeistams ari kai dramatisks rakstnieks. Jys saraksteja 3 cēliņu dramu «N ū g r i m u š ō p i ļ s». «Saturu dēļ šos dramas maņ deve gon boļševiku laika tipi un Latvijas atbreivōšonas kars, gon vacuvacō vēsturiskō legenda par nūgrimušū pili Rēzeknes apriņķī Viļānu pogostā. Piļskolnu cīmā, par kuru vītejaiss zemnieks maņ stōsteja, kad bāgu nu boļševikim par fronti pi Lubona,» soka autors sovas dramas priķšvōrdā. Dramas saturs šaidis.

Revolūcijas juku laikūs komisars Viļaks, ogrōk pakleidis zemnīks, musynoj kaimiņus uz tureigōkūs izlaupeišonu. Jū mēginoj atturēt nu greizim celim jō dīvabaileigō mōte Moda, aizrōdeidama uz Dīva sūdu. Tūmār Viļaks mōtes naklausa un zaimoj Dīvu. Pyuļs, kūdynōts nu Viļaka, gryb dūtīs sveša monta laupeišonā, bet jū attur Bolva, pōrlīcynodams, ka svēteigs na laupeitajs, bet ar dorbu īgyutais. Viļaks līk Bolvu apcītynōt, tūmār lela daļa nu pyuļa nūsastōj Bolvas pusē. Moda gon mēginoj vēl pādejā momentā atturēt Viļaku, bet tys, žēida Borucha īspaidōts, dūdas timsūs laupeišonas ceļūs. Bolva, slāpdamīs nu Viļaka un jō kolpim, aizkleist pi kaida vacō piļskolna un īmīg. Pasarōda iznōkam nu piļskolna jaunova, tei sauc pēc drūšō tautas dāla, kas sarautu važas. Tū dzērd pasamūdušais Bolva un ir nasaprasšonā par nagaideitū parōdeibu. Jaunova jam stōsta, ka te grimuse zemē piļs, jo tauta bogōta un breiva vairs namīļōja dorba un beja strōpāta. Jei asūt piļs valdnīka Tautuvara meita Auška un pēc kotrim pussymts godim nōcūt tautu izpesteit, bet nav cylvāka, kas spātu atminēt izpesteišonas meikii: kas vajadzeigs cylvākam vysvairōk pi jō dzeives. Bolva mēginoj tū minēt: «Jir vajadzeigs orkls orōjam, un cērvs jir vajadzeigs nomdaram! Jir vajadzeigs zūbyns karaveiram, un gudrs padūms ceļaveiram; un dailais augums jaunovai. — Bet vysuvairōk vajadzeiga jir dzeives prōta atslāga.» Pi pādejim vōrdim pi padebešim paspeid spūdra gaisma, atsaver piļskolna sīna. Bolva īt nūgrimušā pilī. Tautuvars syuta Bolvu uz Reigas pili īgyut nu bruninīkim nūgrimušōs piļs atslāgu, kas tur styprā apsardzeibā globojās un pēc kura īgyušonas nūgrimušō piļs un tauta kļyus breivi. Apbrūnōts ar Rusina zūbynu un Vēstura brūnem, Bolva dūdās ceinā. Jam sekoj lela daļa zemnīku, jo tī uz Bolvas drūsmi un gaišū prōtu pasaļau. Mozdūšeigōkī un savteigōkī palīk Viļaka borā. Tōļōk sekoj Reigas piļs īmītnīku (vōcu bruninīku) rupōs varas izpaušme atteiceibā uz īkarōtim — latvīšim, Bolvas pulku ceinā ar bruninīkim un atslāgas īgyušona. Tymā laikā, kad Bolva ar īgyutū atslāgu pazyud piļskolnā, pi piļskolna atvad nu Viļaka (lelinīku) varas uz nōvi nūtīsōtūs zemnīkus, kurus te apšauda; pēc tam nōc komisaru dzīras pi svaigim navaineigu upuru kopim. Te pasaceļ nūgrimušō piļs un pōrbaideitī Viļaka kolpi šausmōs bāg. Tautuvars syuta Bolvu ar sovīm karapulkim glōbt tautu nu Viļaka (lelinīku) pūsta. Gon Viļaks ar teroru, vyltu, paradīzes sūļejumim un Bolvas apmalōšonu mēginoj paturēt varu. Bet leidz galeigam pūstam nūvastō tauta vairs jam natic. Bolva atpestej nu jō varas tautu. Beidzūt caur streidim škaldeitō un nu svešom varom apspīstō tauta gorā apvīnōta un tautu gūdā calta. Tautuvars sovu varu tautu rūkōs nūlīk, jo tauta atroduse dzeives prōta atslāgu un jir saprotuse, ka tikai tad byus spēceiga, kad īneiss streidus, namīru, bet mīļōs dorbu, taisneibu un tykumu. Tauta tūmār uzatrauc: «Jo visi valdeisim, tad tautu škaldeisim» — un lyudz Bolvu par tautas vodūni; bet Tautuvars nūvēlej sovu meitu Aušku Bolvam par sīvu. Tauta līksmi sviņ uzvaras svātkus:

«Sviņ latvīšu tauta uzvaras svātkus,
Ka leigojās kolni un rūzes,
Pleiv karūgi saulē, speid vainagi motūs,
Skaņ dzīsmes, skaņ pīši, skaņ kūkles.»

Luga raksteita dzejā.

Fr. Trasuna dzejas stīls. Vysūs Fr. Trasuna dzejas dorbūs (ari «Nūgrimušā pilī» un fabulōs) volūda īpatneji-latvyska, ar daudz īpatnejim latvīšu vōrdim un izteicīnim, kuri nu myuslaiku modernos sarunas izzyud. Šaida volūda ītārpta atteiceigā dzejas pantā Fr. Trasuna dzejas un fabulu vērteibu seviški uzceļ. Fr. Trasuna fābulas pīskaitamas pi vērteigōkōs šaidas nūzares literaturas latvīšu rakstnīceibā. Fr. Trasuns atjaunōja, storp cytu, šaidus tautas runā vēl sastūpamūs, bet nu rokstu volūdas izzudušūs vōrdus: mārğa, reps, stymbyns, klymbyns, krivasi, byudī, sarkaņas un t. t.

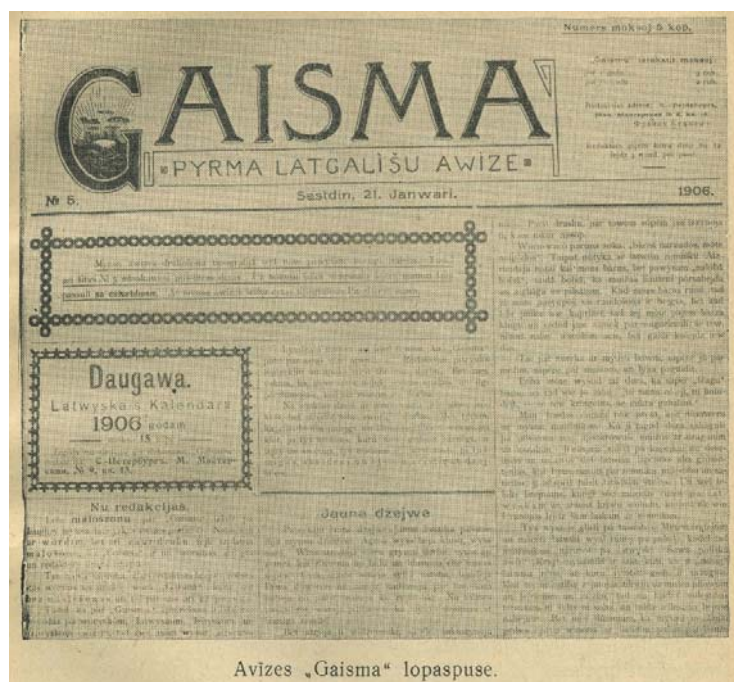
Pyrmōs latgalīšu avīzes.

«**Zvaigzne**». Dreizi pēc Pīterpiļs Latvīšu muzykalōs bīdreibas nūsadybynōšonas Pīterpili nūsadybynōja vēl nalegala latgalīšu jaunōtnes bīdreiba «Gunkurs», kura apvīnōja studentus, gimnazistus un pōrējū gaišōkū jaunōtni. Šys pulceņš vīnōjās izlaist sovu laikrokstu. Tai kai latiņu šrifta grōmotas drukōt beja aizlīgts, «Gunkurs» bīdri sovu laikrokstu, kuru nūsauc par «Zvaigzni», 1903. godā laiž hektografētū 100 ekzemplāru skaitā. «Zvaigznes» redaktors Fr. Kemps.

«Zvaigzne» tūmšr nagyun pīkrisšonas Pīterburgas latgalīšu apyryndōs: latgalīši naprota laseit raksteitū tekstu. Tōpēc «Zvaigznei» pēc pyrmō numura izišonas jōapsastōj.

Pyrmō latgalīšu apsprīde raksteibas vaicōjumā. Lai īvest raksteibā vīnu principu, Pīterpils latgalīšu vodušī darbinīki 1903. goda apsprīdē vīnōjās turpmōk izmest nu raksteibas pūļu ortografijas čupu burtus. Taidā kōrtā raksteiba tyka vīnkōršōta un saskaņōta.

Drukas breiveibas atļaušona latgalīšim. Latvīšu muzykalōs bīdreibas vadeiba 1904. g. sōkumā īsōce gōjīņu par drukas breiveibas atļaušonu latgalīšim. Pīterpilī dzeivojušō latgalīšu intelligence ar Fr. Trasunu, Fr. Kempu un O. Skryndu pīrkšgolā grīzēs ar lyugumu uz atteiceigom vaļsts īstōdem atceļt aizlīgumu drukōt grōmotas latgalīšim latinu šriftā. Pēc ilgas staigōšonas pa dažaidom augstōkom vaļsts īstōdem, beidzūt, 23. aprīlī (pēc jauna stiļa 10. majā) 1904. g., drukas breiveiba latgalīšim tyka panōkta.

Pyrmō latgalīšu avīze «Gaisma». Ar drukas breiveibas atgyušonu, beidzūt nalelais latgalīšu tautyskōs atmūdas darbinīku pulceņš īgyva golvonū īrūci šō dorba veikšonai — latgalīšim saprūtamu drukas vōrdu. Pōrrunōs par avīzes izdūšonu daži nu vacōkim Pīterpilš latgalīšu pulceņa darbinīkim izsaceja šaubas, vai avīze varēs pastōvēt, jo tauta pīroduse tikai pi goreiga satura rokstim. Tūmār studejušūs latgalīšu pulceņš ar Fr. Kempu un O. Skryndu pīrkšgolā stōjōs pi avīzes izdūšonas pīrkšdorbi. Atļōves dabōšona un pōrējī pīrkšdorbi īilga. Tōpēc avīzes pyrmais numurs varēja iznōkt 1905. g. novembrī. Avīze tyka nūsaukta par «Gaismu». Par avīzes redaktoru — izdevēju pasaraksteja Fr. Kemps. Tai beidzūt ari Latgolas sātōs breivi nōce drukōts vōrds. Avīzes iznōkšona īkrita 1904.—1905. g. revolūcijas laikūs. Ari Latgolas zemnīks, nu pōrdzeivojamim nūtykumim īinteresēts, beja palicis intensivoks un kotru jaunu ziņu sājeme ar interesi. Taidā laikā tautā nōce «Gaisma» un tur jūsmeigi tyka sajemta. Avīzes numuri staigōja nu rūkas rūkā un tyka laseiti ar pīka osorom. Jauns, nadzērdūts vōrds, ītārpts seņ pazeistamōs burtēs, radzātōs leidz šam tikai pōtoru grōmotōs, dareja mīļzeigu īspaidu. Bet latgalīšu nacionalōs atmūdas pretinīki — pūļu muižnīki un goreidznīki, kai ari pošu sātas «kōrklu pūli», radzādami, kaidis mīļzeigs īrūcis ņyu latvīšu nacionalos apziņas mūdbynōtōjim rūkā, nūsastōja osā opozicijā pret avīzi, īspaidōdami

latgalīšu zemnieku masu caur bazneicu, izlaisdami par laikrokstu dažādas baumas tautā un mēģinādami pārliecināt valdeības iestādes, ka avīze pauš kaiteigas socialistiskas idejas, lai gonpatīseībā avīzes vērziņš beja tikai nacionāls un videji radikāls.

«Gaismas» mērķi un nūzeime. «Gaisma» mūdynōja Latgolas latvīšus nacionālū apziņu, skubynōja tūs uz izgleiteibu un kūpdarbeibu.

Sovus uzdavumus «Gaisma» raksturoj šai: (1) Sorgōt un aizstōvēt sovu tautu, ticeibu un dzymtū volūdu; 2) vest pa mīra ceļu latvīšus zemniekus pi lelōkas skaidreibas un bogōteibas; 3) meklēt naboga zemniekim zemeites un gaismas; 4) ar visim kaiminim un svešom ciļtīm dzeivōt saticeibā.» («Uz jaunu godu» Nr. 3).

Izgleiteibas vaicōjumam teik pīgrīzta izcyla vēreiba. Vairōkūs rokstūs (Nr. 2 — «Par myusu školom», Nr. 4 — «Syutit bārnus skolōs», Nr. 17 — «Par latvīšu školnīkim», Nr. 18 — «Vēļ vōrds par pogosta školom», Nr. 21 — «Mes namōkam raksteit», Nr. 20 — «Latvīšu školās» un c.) izskaņ saucīni gōdōt par tautyskom školom ar latvīšu volūdu, pīmārot asušōs školās latvīšu katōļu dzeivei un praseibom, aicynōt uz Latgolu školōtōjus — latvīšus nu Baltijas, materiali atbaļsteit mōcušū jaunōtni.

«Gaisma» pyrmū reizi paceļ presē vaicōjumu par tautas daļu apsavinōšonu. Rokstā «Latvijas pašvaldeiba» losom: «V y s a s K r ī v i j a s t a u t a s t a g a d m e k l e j s e v a u t o n o m i j a s. M u m s, l a t v ī š i m, d ē l t ō n ū d ū m a v a j a g a p v ī n ō t K u r z e m i, V y d z e m e s d a ļ u u n t r e j s a p r i ņ ķ u s V i t e b s k a s g u b e r ņ ā, a b a L a t g a l ī š u z e m i. P a r g o l v o n ū c e n t r u, a b a v y d u c i, k u r n ū l y k t u p a š v a l d e i g a s L a t v i j a s v a l d e i š o n u, b y u t u R e i g a s p i l s ā t a.»

«Gaismas» roksti tautā atstōj lelu īspaidu: mūdynoj latvyskū pašapziņu, ceņšsonūs uz izgleiteibu un cereibas, ka reiz ari latvīši pīdzeivos lobōkus laikus.

«Gaismas» roksti dzili saviļņōja tautas gulušūs spēkus. Īsasōce nacionālōs atmūdas kusteiba plašōkōs tautas massōs. «Gaisma» tūreizejū kusteibu raksturoj šai:

«Mes īgōjam kai tysmā, bīzā mežā un sōcem saukt: brōli pulcejitēs, ejit zam vīna karūga, sadūdit kūpā rūkas un ejit pa vīnu ceļu. Tautas brōli atsasauce nu visim dzimtines styurim. Atsasauce kai kurs varādams. Uz «Gaismu» sōka īt grōmotas, vēstules, sōka aīt poši laseitōji un runōt par tautas vajadzēibom. Pagōja tikai četri mēneši, un myusu tautas gryutō dzeive pasarōdeja skaidreibā. Tautas vajadzēibas palyka radzamas, tautas bolss palyka dzēržams.» («Gaisma» 1906. g. Nr. 17). Kaidā cytā vītā: «Redakcijai syuta pateiceibas rokstus, paraksteitus nu simtim cylvāku. Visi pīcojās par pyrmū avīzi un prosa ceļt augstōk tautas karūgu, kurs beja sameits zam kōjom. Tōdēļ mes ceļsim itū karūgu un raksteisim uz tō:

Sorgōt un aizstōvēt sovu tautu, ticeibu un dzymtū volūdu.

Vest pa mīra ceļu latvīšus zemniekus pi lelōkas skaidreibas un bogōteibas.

Ar visim kaiminim un svešom ciļtīm dzeivōt saticeibā.

Naaiztikt sveša monta un napađūt sova lobuma.

Leidzstrōdnīki. Lelūkū avīzes daļu saroksta tōs redaktors — izdevējs Francis Kemps. Sovus rokstus jys paroksta kai ar sovu uzvōrdu, tai ari ar pseidonimim «Skoborga», «Latgalis», «Gaismas Draugs». Jys roksta īvodrokstus školū, takušu politysku nūtykumu, zemes reformas vaicōjumūs un īvītoj laikrokstā vairōkus sovus dzejuļus. Nu citim leidzstrōdnīkim mynami sekuši. Ont. Skrynda (pseidonims Ind. Leidumnīks) dorbōjās golvonā kōrtā feļetona daļā. Jam pīdar «Gaismā» nūdrukōtī stōsti «Vylku Jākubs», «Nūdevējs» un tālōjumi «Šveices kolnūs», kai ari vairōki dzejuli, golvonā kōrtā tulkōjumi nu pūļu volūdas. Bez tam vēļ mynami bkgs Fr. Trasuns (pseidonims Ripa), Gr. Mukt-Kveders, Rauduļa meita, Ont. Rubyns (pseid. Bite).

Avīzes apsastōšonas īmesli. «Gaismas» pasarōdeišona tautā izsauce lelu sajyusmu, kūpā ar tū abonentu pīplyudumu. Bet dreizi pret «Gaismu» nūsastōja pūļu muižnīceiba un goreidznīceiba. Dažos vītōs pat bazneicos nu amvonim tyka aizlīgts «Gaismu» abonēt un laseit. Pīrkšnīceiba spīde ari latvīšu goreidznīceibu atsaraut nu avīzes atbaļsteišonas idejiski un materiali. Latvīšu goreidznīceiba izdeve sovu laikrokstu. Nalelais pasauleigōs inteligences pulceņš nabeja spējeigs materiali laikrokstu uzturēt. Taidā kōrtā «Gaisma» 1907. g. beja spīsta apsastōt.

Avīzes „Sākla” un „Auseklis”.

1906. g. sākumā bazneickungi — latvīši nūsarūbežōdami nu «Gaismas» īsōka jaunas avīzes izdūšonas pīrkšdorbus. Par avīzes redaktoru beja izraudzāts bkgs Fr. Trasuns, kurs tymā laikā ījēme dekana vītu Rēzeknē. Bet tai kai avīzes iznōkšona beja īspējama tikai lelōkōs piļsātos: Reigā, Pīterpilī, Moskovā, kur atsaroda cenzura, beja nūdūmōts Fr. Trasunu pōrceļt uz Pīterpili N. Rancāna vītā, kurs, kai Pīterpiļs šķolu kapelans beja piļneigi nūsadevis Pīterpiļs latvīšu katōļu bārnu audzynōšonas dorbā, gon styprinōdams tūs nacionalā apziņā, gon ari atbaļsteidams materiali un skubynōdams uz izgleiteibas turpynōšonu. Nagrybādams īmīļōtō dorba atstōt, jys izdūd sovu avīzi «Sākla», taidā kōrtā nūstōdeidams Fr. Trasuna pīkritejus pi nūtykušō fakta.

«Sākla latvīšu katōļu avīze» iznōc 15. II. 1906. g., bet pēc 10 numurim, 26. aprīlī 1906. g. apsastōj. Avīzē daudz goreiga satura rokstu, bet pīnōceiga vēreiba pīgrīzta ari saimnīcysku un nacionalu apziņu mūdynōjušim rokstim. Sevišķi lela vēreiba pīgrīzta izgleiteibas un šķolu vaicōjumam un latvīšu tautyskōs apziņas styprynōšonai. Sāklā čakli leidzdorbojās, izjemūt poša redaktora N. Rancāna, vēl K. Skrynda. Viņu divu spolvai pīdar gondreiz visi «Sāklā» nūdrukōtī roksti.

«Auseklis» sōka izīt 17. martā 1906. g. Kai atbiļdeigs redaktors paraksteja Franča Trasuna radinīks J. Trasuns, bet faktyskais redaktors un avīzes vadeitojs beja tūmār Fr. Trasuns. «Ausekli» atbalsteja vysa nacionali dūmojušō goreidznīceiba un jys iznōce leidz 1907. g. augustam. Golvonū vēreibu «Auseklis» pīgrīž goreigai dzeivei, ticeibas vaicōjumim. Lela vēreiba teik pīgrīzta ari nacionalu un saimnīcysku vaicōjumu apskatei.

«Auseklā» darbeibas kuļturali-saimnīciskā laukā programa šaida: «Auseklis» gōdōs ari par laiceigas dzeives vajadzeibom. Soka, ka lels monts cylvāku pavadūt uz natikleigu dzeivi. Tys ir taisneiba. Bet nabadzeiba un tryukums ari napadora cylvāku tykumeigu. Vyslelōkōs ryupes «Auseklis» pīgrīzs zemnīku dareišonom un vajadzeibom. Myusu tauta jir moztureiga zemnīku tauta. Jim kolpōs «Auseklis». «Auseklī» jī atrass aizrōdejumus par zemi, jōs pērķšonu un apstrōdōšonu, par sōnu peļņu caur omotim un aizīšonu uz piļsātom, par vysom zemnīku dareišonom, par kurom viņ sprīss augstōkōs un zamōkōs valdeibas apryndōs. «Auseklis» sevišķi gōdōs ari par latvīšu apgaismōšonu un šķolu. Vērs zemes vysod beja un ir tai, ka tei tauta plauka un plauks, kuras dāli beja vairōk apgaismōti. Par tū «Auseklī» atrass dzeivu atbolsu vyss, kas tik viņ zeimēsīs uz šķolas byušonu pi latvīšim.

Latvysku volūdu «Auseklis» pikūps ar vysu mīleibu. Volūda jir kotras tautas dzeiveibas gors. Kad volūda jir panykuse, tad jir panykuse poša tauta; kad volūda plaukst, tad plaukst ari tauta. Leidz šam laikam myusu volūda beja aizlaista, kai nastrōdōtais teirums. Nyu «Auseklis» gōdōs, ka latvīšam navajadzātu oksteitīs sovā runā ar svešu tautu vōrdim un kauneitis tōs volūdas, kuru jū mōte mōcejuse.»

«Auseklī» leidzdorbōjušīs golvonā kōrtā bazneickungi: K. Skrynda, P. Silovičs, Jasass. Nu pasauleigōs inteligences avīzē daleibu jēmuši: Aloizs Trasuns, Jōņs Mukōns un Pōvuls Laizāns.

Pyrmūs avīžu laikmeta raksturōjums. Drukas breiveibas atgyušona un dažu piļsōnysku breiveibu īgyušona pee 1905. g. revolūcijas īnas sajusmu uz tautas dorbu latgalīšu inteligences un jaunōtnes vydā. Šam dorbam teik zīdōti visi spāki, kai ari aprūbežōtī materiali leidzekli. Rakstnīceibas un sabīdrysku darbinīku vydā valdeja namōkslōts entuziazms, gryba zīdōt vysus spākus tautas nacionalos apziņas styprynōšonas dorbā. Vysom pyrmajom avīzem kūpejī saucīni tautai: syutit bārnuš šķolōs, losīt avīzes un grōmotas, celīt gūdā sovu volūdu un tauteibu, napasadūdīt pōrtautōtōju īspaidim.

Pyrmōs avīzes īvede tauta pareizū latvīšu ortografiju latinu šriftā, izskaužūt leidz tam goreigūs rokstūs lītōtū pūļu ortografiju.

Pyrmais latgalīšu žurnals «Austra» iznōce 1908. g. septembrī. Izdevējs — redaktors Francs Kempss. Lai gon beja dūmōts žurnalu izdūt pa 1 reizei mēnesī, izīt tikai vīns žurnala numurs, jo dailliteraturas žurnalam tautā vēl tryukst laseitōju. Gondreiz visi žurnala roksti pīdar Fr. Kempa spolvai. Įvodroktā: «Vasali tautas brōli» žurnals sūlōs nest tautīšim gaismu, prōta skaidreibu, tykumeibu un sovas dzimtines mīleibu. Nu dailliteraturas žurnalā īvītōti trejs stōsti un 3 dzejuli —

autors Fr. Kempss (pseud. Latgalis). Stāstā «Meža sorģs» dzeivi un spilgti tālota kaidas bobulīnes drama: jās vīneigō meita aizgōjuse ūgōs kunga mežā, kur jū pōrsteidz nažēleigais meža sorģs un bōrgi nūstrōpej. Meitine gryuši saslymst un ilgi komojās storp dzeiveibu un nōvi. Stāstā «Uz Sibiri pa sapnim» tālota zemnīku tūreizejō napōrdūmōta sova zemes styureiša likvidēšona un dūšonōs meklēt laimi tōlajā Sibīrijā, kur pōrceļōtōjus nagaida vys laime, bet ēršku ceļš. Stāsts «Mōtes sirds» raksturoj dāla napateiceibu, kurs sovu mōti izdzan nu mōjom un panōc jōs nūtīsōšonu. Dzejulis «Daiņas un kūkles» darinōts pēc tautas dzīsmu motivim. Te autors dzīd par dzimtines klusōm pļovōm, gaužim cīmim, nūskumušim teirumim, un vaicoj, kōdēļ apklusušas kūkles un atsolušas sirdis; kas slēgs vaļā dzīsmu skreini, myusu tautu mūdynōs; kas atdzeivōs senču jautrū goru un jaukōs paražas? Pōrejūs divūs dzejulūs: «Dzeives skrituļs» un «Kas dzeive jir» filosofisks motivs. Nu citim «Austras» rokstim atzīmējams pōrskots par pyrmū latgalīšu teatra izrōdi Rēzeknē 27. decembrī 1907. g.

«A u s t r a s» d a i l l i t e r a t u r a s s a t u r a r o k s t i m p i r m ī m l a t g a l ī š u r a k s t n ī c e i b ā v a r p ī m ā r ō t d a i l l i t e r a t u r a s k r i t i k a s m ā r a u k l u.

1908. g. sōka izīt žurnals «Ticeiba un dzeive» religiski-moralisks laikroksts. Izgōja 1 reizi mēnesī; izgōja pavysam 10 numuru. Saturā roksti par ticeibu un reiligiju, ari daži stōsti šaidā pat gorā. Žurnalu izdūd bkgs A. Okolo-Kulaks, bet redigej bkgs K. Skrynda. Tymā leidzdaleibu ar sovim rokstim jem Pōvuls Laizāns, bkgs Čēcōts, Apolonija Laurinovič.

Pyrmōs latgalīšu avīzes redaktors Francs Kempss

dzimis 1876. g. Rēzeknes apriņķa Makašānu pogosta Sprūžēvas sādžā. Kad F. K. beja apm. godu vacs, jam myra mōte, bet 4 godu vacuumā jys zaudeja ari tāvu un palyka bōriņs. Par jō aizbiļdnim tyka īcalts mōtes brōļs Andriivs Miglinīks (pyrmō latgalīšu sabīdryska darbinīka P. Miglinīka radinīks) u.n Fr. Kempss pōrīt dzeivōt pi viņa uz Nautrānu pogostu. Pyrmizgleiteibu Fr. K. īgyun Rogovkas tautskolā, bet pēc tōs beigšonas apmeklej Ludzas apriņķa školu, tad progimnaziju un goreigu seminaru Pīterpilī. Seminarā mōcōs 4 godi un pēc tō beigšonas lūloj cereibas izgleiteibu turpynōt goreigā akademijā. Bet seminara rektors — pūļš līk škēršļus īsastōšonai akademijā, jo pīteik kandidatu pūļu — un Fr. Kempss, saryugtynōts nu rektora reiceibas, izastōj nu seminara pādejō kursa 1899. g. Tymā pat godā obligatoriskū karadīnesti izpylda Izmailas gvardijas pulkā. Karadīnesti atstōj kai rezerves leitnants. 1902. godā nūlīk gimnazijas gola ekzamenus, īsastōj civilinženeru institutā Pīterpilī, kuru beidz kai inženers — architektks.

Vēļ seminara pādejūs kursūs byudams, Fr. Kempss, ītekmēts nu Fr. Trasuna un N. Rancāna, jem daleibu latgalīšu nacionalōs atmūdas darbinīku kusteibā, leidzdorbōdamīs Fr. Trasuna izdūtā «Daugovas katōļu kalendarā» un «Latvīšu muzykalōs bīdreibas» priķšdorbu veikšonā.

Vālōkūs godūs Fr. Kempss nōc nacionalōs atmūdas kusteibas darbinīku priķšgolā. Ar sovu entuziazmu un dorba sporu jys dūd pīmāru Pīterburgas latgalīšu jaunōtnei un tūs aizraun liedzu dorbā tautas dryvā. Apvīnojūt ap sevi Pīterpiļs latviīšu mōcušū jaunōtni nalegalā pulceņā «Gunkurs», šō pulceņa uzdavumā 1903. godā Fr. K. laiž klajā hektografētu žurnalu «Zvaigzne».

Par «Zvaigznes» izdūšonu Fr. K. sovōs atmiņōs stōsta sekušu: «Atklōti drukōt un izplateit beja aizlīgts, tōdēļ pyrmais laikroksts «Zvaigzne» 1903. g. izgōja hektografēts 100 ekzemplāru skaitā (vairōk drukōt tehniski navārēja). Ari šys hektografa izdavums jir izlaists ar lelu uzmaneibu: hektografa massu varēja pērkt tikai ar policijas atļōvi, un tikai oficialom īstōdēm, tōdēļ pošam redaktoram vajadzēja pa mozom pōrcijom, nautzkreitūši, sapērkt aptekōs lelōku daudzumu glicerina, želatīna, paslapyn pastellēt formu un vēļ paslapynōk nūdrukōt p o š u p y r m ū l a t g a l ī š u l a i k r o k s t u».

1904. g. F. K., kūpā ar F. Trasunu un O. Skryndu pyulejās par drukas atļaušonu latgalīšim — un tū panōc. Pēc drukas breiveibas atļaušonas, F. K. stōjōs pi avīzes izdūšonas priķšdorbim; caur

jō nanūgurstušom pyulem, 1905. g. novembrī arī iznāc pirmā latgaļu avīze «Gaisma», kurai pi nacionālās atmodas izvērtības dēļ Latgalā naatsverama nūzeime. Fr. Kemps jir avīzes redaktors, jōs idejiskais vadītōjs un galvotais rokstu sarakstītōjs.

Pēc «Gaismas» apsastōšonas Fr. Kemps 1908. gadā izdūd un redigēj pirmū latgaļu žurnalu «Austra». Turpmākūs godūs jē dzeivu daleibu Pīterburgas latgaļu kulturali sabīdryskūs pasōkumūs. Tai, 1908. g. jys nūdybinoj bīdreibu «Gaisma», kuras mērķis — «vest apgaismōšonu caur grōmotom, avīzem, pasōkumu šķolu dybynōšonā»; «Gaisma» pastōvēja leīdž lelō kara sōkumam. Fr. K. dzeivī pīsadola «Gaismas» pasōkumūs: latvyskūs teatra izrōžu un koncertu reikōšonā, grōmotu izdūšonā. Tymā pat laikā jys jē dzeivu daleibu arī kulturali sabīdryskā dorbā dzimtinē, izastōdams vairōkūs Latgolas lauku centrūs ar pīrkšlasejumim. Fr. K. jē daleibu ar sovim rokstim avīzē «Dryva», bet 1912.—1914. g. aktīvi leīdždorbojās latgaļu progresīvajā laikrokstā «Jaunās Ziņas», vadsams stypru ceīņu pret latgaļu pōrpūlōšonu bazneicēs. Ceīnai beja panōkumi: vairōki aktīvi bazneickungi — polonizatori tyka izcalti nu Latgolas draudzem un šōs draudzes nūdūtas latvīsū goredznīku rūkēs. Bez tam Fr. Kemps dorbōjās arī avīzes feletona daļā.

Lai īpazeistynōt Baltijas latvīsūs ar Latgolas dzeivī, taidā kōrtā tyvynojūt caur vēsturiskim apstōklīm atsvešinōtēs tautas daļas, Fr. Kemps 1910. g. saroksta literaturas volūdā un laiž klajā monografiju «Latgalieši», kuramā izsmēlūši apgaismōta Latgolas latvīsū pagōtne, tagadne un izredzes uz nōkūtni. Šymā pat tautas daļu tyvynōšonas nūlyukā Fr. Kemps 1910. g. pīsadola Rīgas Zinību komisijas sapulcēs, snāgdams pōrskotu par Latgolas latvīsū dzeivī.

Lelajam karam sōcūtīs, F. K. kai rezerves vērsnīks teik īsaukts karadīnestī un aizsyuteits uz dīnvydvokoru fronti.

1917. g., pēc Krīvijas revolūcijas, Fr. K. atsagrīž uz Pīterpili un jē dzeivu daleibu Pīterpilīs latgaļu sabīdryskā dorbā, vadeīdams avīzi «Laužu bolss» un žurnalu «Jaunō Letgola». Byudams vysu laiku sovūs rokstūs «Gaismā», «Jaunēs Ziņēs», «Austrā» un leīdž kara laika sabīdryskā dorbā par korstu apvīnōtēs Latvijas pīkritēju un ideologu, «Laužu bolsā» jys šymā vaicōjumā sovus uzskotus maina, pīprosa Latgolai autonomiju un nūsūda apsavīnōšonas pīkritejūs. Šaaidu nūskaņōjumu Fr. Kemps mēģinoj radeit arī tautā, bet bez panōkumim, jo tautas nūspīdušais vairōkums, audzynōts nu poša Fr. K. «Gaismas» un pādejūs godūs vadeīts nu vysas latgaļu intelīgences tautas vīneības gorā, 1917. g. kongresā izasoka par tautas daļu otrōku apvīnōšonu. Šo eisō Fr. K. darbeības laika rezulātā sabīdreībai palicis īskots par F. K. separatīvom pōrlīceibom.

1920. g. F. K. teik īvālāts Satversmes Sapulcē, 1929. g. jir satiksmes ministra bīdrs un nu 1929. g. leidz 1935. g. strōdoj satiksmes ministrijā kai satiksmes inspektors. Nu 1935. g. Fr. K. dzeivoj lauku mōjōs Ludzas aprīnkī, Zvērgzdīnē.

„Sāklas“ redaktors bkgs Nikodems Rancāns.

Bkgs Nikodems Rancāns dzimis 1870. g. 13. septembrī Ludzas apr. Ivanovas folv. Mōcōs Ludzas pilsātas skolā, tod reāliskolā Pleskavā, kuru nūbeidz 1889. g. Pēc tam īsastōj Pīterpilš kara skolā, nu kuras zynōšonu papyldynōšonai teik komandets uz Franciju; tur jys īpasazeist ar Vokoreiropas kulturu. Pēc atsagrīzšonas nu ōrzemem, kara dīnesti atstōj un īsastōj goreigā seminarā, Pīterpilī, kuru beidz 1896. g. un teik īsvēteits par bazneickungu. Izgleiteibu jys turpynoj goreigā akademijā, kuru 1903. g. beidz ar teol. kandidata gradu. Dorbojās kai vikars pi sv. Katras bazneicas Pīterpilī, pēc tam Krōslovā un Rēzeknē, tad otkon teik pōrcalts uz Pīterpili, kur strōdoj kai Sestrženceviča skolas vieeprefekts un kapelans daudzōs skolōs. Te jys nūvāroj, ka Pīterpilš latgalīšu bārni teik pilneigi padūti pōrtautōšonai — un uzajem latgalīšu bārnu nacionalōs audzynōšonas un izgleitōšonas dorbu. Tryuceigim skolānim N. R. organizeja kūpdzeivi un vysaidi tūs atbaļsteja. Tai, ar N. R. atbolstu pi izgleiteības tyka radzamī latgalīšu darbinīki: veiskups J. Rancāns, bkgs J. Miglinīks, B. Miglinīks, Fr. Kemps, J. Kindzuļs, P. un O. Laizāni un citi.

1906. g. N. R. izdūd un redigej avīzi «Sākla». 1907. g. N. R. teik pōrcalts uz Rēzekni par dekanu. Šū omotu jys pylda leidz 1918. godam, rūseigi pīsadaleidams sabīdryskā dorbā un rakstnīceibā. Te jys nūdybynoj pyrmōs skolas ar latvīšu volūdu Latgolā — Rēzeknes bazneicas skolu (1907. g.), Rēzeknes tērdzeibas skolu, (1908. g.) burtliču skolu Rēzeknē un Greiškānu zemkūpeibas skolu (1912. g.). Seviški tērdzeibas skola deve daudz inteligentu darbnīku: atbiļdeigu valsts īstōžu vadeitōju, bazneickungu, skolōtōju, studentu, īrēdņu un t. t.

N. R. nūdybynoj Rēzeknē plašus kooperativus uzjēmumus: Latgolas krōjkasu un Latgolas zemkūpeibas bīdreibu. Šōs bīdreibas N. R. vadeibā atteista rūseigu darbeibu, storp cytu: izbyuvej 2 stōvu akmiņa mōju «Ekonomija», kurā leidzkara laikā koncentrejās Rēzeknes un plašas apkōrtnes latvīšu sabīdryski kultūrala dzeive; sareikoj pyrmū Latgolas zemkūpeibas izstōdi Rēzeknē 1910. g.

Šymā pat laikā jys jem dzeivu daleibu arī rakstnīceibā, leiddorbōdamīs «Dryvā», vālōk «Latgolas Vōrdā» un «Draugā» un tūs pīlykumūs un laidsams klajā vasalu rindu praktyska un goreiga satura grōmotu. Tai jō spolvai pīdar: 1) «Augļu dōrzs», 1910. g., 2) «Sakņu dōrzs», 1910. g., 3) «Pļovu pōrlōbōšona», 1911. g., 4) «Teirumu apstrōdōšona», 1910. g., 5) «Bišu kūpšona», 1911. g., 6) «Lūpu kūpšona», 1913. godā; 7) «Kas nūtyka Ļurdā»; 8) «Genovefa»; 9) Lementars;

10) Liturgika, 1922. g.; 11) Ticeibas pamati, 1923. g.; 12) Rožonca un jās atlaidas, 1928. g.; 13) Latvijas vēsture I. un II. d., 1922. godā un dažas cytas. Byudams osprōteigs jumorists — satiriks, ar bogōtu fantaziju, vīglu un skaidru volūdu, N. R. sovūs daudzus stōstus un feletonus, kuri izkaiseiti vairōkūs laikrokstūs un kalendarūs, saista laseitōja uzmaneibu (pīm. skicejumu vērkle par Mikeļa dzeivi).

Breivōs Latvijas laikā N. R. piļneigi nūsadūd īmīļōtajam jaunōtnes audzynōšonas dorbam: 1922. g. jys strōdoj kai profesors katōļu goireigā seminarā, tod vairōkus godus voda Aglyunas gimnaziju. Nu 1929., g. leidz pošai nōvei — 1933. g. 21. julijam voda Rēzeknes školōtōju institutu. N. R., pīsadolūt apm. 6000 pavadeitōjim, 24. julijā 1933. g. guļdeits Rēzeknes kopūs. Uz jō kopa nūlikti vairōk kai 60 vainagu nu pašvaļdeibu, organizaciju un školu vōrda.

N i k o d e m s R a n c ā n s j i r m ū d y n ō j i s n a c i o n a l ū a p z i ņ u j a u n ō t n ē u n i z a u d z y n ō j i s l a t g a l ī š u i n t e l i g e n c e s p a a u d z i. B y u d a m s l e l s c y l v ā k u m ī ļ ō t ō j s — a l t r u i s t s u n v y s p u s e i g i i z g l e i t ō t s v e i r s (j o p ō r v a ļ d e j a g o n d r e i ž v y s a s E i r o p a s v o l ū d a s) j y s b e j a l e l s k u ļ t u r a s c e n s ū n i s u n z ī d o j a s o v u s s p ā k u s s o v a i d z i m t i n e i — L a t g o l a i, v a s d a m s t ū p i n a c i o n a l ū s t y p r u m a, g a i s m a s u n k u ļ t u r a s.

Vīneibas nūdybynōšona latgalīšu rokstūs.

Jau 1903. g. ortografijas apsprīdē latgalīšu intelligence raksteibas saskaņōšonas un vīnkōršōšonas nūlyukā vīnōjōs izmest nu raksteibas pūļu ortografijas čupu burtus. Šys princips pēc apsprīdes arī tyka īvasts dzeivē. Tūmār pyrmūs latgalīšu laikrokstu: «Gaisma», «Sākla», «Auseklis» ortografijā vēl beja vārojamas dažaideibas. Šūs dažaideibu nūvērzhōnas un ortografijys galeigas saskaņōšonas nūlyukā, 1907. g. 17. augustā Pīterpilī tyka sasaukta latgalīšu intelligence sapulce, kurā pīsadaleja 13 cylvāku (K. Skrynda, N. Rancāns, P. Smelsters, Fr. Trasuns, J. Veļkme, Gr. Začs, F. Laizāns, Tukišs, O. Skrynda, Fr. Kempss, Ont. Laizāns un c.). Šajā sapulcē pījemtajim sprīdumim un atzynomim jir bejuši tōli ejuši panōkumi — vysa latgalīšu nacionalos atmūdas literatura tyka drukōta nu sapulces pījemtā ortografijā. Taidā kōrtā tyka nūdybynōta vīneiba latgalīšu rokstus un runā. 1908. g. iznōce Dr. O. S k r y n d a s l a t v ī š u v o l ū d a s g r a m a t i k a, kurai par pamatu jemti 1907. g. sapulcē pījemtī atzynumi ortografijas lītā.

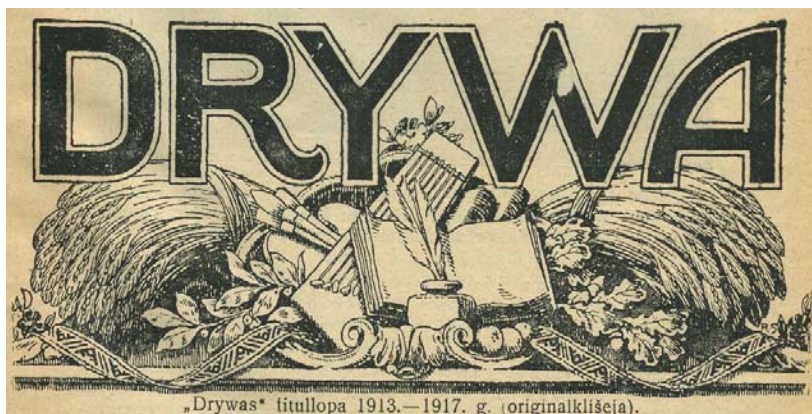
Avīzes „Dryva“ un „Jaunas Ziņas“.

Avīzes «Dryva» izdūšonas priķšdorbi. Pēc «Ausekļa» apsastōšonas latgalīšim otkon naiznōce nivīns laikroksts. Bet trejs godi (1905.—1907. g.), kuras drukōts vōrds apstaigōja Latgolas sātas un sauce Latgolas latvīšus uz tautas apziņas atmūdynōšonu, uz gaismu un izgleiteibu; snēdze laseitōjim ziņas par nūtykumim dzimtinē un pasaulē un dereigus padūmus vysos ikdīnas dzeives nūzarēs — mūdynōja latgalīšūs interesi uz laikrokstu; mūdynōja tautyskū pašapziņu un dūmu pēc lobōkas, gaišōkas dzeives. Lai īvadeitū dorbu sekmeigi turpynōt un nūstyprynōt, laikroksts tautai beja napīcīšams. Tōpē jau tyuleņ pēc pādejō laikroksta apsastōšonas, vodušūs darbinīku apryndōs tyka pōrrunōts vaicōjums par taidas latgalīšu avīzes izdūšonu, kura ap sevi apvīnōtu vysus latgalīšu tautas darbinīkus, kai goreidznīkus, tai arī pasauleigū inteligenci. Šūs pōrrunu rezulātā 1907. g. beigōs vodušō latvīšu goreidznīceiba sasauce Aglyunā goreidznīku un pasauleigōs intelligence pōrstōvu apsprīdi. Apsprīdē pīsadaleja nu goreidznīkim: Fr. Trasuns, K. Skrynda, N. Rancāns, J. Veļkme un c.; nu pasauleigōs intelligence kai pōrstōvi pīsadaleja Fr. Kempss un Ont. Skrynda. Par

jaunās avīzes redaktoru izraudzēja bkgu K. Skryndu. Izvēle teišam izarōdeja par naaizvītojamu: jaunās avīzes izdūšonas un vadeišonas dorbs K. Skryndam kļyva myuža dorbs, kam jys zīdōja vysas sovas spējas un zynōšonas, atstodams īneseigōkōs un mīreigōkōs goreidznīka vītas un nūsadūdams tikai avīzes izdūšonai, pī kuras jys ar sovu prasmi un taktu apvīnōja vysus latgalīšu nacionalos atmūdas darbinīkus. Jaunō avīze teik nūsaukta par «Dryvu», jo «zemnīkam dryva vysmeilōks vōrds. Dryvas kad tryukst — jys bēdeigs, kad jam jir augleiga dryva — jys kungs» — roksta redaktors avīzes pyrmā numurī, kurs iznōce 15. majā 1908. g.

«Dryva» nōce tautā napōrtraukti 10 godus. Pyrmajā godā jei iznōce vīnu reizi mēnesī. 1909. g. divas reizes mēnesī, 1910. g. trejs reizes mēnesī un sōcūt ar 1911. g. vīnu reizi nedēļā. Avīze gyya tautā arvīnu lelōku pīkrisšonu un abonentu skaits strauji pīauga. Pyrmajūs godūs avīze varēja pastovet tikai pasateicut goreigos un pasauleigos intelidences materialam atbolstam, bet trešō pastōvēšonas goda beigōs abonentu skaits pīaug tik tōli, ka tī apmoksoj avīzi. Turpmōkam abonentu skaitam pīaugūt, avīze teik paplašinōta un numurs izaskota pēc žurnala numura; bez tam «Dryva» sōc dūt sovīm laseitōjim ari pīlykumus atsevišķu grōmateņu (brošuru) veidā.

1910. g. kai pīlykums abonentīm nōc Ceļaveira «Zemnīka ceļš uz montu» un A. Laurinovič lokalizētō luga «Odums un Īva». 1912.—1916. godūs «Dryva» ikmēnesi dūd sovīm laseitōjim pīlykumu «Goreigō Maize» (sokuma «Gōreigs pīlykums»), bet sōcūt ar 1913. g. snādz vasalu seriju populāri-zynōtniska rakstura grōmateņu zam nūsaukuma «Zinisks pīlykums». Ziniskā pīlykumā tyka dūtas šaidas brošuras: «Kai skraida pa gaisu», «Kas jir elektreiba, zibiņš un pārkyuņš», «Zeme, mēnesnīks, saule un zvaigznes», «Telegrafs», «Jōnis Gutenbergs un jō izgudrōjumi», «Kas taidš jir yudiņš», «Yudiņš vērs zemes, gaisā un zam zemes», «Doba sovu, cylvāks sovu», «Mikroskops un dzeive yudiņa pilīnī», «Vulkani, aba ar guni elpojuši kolni», «Rēkinu dzeišona, aba aritmetika». Sōcūt ar 1914. g. nōc vēl zemkūpeibas pīlykums, kurā snāgtas pamōceibas saimsteibas racionalōkai vessōnai, roksti par kooperaciju un lauksaimnīceibas stōvūkli ōrzemēs. Bez mynātīm pīlykumim, «Dryva» snādz laseitōjim vairōkus «Polityskus pīlykumus» — vaļsts dūmnīku rakstureigōkūs runu stenografiskūs nūvylkumus atsevišķōs brošūrōs. 1914.—1918. g. avīzes redakcija izdūd plašu «Dryvas» kalendari, kurā, izjemūt bogōteigas dailliteraturas nūdaļas, uzjemti izsmelūši roksti lauksaimnīceibā un praktyskōs nūzarēs. 1917. g., pēc Krīvijas revolūcijas, «Dryva» dūd pīlykumu seriju zam nūsaukuma «Tautas biblioteka», kur snādz tautai takušu nūtykumu nūvērtējumu, apsveicūt breiveibu un tautu pašnūteikšonas principu. Leidz lelinīku apvārzumam izgōja 3 mynātō pīlykuma brošuras.

«Dryvas» redakcija leidz 1917. g. atsaroda Pīterpilī. Pēc Krīvijas revolūcijas K. Skrynda pōrbrauce ar avīzi uz Latgolas centru — Rēzekni. Lelinīku laikā «Dryva» spīsta apsastōt. 1918. goda sōkumā, pēc Latgolas ījemšonas nu vōcīšim, K. Skrynda «Dryvu» otkon laiž tautā zam nūsaukuma «Jaunō Dryva». Vōcīšim Latgolu atstōjūt un lelinīku varai īnōkūt, «Jaunō Dryva» novembrī pōrtrauc sovas gaitas un «Dryvas» ilggadeigais redaktors spīsts emigret nu dzimtines, lai pec dažīm godim atsagrīzt dzimtines smilšu kaļņēnā. «D r y v a» b e j a c a u r i u n c a u r i t a u t i s k ī — n a c i o n a l s l a i k r o k s t s, kurs sovas dūmas paude mārōni klerikalā gorā. Šaidš laikroksta vērziņš apvīnōja ap jū vysu latvīšu goreidznīceibu, kai ari lelōkū daļu pasauleigōs intelidences. Šaidu vīngabalaiņu spēku sadarbeibu veicynōja ari redaktora personeiba.

«Dryvas» mērki un uzdevumi, raksturojūt tūs avīzes pošas vōrdim, sekuši: «Avīzes pīnōkums jir kolpōt sovai tautai: vest jū pi gaismas, prōta un monta.

«Latvīšu tauta jir vēļ dyžan tymsa un naboga. Šai tymsai un nabogai latvīšu tautai pasajēme kolpōt «Dryva».

«Dryva» nu augšīnes verās uz tautas darbinīkim, verās uz jūs dorbim un nūsver jū vērteigumu ar maneigim tautas lobuma un ļaunuma svorim. «Dryvai», kai ari kotrai avīzei, vajag byut ōrpus vysom kōrtom nu augšōk viņom. «Dryvai» vajag byut par tautas dorba regulatoru, tautas atmosferas barometru; vajag byut par tautas strōdnīku vērzēju, par nūtykumu sprīdēju un golā par vysu mōceitōju. Ja! «Dryvai» vajag byut par mōceitōju un ceļa rōdeitōju; vajag byut par karūga nesēju, uz kura zalta burtim lai stōv raksteits: t i c e i b a m y u s u m o n t s, m o n t ā s p ā k s.

«Dryva» lai kolpoj zemnīkim: lai pasnādz jim ziniskus un vysaidus sabīdryskus rokstus. «Dryva» lai līlej lobus dorbis, bet lai nažāloj smōdēšonas vōrdu par nadorbim, ļaunīm dorbim un sabīdreibas grākim, nasaverūt uz tū, pi kaidas kōrtas pīdar grākōtōji.

«Taisneibas vōrdā «Dryva» lai snādz visim rūku un vysus aicynoj īt zam jōs karūga un stōtīs pi dorba tautas dryvā. Lai ar tautu visi tautas mōceitōji īt uz prīšku.

«Tai tod uz prīšku visi ar tautu dēļ tautas!»

Īpasazeistūt ar «Dryvas» 10 gadu darbeibu, radzam, ka «Dryva» uzstōdeitūs mērkus ari gūdam veice. Jei styprynōja nu jōs prīkšgōjējōm uz mūdīnōtū nacionalū apziņu tautā, aicynōja tautu uz pašizgleiteibu un kūpdarbeibu, dybynojūt dažaida veida bīdreibas un losūt laikrokstus un grōmotas; vēreigi sekōja ikvīna jaundybynōto saimnīcyskō vai kuļturālō pasōkuma darbeibai, kas sovukōrt veicynōja šaidu pasōkumu populārizēšanu tautā. Vairs kai divas trešdaļas nu «Dryvas» rokstim pōrskoti par kuļturali sabīdryskōs dzeives gaitu Latgolā un Pīterpiļs latgališu kolonijā un par tautyskim vaicōjumim. Lela daļa nu pōrejim rokstim veļteita taidu saimnīcysku vaicōjumu iztērzēšonai, kuri veicynōtu Latgolas zemnīku labklōjeibas paceļšonu. Daudz rokstu ari dailliteraturā. Taidā kōrtā «Dryva» teišam izavērtē par tautas dorba regulatoru nacionalōs atmūdas laikūs Latgolā.

«Dryvas» leidzstrōdniki. Laikroksta dvēsele, bkgs K. S k r y n d a vysvairōk roksta par školu un izgleiteibas lītom, kai ari par školu jaunōtnes un Pīterburgas latvīšu kolonijas dzeivi. Sovūs rokstūs jys naatlaideigi sauc tautu uz izgleiteibu, materialōs labklōjeibas ceļšonu, dzimtaines un latvīšu volūdas mīļōšonu. «Goreigā pīlykumā» īvītoj rokstus par moraliski-religiozim vaicōjumim. Vīns nu cīteigōkim avīzes leidzstrōdnīkim jir ari Dr. O n t ō n s S k r y n d a (pseidonims Indr. Leidumnīks). «Dryva» jys īvītojis sovus originalūs un tulkōtūs dzejuļus, kurim palīkuša literaryska vēerteiba. Bez tam jys daudz raksteja par latvīšu nacionalōs apziņas ceļšonu, kai ari snēdze ōrstnīceibas padūmus laseitōjim.

Ontōns Skrynda dzimis 12. oktobrī 1881. g. Daugavpils apr. Leiksnas pog. Mukōnūs. Pēc Leiksnas pogosta školas beigšonas jys izgleiteibu turpynoj sv. Katras progimnazijā Pīterpilī, tad gimnazijā, kuru beidz ar uzslavu. Pēc gimnazijas beigšonas O. S. īsastōj kara medicinas akademijā. 1904.—05. g. revolūcijas laikā akademijā mōceibas teik pōrtrauktas un O. S. aizbrauc izgleiteibu turpynōt uz Bernes universitati Šveicē. Atsagrīzis Pīterpilī, turpynoj studēt un beidz akademiju 1910. g. Kai students jem dzeivu daleibu Pīterpilī latgalīšu kolonijas kuļturali sabīdryskā dorbā, leidzdorbōdamīs pyrmūs latgalīšu laikrokstūs «Gaisma», «Auseklis» un «Dryva», un studejušōs jaunōtnes b-bas «Gaisma» nudybynōšonā un vadeišonā. O. S. jem daleibu ari pyrmajā latgalīšu teatra puļceņā. Teatra izvadumim Latgolā lokalizej popuļarū ludzeņu «Pādeji divi rubli» un izdūd tū atseviškā grōmotā, kai ari tulkoj lugas «Odums un Īva» un «Katreite». Tai kai vairōkōs školōs

teik īvasta latvīšu volūdas mōceiba, O. S. 1908. g. saroksta latgalīšu gramatiku. 1908. godā izdūd kūpā ar Fr. Obšteinu «Dzīsmu vōceleiti», bet 1914. g. izdūd pyrmū latgalīšu dzejuļu antologiju «Kūkle». Redgej «Dryvas» kalendari.

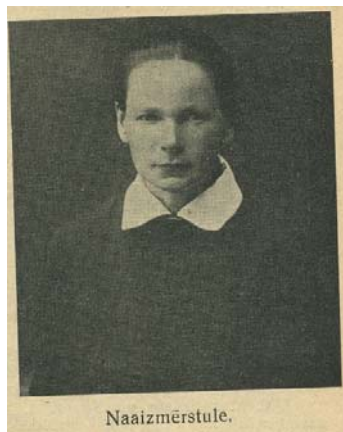
Pēc akadēmijas beigšonas O. S. teik nūzeimēts dorbā Sibirijā, Kanskas pilsātā. Ari byudams svešumā jys leidzdorbojās «Dryvā» un «Dzimtines Vēstnesī». 1913. g. O. S. pōrsaceļ uz pastōveigu dzeivi Rēzeknē, kur dūmoj nūsadūt rakstnīceibai un kulturas dorbam, bet lelajam karam socūtīs teik īsaukts karadīnestī un aizsyuteits uz Austro-Ungarijas fronti. Dzmtinē atsagrīž tikai 1918. g., bet dreizi saslymst ar Sibirijas mēri un 1918. g. 4. aprēlī aizīt myužēibā.

Pastōveigs feletona daļas leidzstrōdnīks **Ontōns Laizāns** (pseidonims Mateisu Olūteņš) snādz humoristiskūs stōsteņus un feletonus, kuri raksteiti dzeivā un atjauteigā volūdā; tymūs tālōti tureizejōs latgalīšu sadzeives rakstureigōkī momentī.

Populārōkī O. Laizāna stōsti jir sekuši: «Kai zemnīks nu žēida čarku dabūja», (1910. g.), «Es ari kungs» (1913. g.) «Kōdēļ Vōrmu Ješka staigōja vacā kažukā» (1910. g.), «Bazneicōns» (1909. g.), «Es izīšu pi veira» (1909. g.), «Kōdēļ Mežinīku Katre raudōja» (1909. g.) un c. O. Laizāns jir ļūti daudzi tulkōjis nu svešōm volūdōm. «Dryvā» nūdrukōti ap 50 O. L. tulkōti A. Čechova, L. Tolstoja, Tetmajera un c. stōsti, kai ari vairōku tautu legendas un pōrsokas. Bez feletona nūdalejuma, O. Laizāns snēdze daudz ziņu nu dzimtines un uzraksteja gondreiž vysas «Ziniska pīlykuma» brošuras.

O. Laizāns dzimis 1884. g. Studēja Pīterpiļs universitates tīslītu fakultatē un kai students jēme dzeivu daleibu Pīterpiļs latgalīšu kolonijas kulturalā dorbā. Breivōs Latvijas laikā O. Laizāns kaidu laiku redigēja avīzi «Latgalīts». Pošlaik strōdoi kai privatadvokats Rēzeknē.

Sovus pyrmūs literaryskūs ražōjumus 1911.—1912. godūs avīzē īvītoj **J u r s P a b ē r z s**, kurs 1912. g. «Dryvā» leidzdaleibu pōtrauc, palykdams par «Jaunu Ziņu» leidzstrōdnīku. «Dryvā» nūdrukōti ap 20 J. Pabērza dzejuļi un 3 stōsti. Vairōkus dzejuļus «Dryvā» īvītōjis ari pyrmais latgalīšu rakstnīks **A n d r i v s J u r d ž s**. Vairōkus saistušūs stōstūs latgalīšu zamnīka dzeives nabadzeibu, mōņticeibu, dzeršonas pūstu tāloj **V a c l a v s K r o p s** (pseidonims V. Īgōtnis). V. Krops dorbojās «Dryvā» leidz 1912. g., pēc tam pōrīt uz «Jaunom Ziņom». Nu 1913. g. leidz «Dryvas» apsastošonai tymā čakli leidzdorbojās **R o z a l i j a T a b i n e** (pseidonims **N a a i z m ē r s t u l e**). Vyspyrms Naaizmērstules dorbi pasarōda «Dryvas» goreigā pīlykumā, tad avīzes feletona daļā.

Naaizmērstules dzeives gōjums. Naaizmērstule dzymuse 1890. godā 28. oktobrī Rēzeknes apriņķī Bēržgaļa pog. Vackubulovā, bej. krīvu unteroficera, vālōk mežsorga un cītumsorga saimē. Jōs tāvs beja lels teiku zynōtōjs un stōsteitōjs, kas vālōk ītekmēja ari Naaizmērstules literarisku darbeibu. Dzeivojūt religiozu vacōkūs mōjōs, vārojūt latgalīšu saimu tradicionalū, dzili religiozū sadzeivi, Naaizmērstule pīsovynoj kristianizma mīlesteibas uz tyvōkū izpratni, kura vālōk vārojama jōs rokstūs. 1901.—1904. godūs N. mōcōs Rēzeknes krīvu draudzes meitiņu skolā, pēc

tam turpynoj izgleitebu pašmōceibas ceļā; lai īgyut leidzekļus uzturam, kolpoj kaidu laiku par ustabeni, tad mōcōs šivējas omotam. 1906. godā, rekomendēta nu bkga Tukiša, jei teik pījemta par skolōtōju Juzefinovas muižas grafu Moļu privātskolā. Dorbs ar muižas kolpu bārnim Naaizmērstulei mīls. Radzādama dedzeigu pīsakeršonu skolōtōjas dorbam, grafine Moļs 1907. g. syuta Naaizmērstuli papyldynot izgleiteibu uz Viļņu pi mōsōm Nazaretanem. Tc jei mōcōs gimnazijā, tad Frebeļa kursūs. 1913. g. atsagrīž uz Latgolu un turpynoj dorbu Jezufinova grafu Moļu privatškolā. Dorbā jei sasadur ar atteiceigas, bārnū vacuumam un izpratnei pīmārōtas losomas vīlas tryukumu pi latgalīšim. N. grīžās pēc paduma pi sovas bej. skolōtōjas, Frebeļa kursu direktrises Žilinskas, kura dūd N. padumu pošai uzraksteit dzyntā volūdā pīmārōtus stōsteņus, pōrsokas, teikas un ceļt mozajim klauseitojim prīškā. Naaizmērstule padūmam sekoj — un kļyust par pyrmū un izcylū myusu jaunōtnes literaturas rakstneicu: vysōs školū losomōs grōmotas jōs stōsti, teikas un pōrsokas bārnim jir vyssaprūtāmōkō un vyspīmārōtō losomō vīla. Šymā pat laikā N. dorbi pasarōda atklōteibā: «Dryvas» 1913. g. Nr. 21. pasarōda jōs tālojums: «Tu manis navaicoj». Nu 1916. g. leidz 1920. g. N. strōdoj kai skolōtōja Bolvūs, turpmōkūs godūs — vairōkōs školōs Daugavpiļs aprīnkī. Ar sovīm rokstīm jem dzeivu daleibu «Zīdūnī», «Draugā», «Sauleitē», «Latgolas Vōrdā», «Pumpureitē» un c. periodiskūs izdavumūs.

Naaizmērstules literariskō darbeiba. Naaizmērstules roksti sakūpōti 1934. g. iznōkušajā 480 l. p. bīzajā rokstu krōjumā «L a u k u z ī d i». Bez tam iznōkušas nu druka šaidas Naaizmērstules grōmotas: «Par bārnū audzynōšonu», 1920. g., «Uz Kaļvarijas kolna», «Saules spaitis», 1923. g., «Tautas posokas», 1922. g., «Zvaigzneites» 1923. g., «Kristus un bārnī», «Nazaretas galdnīks», «Dvēseles pōrdzeivōjumi».

Pyrmā rakstficeibas pūsmā, 1913. un turpmōkūs godūs, Naaizmērstules stōstūs un tālojumūs spilgti atsaspūguļoj **latgalīšu nacionalōs atmūdas dominejuši motīvi: d z i ļ a m ī l e s t e i b a** uz sovū dzimtinī, karagōjīņs pret tymsu un nabadzeibu, kas nūmōc dzimtinī; saucīņs uz gora gaismu; ceīņa ar pōrtautōšonas brīsmem un izceļōšonas uz Sibīriju drudzi.

Jau pyrmais Naaizmērstules atklōteibā pasarōdejušais dorbs, tālojums «Tu navaicoj mani» spilgti izceļ augšā saceitūs motīvus. Tam sekoj vasala virkne cytu. Apsastōsim pi rakstureigōkīm. Dzyntō zemes styureiša mīlesteibā teik izcalta saistušā stōstā «T r e i s p u t n i». Divi vēl jauni un napidzeivōjuši putneni aizskrēja nu dzyntō perekļa laimi meklēt svešumā, pīdzeivōja ceļōjumā dažaidas klizmas un nalaimes, un beidzūt gōja būjā. Trešais putneņš beja palicis uzticeigs vacōkūs pamōceibai un senejai tradīcijai — tāvu sātas mīlesteibai, palyka dzyntā perekli dzeivōt un pīdzeivōja laimeigu nōkūtni.

Īpatneja tō laika latgalīšu sadzeives parōdeiba beja burlaceiba. Ikpavasari vāirōkas tyukstūšas latgalīšu jaunōtnes devēs uz dažaidim plašōs Krīvijas apvidim uz sezona dorbim — ikpasavar pa Latgolas lelcelim ar «šalgunim» placūs goōa burlaku bori. Rudinī tī pōrnōce mozōkim pulcenim: daži agrōk, citi vālōk, daži palyka svešumā ari zīmu. Svešumā aizgōjēji ilgōjās pēc atstōtōs dzimtines, kur jūs napacīteigi gaideja pīdareigi. Naaizmērstule burlaceibas gaitas rakstureigi tālōjuse vairōkūs stōstūs. Stōstā «B u r l a k ū s» tālōtas latgalīšu burlaku gaitas zīmeļu Krīvijas pūrūs, nu kurines mōjōs pōrnōce na kotrs tikpat spēceigs un zīdušs, kai aizgōja nu dzimtines; dažu naveseleigī dzeives apstōkli gulēja kopā tōļumā nu dzimtines un tyvokim. Atsagrīžšona nu svešuma tālōta stōstā «N a g a i d e i t a s v ā t v o k o r a v ī š ņ a». Saime gatavojās satikt Zīmas svātкус. Divi dāli — pusaudži ar napacīteibu gaida kūcu golda klōšonas, kur byus kalādas, soldonais keiseļs un cytas pīvilceigas lītas. Tāvs un mōte skumst, ka pi svātvokora golda iztryukst vēl vīns saimes lūceklis — meita Anceite, kura aizbraukuse peļņā uz Pīterpili un jau vairōkus godus tur kolpoj. Kas zyn, kai jei tur dzeivoj un ar kū kalādu lauž? Navajadzeja gon jōs tik jaunas laist svešumā. Skumeigu klusumu traucej kaida ībraucēja sūli. Mōjinīkim par lelu prīku un pōrsteigumu braucēja — Anceite, kura naizturēja ilgu pēc dzimtines, atstōjuse svešus ļaudis un steigusēs mōjōs. Naapskaužama atsagrīžšona uz dzyntū molu apraksteita stōstā «K o d ē l b e j a g r ī z t ī s». Svešumā laimes meklēt aizgōjušu jaunekli ilgas pēc dzyntōs sātas un tyvōkim pēc vairōku godu prūjom byušonas beidzūt dzan atpakaļ uz dzimtinī. Tūmār te jys atrūn tukšu mōju; tyvōki myruši, vīns pats palykušais vecceits — tāvs aizgōja pasaulē dzeit dāla pādas.

XIX. g. s. beigōs un XX. g. s. pyrmajā godu desmitī daudzi latgalīši atstōja dzyntōs sātas uz visim laikim un devēs uz pastōveigu dzeiī svešumā, golvonā kōrtā uz Sibīriju vai uz Pīterpili un jōs apkōrtņi. Ari šūs izceļōtōju dzeive svešumā Naaizmērstules rokstūs atroda atspūguļōjumu. Stōstā «J a u n s g o d s s v e š u m ā» losōm par kaidu uz Sibīriju izceļōjūšu latgalīšu saimi. Dzeive jaunajā vītā īsakōrtōja pōrticeiga. Tūmār dziļas skumes un ilgas pēc atstōtōs

dzimtaines kremš saimes golvas un jō sīvas sirdi, kad tī gatavojās satikt jaunu godu. Jīm spilgti stōdōs prīškā jauna goda satikšona tōlējā dzimtainē: kūpējō saīšona bazneicā, kūpējō jyutu izplyusme latvyskōs dzīsmēs. Sirdī īsazūg dzeleigs nūžālōjums, ka dzymtō zeme atstōta. Bārni vairs dzimtaines napīmiņ, tōpēc tāvs jym ilgi ar saiyusmu par tū stōsta. Tad dzymdynōtōji kūpā ar bārniem sōc dzimtainē daudzreiz dzīdōtū dzīsmi: «Gods atīt jaunais»; bet pēc tam, godu maiņā, tōlūs Sibīrijas klajumūs atskaņ: «Dīvs, svētej Latviju, myus dōrgū Tēviju!» Par latgalīšu izceļōtōju dzeivi Pīterpilī losom stōstā «V e c e i t s b ō r i n e i t s». Kaidā lēpīlsātas nūmales īleņā mytynojās strōdnīks — latgalīts, kurs sapelnej tik daudz, lai pīteikuši apgōdōt sovu saimi. Nikō natryukst ari jō vacajam tāvam. Tūmār veceits caurom dīnom sēd skumeigs, dūmōs nūgrimis. Jū komoj sirdsapziņas pōrmatumi, ka jauneibā pōrdeve dzymtū zemes styureiti, oplomi un naapdūmeigi atstōja dzimtaini, ka tagad sova myuža pādejōs dīnas jōpavoda svešā pīlsātā, tōli nu dzimtaines klusim laukim un sovas ustubeņas ar puču dōržeņu un raudušu bārzu pi lūga.

Dzimtaines mīlesteiba un uzaupurēšona dzimtaines nōkūtnei jemta par pamatu ari Naaizmērstules vēsturiskim stōstim. Stōstā «K a i b e j a s e ņ ō k» losom par kaidu pōrtykušu saiminīku Jōni un jō mīluli audžu meitu Lileiti. Jōns stōsta audžu meitai, cik daudz spaidu pīdzejvōjuse nazkod breivō latvīšu tauta nu vōcu bruninīkim un pūļu panim. Jys pats vēl pīdzejvōjis dzymtbyušonas, vai t. s. «prigonu» laiku spaidus. Tagad dzimtaine breiva un īt preti laimeigai nōkūtnei. Tyvojūtis naspākam un nōves dīnai, nūvēlej, lai jō mīlules Lileites sirdī arvīnu līsmoj mīlesteibas guņs uz tāvu zemi, latvīšu tautu un volūdu, spars ceinētīs par gaišōku tautas nōkūtnei. Audžu tāva nūvēlējums rūn dziļu atbolsu meitines sirdī. Ar osorom acīs jei aplīcyno: «Dzedzeit es mīļoju sovu volūdu un vysu, kas īr Latvijā». Garōkā vēsturiskā teikā nu latvīšu—lēišu pagōtnes «Ž i v i l l a» losom, kai kaida Ramavas svētnēicas vaidelote Živilla, latvīšu—lītavīšu apvīnōtūs cīļšu vodūņa meita un golvonō svētnēicas prīstera (krīva) brōļa meita, jir nasuse sevi par upuri, lai glōbtu sovu tautu nu kara pūsta un izlaupeišonas.

Leidzeigi apskateitīm ari sekuši dōrbi: «T ē v i j a», «K a i r o d ō s l a t v i š i» (teika), «M e i t i n e n a n ū m y r a, b e t g u ļ», «B r a u k s i m u z s ā d ņ u» un c.

Lelōkō daļa nu Naaizmērstules literariskim dōrbim jir bārnu un jaunotnes literatura, kur izcalta pašaižlīdzeiba, krītna dōrba, zynōšonu svēteigums un ticeiba kai gūdeigas un tykumeigas dzeives prīkšnūteikums. Stōstu, teiku un pōrsoku tematika un stōstejuma sirsneiba un vīnkōršeiba valdzyno na tikai jaunus laseitōjus, bet ari pīaugušūs, pamūdynout kotriv uz lobim dōrbim un skaidru dzeivi.

Laseitōju prīškā vērknejās vasala rinda naivārōtu un ikdīnišku atgadejumu dzeivē, kuri patīseibā jir cāli un lobi dōrbi. Jōneits īt nu školas, redz, ka naredzeigs nabogs navar pōrīt par laipu, izpaleidz tam, un kod dzērd naboga pateiceibu: «Lai Dīvs tev par lobu dōrbu atmoksoj», breinojās, vai patīši jys izdareja lobu dōrbu, par kaidim naseņ dzērdēja ticeibas mōceibas stuņdē. Moza Nina, nabadzeigu strōdnīku meita, īt gonūs uz laukim un tur īsamōca spēlēt violi. Ninas tāvs nalobojams dzārojs, kas nūvedis saimi pūstā. Kaidreiz zīmu Nina palīnej violi nu sovas draudzīnes. Atgōjuse mōjōs, tei nūsāst kakteņā un spēlej, jo muzyka jai mīla. Jei spēlej un dzīd skumas dzīsmes par kungu laikim, par bōlineišim un kara brōlenim. Tāvu mozōs meitines spēlēšona aizgrōb un jys pakōpeniski nu dzeršonas atsaradyno.

Pogrobteļpu bōli bārni kaidā vosoras dīnā spēlejās lēpīlsātas pogolmā. Kaidis godu pīcu puiseits vāroj pa lepna dzeivūkļa lūgu kungu, kas runoj trūbeņā. Pēc sarunas uz kungu steidzēs ūtrs kungs, atnese daudz naudas. Bōrineits puika (jo tāva un mōtes tam nabeja) nūsprīž, ka kungs runōjis uz dabasim; īraudzejis noma pakšā trūbu, jys ari uzsōc sarunu uz dabasim: «Lobū Dīven, te runoju es, mozais Jureits. Dīven, šūreit es nikō naēžu un krystamōte ari. Mums nav kū ēst. Mēs asam ļūti nabadzeigi. Paleidzi mums Dīven... Es jau mōku «Tāvs myusu» un «Sveicynōta». Jureiša lyugšonu nūsaklausa tys pats kungs, kas runōja pa telefonu; jū bārna sirsneiba un nabadzeiba aizgrōb. Tys snādz bōriņam paleigu. Te tikai dažu stōstu paraugi. Tamleidzeigu stōstu jir vēl vasala vērkne.

Lela audyznojuša vērteiba teikom par laimi, zynōtni un zemi («Trejs mōsas»), dōrba un dzīsmes draudzeibu («Dorbs un dzīsmē»), vysdōrgōkū cylvāka draugu — pīnōkumu («Dzeives draugs»), kur dziļōkōs dūmas ītārptas vīnkōršā un valdzynojušā stōstejumā — teikā.

Vairōk mozajim laseitōjim pīmārōta vasala vērkne teiku un pōrsoku, kur kai augstōkais cylvāka pīnōkums jir tālōti uzaupurēšona dzeives syurdīnu lobā, paleiga snēgšona tuvākam, paklauseiba vacōkim, patīseibas un vīnkōrša dōrba mīlesteiba. Vyss tys teikōs un pōrsokōs izteikts pa lelākai daļai ļūti smolkjūteigi un nauzkreituši.

Apdōvynōtais dzejnīks **Stanislavs Cunsķis** avīzē īvītoj sovus nadaudzūs, bet izjustus dzejuļus, kur izsaceita dziļa mīlesteiba uz dzimtaini: gaiša prīca dzeivōt meilōs Latvijas vītos, kur mežs, upeite, pļova un lauks, kaidu nav cytos molōs un naizapīļdejušō vēlēšonōs atdusētīs dzimtaines smīltīs, kad daīs škērtīs ar dzeivi. St. Cunsķis atstōja nūdrukōtus tikai ap 10 dzejuļu, bet jūs vērteiba peļnej palīkušu atzineibu.

Stanislavs Cunsks dzimis Kōrsovas pogostā 1892. godā. Pēc tautskolas nūbeigšanas īsastāj Rēzeknē nu Ed. Kozlovskā nūdybynōtūs burtliču kursūs, pēc kuru beigšanas strōdoj tipografijā. Īsaukts pasaules karā, jys 15 februārī 1915. g. kreit kaujā. Kars izraun nu Latgolas censūņu ryndas vīnu nu apdōvynōtōkim lūceklim. S. Cunsks ticēja dzimtines dyžai nōkūtnei un sludynōja tū tautai:

Ticit, ticit, jyusus gaida
Spūdra, jauka nōkūtne!
Pakaļ vōrgi, spaidi baida
Prīškā — laime Dzimtinei. (1912. g.).

Apmāram mēnesi īprīkš pōragrōs nōves dzejniks īvītōj «Dryvā» dzejuli uz jaunu godu, kurā, storp cytu, soka:

Lai pa tautas kolnim, lejom,
Myusu skaistōs dainas skaņ!
Un nu dryumom ļaužu sejom
Vacōs skumes nūstu dzan.

Rūseigu daleibu «Dryvā» jem bkgs **P ī t e r s A p š i n ī k s** (pseid. **A p s e**). Avīzē nūdrukōti vairōki jō dzejuli, stosti (paraksteiti ar pseid. «Džāms») un daudz rokstu uz sabīdryskom un moraliski religiozom temom.

Piters Apšīnīks dzimis 1887. g. Beidzis Pīterpilš goreigū seminaru. Dorbōjās latgališu bēglu komitejas skolēs Pīterpilī un leidzdorbōjās «Dryvā». 1917. g. Pīterpilš vydsškolu jaunōtne P. Apšīnīka vadeībā izdūd sovu žurnalu rūkrokstā «Strautenš». 1921. g. Apš. redigej žurnalu «Kristus Karūgs». P- Apšīnīka dorbi 1929. g. pasarōdejuši atklōteībā 5 sējumūs. 1. sējumā sakūpōtas goreigas dzīsmes. Izjemūt originalu dzīšmu, P. Apšīnīks latvyskōjis ari daudzas rusicizma un polonizma formom pīsōtynōtōs ogrōku dzīšmu grōmotu goreigas dzīsmes, taidā kōrtā snāgdams tautai dzīsmes ar pareizu latvysku volūdu. II. un III. sējumā sakōrtōtas 4 lugas. Lugā «Sebastians» tālōtas nažōleigas kristiegūs vojōšonas Romā cezara Diokleciana laikūs. Pōrejōs 3 lugōs vīla jemta nu leidzkara un revolūcijas laiku Latgolas sadzeives. Tai, nu krīvu volūdas pōrstrōdōtā 3 cēliņu komedijā «Dorba sōkumā» skotam tū ceīņu, kaidu jōvad tautskolōtōjam ar sādžu lelveiru — pogosta omota veiru stulbumu, ītīpeigu bramaneibu un tymsumu. 5 cēliņu dramā «Divi celi» pamōcuši didaktiskā gorā rōdeitas divas kaimiņu saimes: vīnas saimes golva — dzārōjs pīradynoj pi dzeršonas un attur nu skolas ari sovu dālu, kurpretim jō kaimiņš syuta sovu dālu skolā. Tys ari izīt par kōrteigu cylvāku un lelu veiru — inženeri, atbolsta ari sovus dzymdynōtōjus; turpretim dzārōja dāls pakleist naceļūs. Tragedijā «Dzeive bez mērka» P. A. tāloj komunistu pretreligiskūs spaidu graujušu īspaidu. IV. rokstu krōjumā sekūpōti dzejuli. Tim golvonā kōrtā religiski moraliski motīvi. Vairōkūs dzejulūs tālots kars un kara pūsts. Daudzūs dzejulūs izskaņ mīlesteiba uz tāvu zemi un tautu un saucīņš cēlt tautu uz lobōku dzeivi. Atseviškā grōmotā izgōjis garōks Apš. stōsts «Dzeives viļņūs».

«Dryvā» (1915.—1916. g.) Apš. īvītōja vairōkus garōkus stōstus nu Latgolas sadzeives, storp tim: «Piļsāta», «Meitiņ, kur tovs prōts», «Borgō sīva».

Apšīnīks sarakstejis un laidis klajā ari šaidas goreiga satura grōmotas: «Kunga Jezus Vysusvātōkas sirds mēness», «Apdūmōšona par Jezus mūku», «Svāta Miša upere», «Maja mēness», «Veronika — drama nu pirmim kristticeibas laikim».

Tulkōjumus nu svešvolūdu rakstnīkim «Dryvā» snēdze O. Rubyns (pseid. Bite).

Ontōns Rubyns dzimis 1886. g. Kolupas pogostā. Pēc tautskolas beigšanas privatā ceļā gatavōjās nūlikt gimnazijas abituriju (1908.—1910. g.), pēc tam apmekleja mērnīku kursus. Nu 1912. g. dorbojās kai dzeļžceļa pōrvaldes Viļņā, tad Moskovā (nu 1915. g.) īrēdnis. Jem dzeivu daleibu latgališu bēglu komitejas Moskovas nūdaļas nūorganizēšonā un darbeibā, izpiļdeidams nūdaļas sekretara pīnōkumus. Pēc Latgolas atbreivōšonas nu lelinīkim, atsagrīž uz dzimtini un teik īvālāts Satversmes Sapulcē. Kaidu laiku izpylda mīratīsneša pīnōkumus pi Latgolas apgobola tīsas, tad dorbojās nūdūkļu departamentā kai nudūkļu inspektors un departamenta īrēdnis.

Literariskū darbeibu O. R. uzōka «Gaimā», kur īvītōti vairōki jō tulkōti stōsti un originalstōsts «T y m s ā n a k t ī». Stōstā tālōta nabadzeigō zemnīka pūsts. Kraukļu Andrivam pīdar sasta daleņa zemes, jōuztur lela saime: divi veči — dzymdynōtōji un četri mozgadeigi bārni. Vīns īnōkuma olūts nūdūklīm un pōrejom vajadzeibom — daži goboli lynu, tōpēc jys myužeigs parōdnīks tureigōkim kaimininim. Kad cīši saslymst Andriva mozō meitine, jys ar gryuteibom vēļ sameklej porōdā 10 rubļu un braue pa rudiņa nakts tysu 20 verstes uz piļsātu pēc ōrsta. Atsagrīžūt mōjōs, dzērd sovā ustubā bēru dzīsmes — meitine myruse. Aizjemtō naudu jōsamoksoj ōrstam, bet myrušōs apglobōšonai jōpōrdūd pādejū gōteņu.

O. R. snēdzis «Gaismā» un «Dryvā» ari vasalu ryndu rokstu lauksaimnīceibas ražeiguma paceļšonas vaicōjumā, kai ari rokstus par tūreizejū latgališu dzeives īkōrtu, tōs ļaunōm pusēm un izredzem uz gaišōku nōkūtņi.

Daudz rokstu politiski sabīdrysķūs vaicōjums īvītōjuši **V l a d i s l a v s R u b u ļ s** un **P ō v u ļ s L a i z ā n s**, bet volūdņicsķūs **F r a n c s K e m p s**, **F r. T r a s u n s** un **S t. V a i k u ļ s**.

Pyulēdamōs paceļt tautas saimņicsķū līmeni, «Dryvā» daudz vītas veļtēja saimņicsķi ekonomisķūs vaicōjumu iztērzōšonai. Šymā nūzarē vysvairōk rakstejis **J e z u p s K i n d z u ļ s**.

Jez. Kindzuļs (pseid. Čenču Jezups) dzimis 1883. g. Rēzeknes apr. Dricānu pog. Kurmu cīmā. Leidz leļajam karam studēja Pīterpiļs universitates juridiskā fakultatē. Jēme dzeivu daleibu Pīterpiļs latvīšu organizaciju darbībā pi nacionalōs apziņas mūdynōšonas tautā pīsadaleidams pirmajā latgalīšu teatra puļceņā. «Dryvā» roksta par lauksaimņiceibas vaicōjumim, par kooperācijas litom, vīnsātu un sādžu dzeivi un dažaidim citim vaicōjumim: voda «Dryvas» lauksaimņicsķō pīlykumu. Leļajā karā, byudams par sanitaru, roksta ziņas «Dryvai» nu kara lauka. Snādz dažus rokstus ari daiļliteratūrā (pseid. «Dzērkste»), Tai «Dryvā» īvītōts jō stōsts «Pītereiša rībšona, bet 1931. g. atsevišķā grōmotā iznōc jō stōsts «Ar kristu pret kristu».

Pēc atsagrīzšonas nu kara, jem dzeivu daleibu pyrmō Latgolas kongresa sanōkšonas pīrkšdorbu reikōšonā un, kai prezidija lūceklis, — tō vadeišonā. Teik īvālāts Latgolas Pagaidu Zemes Padūmē un jem dzeivu daleibu Padūmes darbībā. Satversmes sapuļces lūceklis un zemķūpeibas ministra bīdrs. Pādejā laikā, kai Latgolas Lauksaimņiceibas Bīdreibu Savīneibas biroja vadeitōjs, nūorganizeja agronomisķōs paleidzeibas snēgšonu Latgolā. Ilgōku laiku redigej lauksaimņiceibas žurnalu «Latgolas Zemķūpis» un «Latgolas Lauksaimņiku kalendaru».

Lauksaimņicsķūs rokstus vēļ snāguši: **O. T u r k o p u ļ s**, bkgs **P. T u k i š s** (pseid. **P ō v u ļ s V ō r g u ļ s**), **A l o i z s T r a s u n s** (pseid. **Z e m n ī k a d ā l s**), **J ō ņ s G r i š ā n s** (pseid. **S a b u ļ u J ō ņ s**) un c. «Dryvā» atrūnam ari jaunōķūs darbiniku vōrdus. Tai, tur sovu darbību literaturas laukā uzsōķuši: **S. P u t ā n s**, **J. O p y n c ā n s** un c.

„Dryvas“ redaktors K. Skrynda.

Dzeives gōjums, K. S. dzimis Daugavpils apr. Leiksnas pog. Mukōnu sādžā 1875. g. Pēc Leiksnas pogosta šķolas beigšonas mōcōs Pīterpiļs sv. Katras progimnazijā. Lai sameklēt leidzekļus uzturam, pasnādz privatstuņdes. 1893. g. K. Skrynda īsastōj goreigū seminarā; īvārojūt jō sekmes mōceibōs, seminara vadeiba syuta jū turpynōt izgleiteibu goreigā akadēmija, kuru K. Skrynda beidz 1901. godā.

Pēc akadēmijas beigšonas K. Skrynda nailgu laiku strōdoj kai šķolu kapelans Pīterpilī, bet dreīži teik pōrcalts taidū pat omotū uz Minsku, kur dorbojās leidz 1904. g. 1904.—1911. g. K. Skrynda

jir Pīterpils goreigō seminara profesors un inspektors, 1911.—1913. g. Gatčinas draudzes pravests, bet nu 1913. g. Pīterpils sv. Katras bazneicas draudzes pravesta vītnīks. Pēc Krīvijas revolūcijas, 1917. g. pavasarī K. Skrynda pōrbrauc uz Rēzekni, lai nūsadūt avīzes redigēšonai un grōmotu izdūšonai; lelinīku vaļdeišonas laikā K. S. teik izsludynōts par kontrrevolūcionaru un, lai izbēgt nu izarēkinōšonas, spīsts slēptīs leids vōcīšu īnōkšonai Latgolā. Vōcīšim Latgolu atstōjūt, K. Skrynda emigrej uz Leitovu, kur Baptu draudzē strōdoj par paleīga bazneickungu. Izpīļdeidams omota pīnōkumus pi slymojušim ar lipeigom slimeibom, jys saslymst ar izsytuma tifu un 25. majā 1919. g. mērst svešumā. Pasateicūt Latgolas Školotōju Savīneibas pyulēm, 1921. g. decembrī Kazimira Skryndas mērsteigōs atlikas teik pōrvastas dzimtinē un 20. decembrī guldeitas Rēzeknes kopūs. Apglobōšonā pīsadaleja vaļdeibas un vysu Latgolas organizaciju pōrstōvi, kai ari gondreiz visi Latgolas kulturas un sabīdryski darbinīki un napōrradzamas ļaužu massas.

Sabīdryks dorbs. Kad 1904. g. K. Skr. nu Minska pōrbrauc dzeivōt uz Pīterpili, jys teik īrauts latgalīšu nacionalōs atmūdas kusteibā un dreizi izavērza šōs kusteibas pīrkšgolā. 1904. g. jys īt Muzykalōs bīdreibas vaļdē, turpmōkā darbeibā jys izpylda ari šōs bīdreibas vadeitoja pīnōkumus. Šymā dorbā jys pīrōda lelas organizatora spējas, vīnōdams pi bīdreibas pa Pīterpili izkleidušus latgalīšus un seviški pyulēdamīs par latgalīšu jaunōtnes pulcynōšonu un latvyskō gora uzmūdynōšonu jus vydā. Tymā laikā teik ļūti daudz runōts par latvīšu volūdas īvesšonu Latgolas školōs. Tai kai šō uzdavuma realizēšona atsadur uz latvīšu školotōju tryukumu, K. S. sareikoj Pīterpili 1907. g. pyrmūs latgalīšu školōtōju sagatavōšonas kursus, kuri turpynojās vairōkus godus. Kursu uzturēšonai tyka vōkti zīdōjmi. Latgolas bazneickungu sanōksmē 1907. godā K. S. teik izraudzeits par «Dryvas» redaktoru. Avīzes vadeišonai K. S. zīdoj vysu sovu energiju un dorba prasmi, izpīļdeidams redaktora pīnōkumus napōrtraukti 10 godu; vīnoj ap avīzi vysus latgalīšu nacionalōs kusteibas radzamōkūs darbinīkus. Pīsadaleidams Veiskupa Jōņa Cepļaka vizitacijā Sibīrijas katōļu draudzēs 1912. g., K. S. seiki īpasazeist ar latgalīšu izceļōtōju dzeivi Sibīrijā, snādz par tū pōrskotus «Dryvā» un caur «Dryvu» nūdybynoj saites storp izceļōtōjim un dzimtinī. Lelō kara laikā K. S. jem dzeivu daleibu Latgolas bīdreibā paleīga kara uperim; jys voda šōs bīdreibas organizēšonas sapuļci un izpylda bīdreibas komitejas lūcekļa un školu komisijas pīrkšādātōja pīnōkumus. Jō uzraudzeibā šymā laikā tyka nūdybynōtas un dorbōjās ap 30 školas latgalīšu bēgļu bārnim, kai ari internati latgalīšu vydsškolu un studejušai jaunōtnei Pīterpili.

Bkga K. Skryndas literariskō darbeiba. «Dryvā» K. S. pīdar daudz īvodrokstu (pseidonims Skudra), kurūs jys apskota vaicōjumus par latvysku školu, jaunotnes audzynōšonu un latgalīšu sabīdrysku dzeivi, uzmudynōdams tautu saraut nabadzeibas un tymseibas važas un steigtīs pēc

izgleiteības, gaismas un materialās labklājības, turēt gūdā savu tautu un mīļot dzimteni. Nu rakstureigōkim K. S. rokstim atzeimēsīm sekušus: «Par školom Pīterburgā», «Dryva» 1910. g. Nr. 33; «Jaunas školās», «Dryva» 1911. g. Nr. 13; «Greizas dūmas, greizi dorbi», «Dryva» Nr. 7, 1908. g.; «Myusu latvīši aug spākā», «Dryva» 1909. g. Nr. 22. Bez tam K. S. saroksta un laiž klajā šaidas goreiga satura grōmotas: 1) «Eisa katōļu ticeibas izskaidrōšona»; 2) «Jaunovai Marijai kolpōšona maja mēnesī»; 3) «Evangelijuma izjēmumi», vysom goda svātdīnom; 4) «Piļneigais Breviars».

„Jaunas Ziņas“.

Latgališu inteliģences puļceņam pīaugūt, tōs apryndōs rūnās ari zynoma nūsagrupēšona. Radikalōk nūskaņōtō pasauleigōs inteliģences daļa pōrmat «Dryvai» māronu vērzīņu un naspāku ceinētīs ar goreigos vērseibas pōrpūļōšonas teiksmem Latgolā. Beidzūt ari, 1912. g. 3. novembrī sei inteliģences daļa laiž klajā savu laikrokstu — «Jaunas Ziņas». Laikrokstu izdūd paju sabīdreiba ar 135 bīdrim. Laikroksts drukojās Pīterpilī un izīt nedēļā reizi. Par avīzes redaktoru pasaroksta nu sōkuma V. Krops, bet sōcūt ar 13. numuri Vl. Rubuļs. «Jaunas Ziņas» izīt leidz 1914. g. augustam. Apsastōšonas īmeslis — avīzes vadeitōju un leidzstrōdnīku īsaukšona karā.

Avīzes darbeiba. Pēc 1. num. īvītōtō īvodroksta, avīzes mērki sekuši: «Myusu «Jaunas Ziņas» mes gribam padareit par tautas bolsu, par myusu dzimtines aizstōvātōju un ceļa rōdeitōju. Mes aizstōvēsim vysu, kas ir taisns un lykumeigs, cik varādami, nessim gaismu un zynōšsonas tur, kur cylvāki vōrgst aiz naziņas un tymsas. Tōdēļ mes aizstōvēsim un gaismōsim myusu zemnīkus — orōjus, kuri jir myusu tautas spēks un fundaments.» «Mes pyulēsīmēs paceļt gūdā myusu latvyysku volūdu, un karōsim par jōs tīseibom tur, kur tautai pīdar mōceitīs vai runōt sovā dzymtā volūdā». Lai šūs uzdavumus veikt, avīzē ari teik daudz raksteits par nacionalim vaicōjumim, kooperacijas kusteibu un sabīdryski kuļturalu dzeivi Latgolā, par šolu un izgleiteibas lītom. «Jaunas Ziņas» īsōc seivu ceīņu ar goreigōs vērseibas teiksmem polonizēt Latgolu, veļteidama šō vaicōjuma iztērzōšonai daudz vītas avīzē. «J. Z.» apgaismoj ari dažas negativōs parōdeibas, kuras vāroj Latgolas draudžu un tūs vadeitōju — bazneickungu dzeivē. Šūs pādejūs divu vaicōjumu cyļōšonas sekas jir tōs, ka bazneickungu vairōkums caur «Dryvu» pīteic «Jaunom Ziņom» boikotu. Avīze popuļarizej sadarbeibu ar Kurzemes un Vydzemes latvīšim, veļteidama šam vaicōjumam vairōkus izsmēļušus rokstus. Nūdālejumūs «Jaunami Latvijā» un «Reigas kronika», avīze, tautas daļu tyvynōšonas nūlyukā, snādz izsmēļušus pōrskotus par Baltijas latvīšu dzeivi. Bez tam avīzē jir šaidi nūdālejumī: «Kas nūteik vysā Krīvijā», «Kas dorōs vysā pasaulē», «Pīterburgas kronika» (kurā teik apgaismota Pīterpilīs latgališu kolonijas dzeive), «Strōdnīku dzeive», «Zemkūpeiba», «Zineibu orūds», «Tērga ziņas» un «Stōsti un Dainas» — bogōteiga daiļliteraturas nūdaļa.

„Jaunu Ziņu“ leidzstrōdnīki.

Pi redakcijas pastōvēja leidzstrōdnīku padūme, kura apsprīde un pījeme drukōšonas rokstus. Padūmes sastōvā īnōce: V. Krops, Fr. Kemps, P. Laizāns, J. Pabērzs, Vl. Rubuļs, A. Trasuns. Padūmes lūcekļi beja arī golvonī avīzes leidzstrōdnīki. F r. K e m p s raksteja par latvīšu volūdu un latgalīšu ortografiju, par bazneicu lītom, kai arī leidzdorbōjās «Stōstu un Daiņu» nūdaļā. V l a d i s l a v s R u b u ļ s snēdze rokstus nūdaļai «Jaunumi Latvijā». P. L a i z ā n s raksteja par īkš un ōrzesmes polītysku stōvūkli un jaunōkim polityskim nūtykumim.

Pōvuls Laizāns dzimis 20. oktobrī 1888. g. Sakstagola pogostā. Pēc pogosta šolas beigšonas, P. L. turpynoj izgleiteibu gimnazijā Pīterpilī, kuru beidz 1905. g., tad studej universitatē dobas zineibas un tīslītas. Kai gimnazists un students, P. L. jem dzeivu daleibu tautyskos atmūdas kusteibā. Jys pīsadola pi pyrmo latgalīšu dramatisko puļceņa (1907. g.) nūorganizēšonas un jir aktivs šo puļceņa izreikōjumu daleibnīks. P. L. jir arī vēsturisko 1917. g. Latgolas kongresa daleibnīks, tad Tautas Padūmes un Satversmes Sapuļces lūceklis. Kaidu laiku strōdōja kai tīsnesis, bet nu 1925. g. kai notars. Miris 1933. g. novembrī. P. L. pazeistams arī kai stōstu rakstnīks: Tērdzeibas šolas rokstu krōjumā «Jauneibas Dūmas» (1914. g.) īvītōts jō stōsts nu latgalīšu sadzeives — «Mīga Maiss».

J. P a b ē r z s īvītōjis avīzē lelōkū daļu nu sovīm daiļliteraturas dorbim: stōstus un dzejuļus.

Jurs Pabērzs dzimis 1891. g. Kolupa pogostā, pēc tautšolas beigšonas mōcōs sv. Katras gimnazijā Pīterpilī, tad studej tīslītas Pīterpiļs universitatē. Kai gimnazists un students jem dzeivu daleibu latgalīšu nacionalos atmūdas kusteibas vodušūs darbinīku pasōkumūs. Kļyva plaši pazeistams kai rakstnīks un dzejnīks. Breivōs Latvijas laikūs J. P. jem dzeivu daleibu polityskā dzeivē: jys beja Satversmes Sapuļces un 3. Saeimas lūceklis, ilgōku vai eisōku laiku ījēme ministra bez portfeļa (1928. g.), tīslītu (1930. un 1932. g.) un tautas labklōjeibas (1934. g.) ministru posteņus. Pošlaik Daugavpiļs apgobola tīsas prīkšsādātōja bīdrs.

Arī rakstnīceibas dorbam šymā laikā jys veļtej daudz laika. Tai, 1920.— 1922. g. un 1925. g. jys redigej avīzi «Latgalīts», 1925. godā daiļliteraturas žurnalu «Dzimtines Skaņas», ar sovīm rokstim jēme dzeivu daleibu laikr. «Jaunō Staume» un «Jaunais Vōrds».

J. Pabērža literariskō darbeiba. Nu visīm nacionalōs atmūdas rakstnīceibas darbinīkim J. Pabērzs daiļliteraturā jir devis vysvairōk. Jau kai gimnazists J. P., tad 18 godu jauneklis, sōka raksteit dzejuļus, kuri pasarōda «Dryvā». Vysrūseigōka Pabērza darbeiba dzejā jir 1912.— 1914. godūs. 1913. g. J. P. izdūd sovu pyrmū dzejuļu krōjumu «P a v a s a r a S k a ņ a s». Tys jir pyrmais atseviškā izdavumā iznōkušais dzejuļu krōjums pi latgalīšim. Turpmōkūs godūs J. P. pīsagrīž vairōk stōstu rakstnīceibai, snādz arī pa garōkam dzejōjumam — poemai. 1924. g. iznōc J. Pabērža

kūpōtais dzejuļu un stōstu krōjums «R ū z e s u n Ē r š k i», 190 l. p. Krōjumā sakūpōti 83 dzejuli vai garōki dzejōjumi un 17 stōstu.

J. Pabērža dzejuli pēc tūs satura sagrupejami šai: 1) tautyski nacionalais motivs; 2) dobas lirika; 3) mīlas izjyutu atskaņa un 4) dažaidi motivi. Pymō grupējuma dzejuļūs izskaņ tī nacionalōs atmūdas laiku motivi, kuri nūdorbynōja vysu nacionalōs atmūdas darbinīku dūmas un ceņtīņus: ceīņa pret tysmu, kas vēļ volda dzimtinē, saucīņs uz gaismu un breiveibu. Lai ceļā uz gaismu jōpōrvar brīsmūņu, palādu, kraukļu bori, lai ceļs myglā un tysmā klōts un nivīna ceļa bīdra nav — lai ceīņa par gaismu gryuta un navīnleidzeiga, tūmār tei pylna spora un panōkumu, kad sirdī kvēļ cereiba, ka reiz par dzimtini gaisma izauss, paspeiss spūdrī un jaukī saules stori, tysmas spāki byus uzvarāti un prūjom bēgs. Tōpēc ikvīnam, kas mīloj sovu dzimtini un skumst par jōs tysmu, jōsadūd ceīņā par jōs gaišōku nōkūtni, jōsadūd mūdynōt mīgā guļušūs brōļus, lauzt vacōs myuru sīnas, vōrgu važas zemē mest. Dzejuļūs daudz spora, entuziasma un nalīkuļōtas dzimtines mīlesteibas. Cenzuras apstōkļu dēļ ceīņa par gaišōku tautas nōkūtni tālōta simvoliski: kai ceīņa ar tysmas spāku, palādu, kraukļu borim, plēseigim sunim un vilkim. Kai lobōkī nu šō nūgrupējuma dzejulim atzeimejami sekuši: «Draugam» (9. l. p.); «Uz Prīšku» (29. l. p.); «Nabādoj brōleit» (29. l. p.); «O, naskumsti draugs» (34. l. p.); «Ceļa draugim» (51. l. p.) un c. Simpatiski, pīvīlceigi vairōki J. P. dzejuli, kurūs jys pēc tautas dzīsmu motivim itērpis svešumā aizgōjēju ilgas pēc dzimtines.

Dzejuli, kurim par pamatu jemti dobas aproksti, jir liriski, idiliski-maigi un gleznaini. Daži nu tim uzskotami par lobōkim tō laika latgalīšu rakstnīku dzejulim, pīm. «Viole» (24. l. p.), «Gonu dzīsmē» (35. l. p.), «ru pļova» (39. l. p.) un c. Mīlas dzejuļūs daudz sentimentalitates, jūsmōšonas, kur pymōs mīlas naivō izjyuta tālōta kai kaut kas svāts, lels un naaptverams. Filosoiiski-sabīdryska rakstura dzejuļūs pasagoda pa interesantai dūmai, bet mozōk spora un jūsma, tōpēc dzeja cīš nu ritma smoguma un izteiksmes sausuma.

Bez tam J. Pabērzs sarakstejis sekušūs garōkus dzejōjumus — poemas. «D ū m a s J ō ņ a v o k o r ā» — tautas dzīsmu motivā tālōts tautas liktiņš nu seņču laikim pōri svešu varu spaidim uz breivū Latviju. M ō t e s v ō r d i — garōks stōstejums par kaidas bōrineites liktini. Psihologiski interesants dzejōjums «S k ū p a i s v e c i s», kurā spilgti un rakstureigi tālōta kaida skūpuļa, kuram naudas krōšonas kōre jir vyss, ōrprōta lekme un tai sekojuša nōve.

Pabērža stōstūs vārojam Latgolas sātu ļaužu sadzeives rakstura īpatneibas. Vosoras vokorā sōrtojās pīguļnīku gunkurs, pi kura cīma puiši dzan jūkus un vad nūpītnas sarunas par sādžas dzeivi un mīlu. Zīmas garlaiceiba sadzan sādžas jaunōtni kaidā kaimiņa mōjā uz vakarušku; nūrīt sarunas, kaidi svōti kurai meitai gaidami, cik bogōts jauničs, cik «pasāgas» jaunīvei, kurai meitai natikt sīvōs; pa storpom garmonika raun kadrili un jaunīši laižās dejā. Vacōkō paaudze, par priku bārnim un pusaudžim, ritynoj pōrsoku vērknī un nabeidz stōsteit atgadejumus nu pīdzeivōjumim un pīredzējumim bogōtōs zemnīku dzeives. Nōc Zīmas svātki, kyup skursteni an capās garšeigi kvīšu plōcini pi tureigōkim saiminīkim; bobuļu sātōs klōjās nabadzeigais kūču golds. Sāru nūskaņu šamā patriarchalā sadzeivē īnas atteiceibas ar nažēleigim kungim, kuru varmūceibas līk pukstēt sirdim straujōk, gatavotīs ceīņai par breiveibu.

Pōri vysam nōc klusūs lauku dailums un piļneiba, par kuru pateiceiba izsokama pasauļa Radeitōjam. Skaņ bazneicas zvoni, sauc ticeigū tautu uz lyugšonu. Bazneicā dag svecēs, varganes spēlej, karūgi augši gaisā pleivojās bazneicas procesijā ejūt, un ticeigūs dvēseles kyusoj svātlaimes izjyutā. Aizamērst ikdinas kildas un ryupes, gribis byut lobam un škeistam. Vīnkōrši rysynojās stōstejums; dažā stōstā vārojama tendence uz pamōceibu.

Ignats Assāns nūdaļā «Zineibu orūds» snādz ziņas par cytu zemu un tautu dzeivi.

Ig. Assāns pazeistams kai aktīvs nacionalōs atmūdas laiku rakstnīks. Jys saraksteja un laide klajā vasalu rindu apcerējumu un stōstu: 1) «Kas vaineigs», stōsts, 1909. g. Tālōta nu dzimtines uz Pīterpili peļņā atgōjušōs jaunas latvīšu meitines moraliska pazusšona un tōs sekas — pašnōveiba;

«Roksts un grāmota» — vēsturisks apcerējums par rokstu un grāmotu drukošonu un atteistību, 1909. g.; «Nadzer!» pamācību stāstus, kurus tālota dzārōju naapskaužamō dzeive, 1911. g.; Kai dzeivoj latvīši Pīterpilī, 1912. g., tālota Pīterpiļs latgalīšu kolonijas dzeive, latgalīšu nūsadorbōšona Pīterburgā un nacionalōs atmūdas centīni.

Bez tam Ig. Assāna izdevnīciebā izgōja ari Fr. Kempa un J. Pabērža stōsti.

Ig. Assāns dzimis 1868. g. Rēzeknes apriņķa Bukmuižas pogostā. Mōcējis vītējā tautskolā. Kai 20 godu jauneklīs aizgōja meklēt dorbu un peļņu uz Pīterpili. Te jys ilgōkus godus strōdōja kai burtliča mōceklīs, vālōk kai burtlicis avīzes «Novoje Vremja» tipografijā. Strōdōdams kai burtlicis, pošizgleiteibas ceļā papyldynōja sovas zynōšonas. Dzeivi pīsadaļēja Pīterpiļs latgalīšu sabīdryskā dorbā. 1918. g. peļdūtīs Pīterpiļs vasarneicu vītā, Līgovā, nūsleika.

Grigors Mukt-Kveders īvītoj avīzē vairōkus stōstus: «Gaiļs», «Dzylna gūvu gaņa» un c. Vairōki G. Mukt-Kvedera stōsti pasarōdeja ari pyrmā avīzē «Gaisma». Breivōs Latvijas laikūs ari laikrokstūs «Zemnīka Ziņas», «Jaunais Vārds» un «Jaunō Straume».

Stōstūs jys dzeivā un atjauteigā volūdā tāļoj Latgolas sādžu sadzeivī un īrašas.

Īvēreibu uz sevi grīž G. Mukt-Kvedera pōrsoka «Palāda», («Gaisma» Nr- 13.), kurā jys simboliski tāļoj timsūs spāku (palādas) ceīņu pret pasamūdušōm un naapklusynojamōm ilgom pēc saules un gaismas. Stōstā «Gaiļs» losotn, kai divi sādžōni Jākubs un Pīters sasanaidōja gaiļa dēļ; naida sekas — sādžas izīšona vīnsātōs un saimnīceibu īneseiguma paceļšona.

Teicamas spējas stōstu un tāļōjumu raksteišonā parōdeja **Konstancija Daugule-Kemps** (pseid. Skaidreite). Jōs literariskō darbeiba sōcās jau 1906. g. Tad jōs pirmī dorbi teik nūdrukōti «Gaismā». Sovūs stōstūs Skaidreite pīsaskar latvīšu pagōtnei. Garōkā stōstā «K o m t u r s R o d r i g s» («Gaisma» Nr. 19.) tāļota breivūs latvīšu ceīņa ar brutalū un viļteigū vōcu bruninīku pōrspāku. Latvīši goti teik uzvarāti, bet cereibu atsabreivōt nu svešu kungu varas nazauda. Latvīšu vacōkais, Styprais krisdams nu. Komtura Rodriga zūbyna soka: «Jo muna rūka tevis nasasnēdze, tod muna tauta sasnēgs tevi un tovu draudzi». Stōstā «P i r m ī g a i l i» («Jaunas Ziņas» Nr. 11.) teik stōsteits par latgalīšu centīnim pēc izgleiteibas XIX. g. s. beigōs un XX. g. s. pyrmajā godu desmitē. Un pirmī sūli šamā laukā bejuši šaidi:

«Iklotru gavēņu mēreja garu ceļu da Reigas, zalta gabaleņus, kuras dabōja lynu vītā, sēja skusta styureitī, bōze syunajōs šķērbōs vai aizšiva spylyvnu golūs...» «Dažs tāvs, kuram krōjumeņš sīnu storpā labi vīņ pīauga, glōsteidams napaklauseigōs lynaiņōs dāla sprūgas, sōka sovā prōtā dūmot: «Lai byatu maņ pi vacuma gūds nu ļaužu un nūpalns nu Dīva, — ka es sovu bārnu izvuiceitu par bazneickungu.» Reizi tai padūmōjis, gōdōja jys par tū un na vīnu nakt un dīn: pļaudams sīnu kuļsteidams lynus — vys par vīnu tū pat.» Beidzūt: «Vīnu rudiņa dīn ar veikšim, maizes kukulim un svīsta pūdeņu aizbrauce tāvs ar vysa dālu uz apriņķa mīsteņu. Atradis nūmetni pi kaidu gūdeigu ļaužu an stipri pīsacejis dālam nasalaist sovvaļā un pīsūlējis daudz reikšu par naklauseišonu, — laidēs da sātai. Tai sōcēs škoļnīka, nōkušō bazneickunga gods.» Tōļōk losom, ka vacōkūs cereibas izapiļdejušas — āls kļyvis par bazneickungu un vysai plašai apkōrtnei par dzeivu pīmāru, ka ari latvīša cylvāks var tikt augstōkā kōrtā. Sōcēs vasala kusteiba pēc izgleiteibas īgyušonas: «Nūdžīdōja pirmī gaili, satraucēja mīgu ūtrim un pēc ... pēc izauss dīneņa.»

Bez tam K. D. uzrakstejuse gleznaiņu tāļōjumu par Rāzna azaru, kai ari snāguse pōrskotus par pyrmōm latvīšu teatra izrōdem Latgolā. Latgolas teatra puļceņu vajadzēibom saraksteja lugu «Guņsgrāks».

Konstancija Kemps, dzym. Daugule, dzymuse 1891. g. Sakstagola pogosta Garančūs. Beiguse sv. Katras gimnaziju Pīterpilī. Fr. Kempa dzeives bīdre.

Vēļ mynami sekuši «Jaunu Ziņu» leidzstrōdnīki. **P. Līpiņš** — jam pīdar vairōki stōsti («Vylka bōba», «Dīva strōpe»), dzejuli («Gryuti laiki», «Pi mōtes kopa», «Tei vīna vīņ», «Skrītu, skrītu» un c.), kai ari drama «Vacī un jaunī». J. Līpiņš pošlaik dzeivoj Krīvijā.

Jōņs Mukōns — snēdzis vairōkus rokstus kuļturali sabīdryskūs vaicōjumūs, kai ari dzejiskūs tāļōjumūs aprakstejis myusu dzimtines skaistōkōs vītas. J. M. miris kara laikā nu dylūņa.

Aloizs Trasuns leidzorōdjās zemkūpeibas nūdaļā, kritis lelajā karā.

Vaclavs Krops kaidu laiku vadeja «Jaunas Ziņas», tad palyka par avīzes leidzstrōdnīku.

Vaclavs Krops dzimis Vorkovas pogostā, Kaļvu sādžā. Pēc tautskolas beigšonas izgleiteibu turpynoj sv. Katras gimnazijā, tad goreigā seminarā Pīterpilī. Nu seminara izastōj un strōdoj kai mōjškolōtōjs pi Randaukas muižas pōrvaļdnīka, pēc tam dorbojās metalurgisku fabriku sindikatā «Prodomet» kai grōmotvedis. Kara laikā dorbojās kai

grāmatvedis (pulkveža pakāpē) gidrotehniskā daļā. Pīsadola Latgolas kongresā 1917. g. Latvijā dorbojās kai mīratīsnesis pi Latgolas apgobola tīsas. Miris 1928. g. Kroslovā, kur ari paglobōts.

Literarisku darbeibu V. Krops īsōc «Dryvā» 1909. godā. Te jys īvītoj vasalu vērknī stōstu un apcerējumu. Jem dzeivu daleibu pi «Jaunu Ziņu» nūdybynōšonas, byudams par golvonū leidzekļu vōcēju avīzei. Nu sōkuma ari «Jaunu Ziņu» redaktors. Lai raksturōt V. Kropa stōstus, pīvessim vīna stōsta saturu — «V a c a n a u d a». Jōņa dīnas vokorā trejs vazumnīki brauc nu patmalem, īrauga uz piļskolna guņteņu gailejam un tycādami nūstōstim par vacas naudas kaļteišonūs īt tū jemt rūkā. Uz piļskolna teišam kotlā nauda līsmoj, bet kad naudas teikōtōji ker kotlu, apdadzinoj rūkas un tymā pat breidī jim uzbryuk malns suņs. Ūprōteigōs bailēs vazumnīki bāg mōjōs. Kad reitā vīns nu tim sasalasējis īt pi bazneickunga izsyudzēt vakarejū klizmu, bazneicas pogolmā daboj dzērdēt jautru vagara stōstu par tū, kai vakar muižas piļūnīki pijūkōjuši lātticeigūs naudas maklātōjus ar vardušu darvas kotlu.

„Jaunu Ziņu“ redaktors Vl. Rubuļs.

Dzimis 1887. g. Rēzeknē. Mōcējīs Rēzeknes piļsātas skolā (1899.—1903. g.) un Pīterpiļs goreigā seminarā (1905. g.) Beidzis Charkovas uiniversitates farmācijas nūdaļu. Jau nu 1905. g. Vl. R. ījem vodušu lūmu Latgolas nacionalōs atmūdas darbinīku aprindōs. Jys jem dzeivu daleibu Pīterpiļs muzykaliskas b-bas, b-bu «Gaisma», «Gunkurs», «Paleiga kara uperem» pōrvaļdēs. Leidzдорbojās «Dryvā», redigej «Jaunas Ziņas», «Latgolas Zemes Padūmes ziņōjumu» (1917. g.) «Latgalīti» (1922.—1924. g.) un «Jaunū Vōrdu».

V. R. jēmīs daleibu ari «Dryvas» feletona daļā, kur īvītōti vairōki jō tulkōjumi nu cyttautu stōstim un dzejom (nu L. Tolstoja, A. Tolstoja). Bez tam «Dryvas» 1910. g. Nr. 36.— 37. īvītōts garōks Vl. R. stōsts «Tērgōtōjs».

Kaidā Latgolas piļsēteņā vairōki latvīši tērgōtōji sovōs būdelēs pi bazneicas nūsadorboj ar pašdareitō ols un uskūžamū pōrdūšonu. Policija pret jim nikō naīsōc, jo apdzirdeita un uzpērcta. Vīneigi vītejō bazneickunga ceīņa pret ļaužu apdzirdeišonu jūs traucej. Peļņas atlīk loba tīsa, varātu dzeivōt pōrticeigi, bet caur ļaužu apdzirdeišonu īgyutō nauda naīt lobumā — poši tērgōtōji pakleiduši dzeršonā un tai sekojušūs natykumūs. Taida ari tērgōtōja Cērcīņa dzeive, vīna dīna nu kuras reali un pōrlīcynōjuši tālōta stōstā.

Kai latvīšu bēgļu centralkomitejas, Latgolas kongresa organizācijas komitejas (1917. g.), Latgolas Zemes Padūmes un Latvijas Nacionalōs Padūmes lūceklis, jem aktīvu leidzdarbeibu pi Latvijas tautas daļu apvīnōšonas un Latvijas vaļsts proklamēšonas pīrkšdorbm. Vālōk deputats

vysos Latvijas saeimos, 1921.—22. g. īkšlītu ministra bīdrs, bet sōcūt ar 1925. g. leidz šam laikam — tautas labklōjeibas ministrs.

Dramatiskos rakstnīceibas sōkums.

Pyrmos latgalīšu teatra izrōdes teik izvastas Pīterpilī nu latgalīšu muzykalos bīdreibas sōcūt ar 1903. g. Pi bīdreibas pastov teatra pulceņš, kurā pīsadola leilokō daļa nu Pīterpils mōcušos un studejušos jaunōtnes. 1907. un 1908. g. pulceņš izbrauc ar teatra izrōdem ari uz visim Latgolas lauku centrim, kur latvyskos teatra izrōdes teik uzjēmtas ar sajyusmu. Īrūsynōjums gyun lelu pīkrisšonu vītejūs darbinīku aprindos un dreizi latvyskūs teatra izrōžu sareikōšona īsaspīž vysattōlōkūs Latgolas styureišūs. Pyrmos latgalīšu teatra izrōdes Pīterpilī un Rēzeknē teik izvastas R. Blaumaņa lugas: «Zagli», «Ļaunais gors», dažas A. Allunana lugas. Uz laukim (pa daļai ari pīlsātōs), pīmārōtu skotuvu un teatra darbinīku tryukuma dēļ, šaidas lugas izvest nav īspējams, bet videjā dialektā dabojamos lauku skotuvem dūmōtōs lugas pi teatra izrōdem napīrodušū skaiteitōju navarēja saisteit, jo naatspūguļōja skateitōjam pazeistamus un tyvus nūtykumus. Beja jōgōdoj par specīala repertuara sagōdōšonu. Parosti lugas ar saturu, tyvu vīnkōršō skateitōja sapratnei, tyka izvālātas kaidā svešvolūdā (pūļu vai krīvu) un tulkojūt latvyski pīlneigi pōrstrōdōtas, jemūt par pamatu latgalīšu sadzeivi. Tai kai lugu nūdrukōšonai leidzekļu nav bejis, tōs rūkrokstā pavairōtas atteiceiga teatra pulceņa vajadzeibom pīteikušā skaitā. Nu taidom lugom atzeimejamas sekušas.

«K a t r e i t e», A. Korvat tautas luga 3 cēlīnūs. Nu pūļu volūdas pōrcēle O. Skrynda.

Eiss saturs: tureigs zemnīks Jākobs sadarinōjis sovu meitu Katreiti kaimiņa dālam Jōņam. Tys gon mīļōj Katreites draudzini Rūzi, bet precej Katreiti jōs pyura dēļ. Ari aizdzireibu svineibos jys pīgrīž lelōku uzmaneibu na Katreitei, bet Rūzei. Jākoba audžu dāls Prānis, kas sirsneigi mīļōj Katreiti jau ilgus godus, satrīkts nu šaidas Jōņa nakrītneibas un naizbāgama Katreites pūsta lauleibas dzeivē, bet sorgōdams Katreites laimi un mīru pōrvar sovas sirdssōpes un klus. Caur nalaimeigu tīsōšonūs ar baronu zemes dēļ, Jākobs zaudej vysu sovu īdzeivi. Jōņs tagad atstōj Katreiti un apsaprec ar Rūzi. Katreite cīš: satrīktas mīlas īluzijas un vacais tāvs palicis nabogs. Žeids Moiša pīdōvoj gon izgōdōt Jākobam uzrauga vītu kaidā vītejō muižnīka uzjēmumā, bet par tū prosa lelu komisijas naudu, kuras Jākobs, prūtams, naspēj moksōt. Paleigā nōk Prānis, kurs šymos nadīnos palicis vīneigais draugs un mīrinōtōjs, nūdūdams žeidam sovus ītaupejumus, bet tryukstušū sumu jemas atleidzynōt Moišam ar dorbu. Jākobs un Katreite beidzūt saprūt, ka dziļō

mīlesteiba uz Katreiti jir Praņa pašreizlīdzības cālūns. Katreite nōc pi slēdzīņa, ka jūtas uz Jōni beja vīneigi aizaraušona, nu kuras tū izōrstēja Jōņa nakrītneiba, bet šķitamōs draudzeibas jūtas uz Prani patīseibā ari jir eistō mīla.

P i a d v o k a t a. Jūks vīnā aktā. Pēc 1. K. Lisenko-Konyča pōrstrōdōja Ontōns Rubyns.

Darbeiba nūteik advokata lauleibas šķēršonas lītōs Joņa Ogurcāna kabinetā, kur vairōki klienti nūstōdeiti naparostōs situacijōs: vīns klients, īdams pi ōrsta Ogurcāna, klaidaini teik pi advokata Ogurcāna, cyts klients, izlasejis un napareizi sapratis Ogurcāna vēstuli jō sīvai, nu greizsirdeibas satracynots, īsadrōž Ogurcāna kabinetā un mēģinoj izarēkinot ar pyrmū klientu, tod Ogurcāna sulaini, pījemdams tū par saiminīku; pīdavom nōc vēļ, jō trokō sīvas mōte, beidzūt ari sīva un pats Ogurcāns. Darbeiba risynoņās dzeivi un vītom lik skateitōjam sirsneigi pasasmit, cytaidi nikō rakstureiga lugā nav.

Vīna nu rūkroksta lugom ar cenzūras atzēimem par atļaušonu izrōdeit.

Uz provinces skotuvem beja populara luga «Ž e i d s b u c ā».

Fr. Kemps tulkōjis pazeistamos A. Čehova lugas «L ō c i s s» un «P r e c i n ī k s s». Rūkrokstā pasarōdeja ari pyrmō latgalīšu originalluga — V a c l a v a K r o p a «D z e i v a i s M y r ū ņ s s», 3 cēliņūs. Lugā tālōts kaidis pogosta vacōkais, kurs sabīdreibā varātu daudz kū pozitīvu strōdēt, bet kurs nūsadevis izdzeivei. Tōpēc pogosta dzeivē jys jir «dzeivais myrūņs». Atzeimejama ari A. S p r ū ģ a originalluga «V ē j a g r ō b e k l i s s».

Vairōk populāras un lauku skatuvem pīmārotas lugas, «Dryvas» redakcija izdūd drukōtas vai ari nūdruckoj «Dryvas» kalendarā. Papulārōkō nu tom — «P ā d e j ī d i v i r u b l i». Latvīšu skotuvei sagatavōja un izdeve Ont. Skrynda, 1907. g. Seviški lelu pīkrisšonu šis vīncēliņš īgyva uz laukim, jo tymā dorbojās tikai divas personas un vīna vīgli izvadama uz vysvīnkōršōkom skotuvem. Oficera Konstantina moks sašļucis leidz divim rublim. Šūs divu rubļu izlītōšona pasateicūt denščika Andriņa stulbumam, nalobojamai mulķeibai, roda daudz tragi-komisku situaciju Konstantinam, bet skateitōji izrōdes laikā napōrtraukti smejas, pat leidz osorom.

1909. g. iznōc nu druka Aļfas komedija 2 celiņūs, «O d u m s un Ī v a» brōļu Kaz. un Ont. Skryndu tulkōjumā; dūmōta kai bezmaksas pīlykums «Dryvas» abonementim.

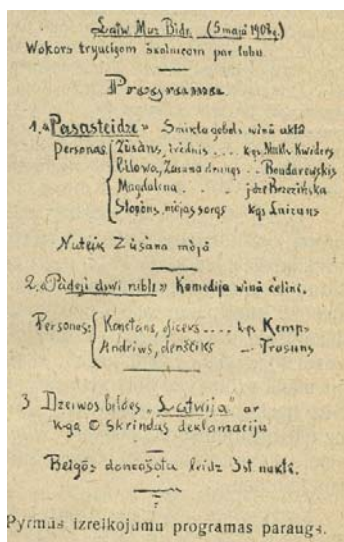
Dorbojās 3 personas. Nabadzeigs zemnīks Odums pōrmat sovai sīvai Īvai, ka caur sīvīšu ītīpeibu un ziņkōreibu pazaudeita paradīze; tagad gryuši jōdzeivoj un jōcīš vergus un nabadzeibu. Īva pōrmat Odumam slynkumu un taisnojās, ka viņa gon nabyutu tik vīnprōteiga un ziņkōreiga, kai jōs pyrmōte, un paradīzes napazaudātu. Tū nūsaklausa grafs un aicynoj obus uz pili, kur nūdūd jūs reiceibā greznu ustubu ar lepnu īkōrtu un bogōteigi klōtu goldu. Dzeive šaidā grezneibā jīm byuštūt nūdrūšinōta vysu myužu, tikai joizpyldūt vīnu nūteikumu: naasūt 3 stuņdes jōsaskota uz golda nūvītōtōs lepnōs vāzes saturs. Obi mīlojās un prīcojās par jaukū paradīzei leidzeigu dzeivi. Bet Īvu pōrjem naizsokoma ziņkōreiba īsaskateit vāzē. Velti Odums mēģinoj atrunot sīvu, lai tei kārdynōjumam napasadūd — vāzes vōks uz ocumirkli teik pacalts, bet tymā pat ocumirkli nu vāzes izlidoj putneņš un paradīzes dzeive zaudāta.

«P a š s l a p k a v e i b a», komedija 1 cēlīnī. Nu krīvu volūdas tulkoja Apol. Laurinovič. 1913. g. Dorbojās 5 personas.

Ontōns Ezeits ībraucis lēpilsātā, ilgōku laiku vēļteigi meklej kaidu nūsadorbōšonu. Dzeivūkļa saiminīks Kurkāns, kuram par dzeivūkli namoksōts jau ilgōku laiku, dzan Ez. nu dzeivūkļa ōrā. Tys pīdraud izdareit pašnōveibu; kad Kurk. uz breidi dzeivūkli atstōj, aizmērsdams tur pelem pērtū arsenīku, Ez. pašnōveibu simulej. Kurk. kūpā ar mulķeigū sūlaini Zepu mēģinoj pašnōvniķu paslēpt. Īsarūn pašnōvniķa krysttāvs un leigova un «pašnōveiba» beidzās ar sadarinōšonūs. Lugā daudz jautru breižu.

«G u ņ s g r ā k s». Drama 3 cēlīņūs. Saraksteja K. Dauguļ (Kempa kudze). Nūdrukōta kalendarā «Daugava» 1912. g.

Dramas darbeības risinājums vītom gauss, bet jāmā radzam daudz latgalīšu sovdaubeigu vōrdu, lītu un īrašu, kuras myuslaikūs gōjušas zudmā vai pamozam izzyud: raksteitī deči, jaunō sveita, bolti pērstaini ar malnom aizodom, zōboku suseklis, kamļoti, skrituļaini goldauti, mīša laika svātsvineigums, atlaidu gaidas, tērga burzma, kōzu reikōšonas skurba; un pōri par vysu — zemes mīlesteiba (dyumi kyup nu rudzeišim, pēc leita mīžu osni stīpās, un t. t.).

Lugas saturs šāds. Tīas veiram Odumam Glemzam (tī, kas gryb jam glaimōt sauc tū par Glemzevsku) pēc tīas sēdes ōrkorteigas pagiras. Lai gon pats sīna laiks, bet jys sēd pļovā un ir pļīmeigi dorba naspējejs. Situaciju izmontoj žeids Jankeļs, pīdōvōdams Odumam «zōles» — buteli šņaba, bet par tū praseidams kai atleidzeibu lobōkū Oduma pļovas gobolu. Odums kārdynōjumam napasadūd. Turpmōkā darbeibā nūteik Oduma sīvas Mōras izaskaidrōšona ar krūdzinīku Ceiruleviču, kurs gryb nūpērkt Mōras labvēleibu un mīlesteibu, atlaižūt Odumam porōdā dūtū sāklu

pavasārī, jo tys dzārumā sadadzynōjis klēti ar vysu labeibu un sākle beja spīsts jemt pi krūdzinīka pret lelom procentem. Ceiruleviča uzamōkšonu ar rībumu nūraideidama, Mōra aizasteidz prūjom, bet Odumam par sabīdrotū pīsasūla Jankeļs — tim intereses asūt kūpejas: vīnam vajadzeiga Oduma pļova, bet ūtram — sīva. Viņu sarunu pōrtrauc ōrprōteigais Pelka, kuram sekoj un tū dažaidi izzūboj vasals bors jaunīšu. Pelka ōrprōta lekmē apsyudz Ceiruleviču, ka tys sadadzynōjis Pelkas mōju, izvylynōjis naudu un atsedzis krūgu, bet Pelku nūdzirdējis un nūvedis leidz ōrprōtam. Satracynōtais Ceirul. gryb pīkaut Pelku; tū glōb jauns zemnīks Seimaņs Gudeļs, aizrōdeidams Ceirul., ka nalaimeigais runoj taisneibu, jo Ceirul. kūpā ar sovu sabīdrotū Jankeli nūvedis leidz nabadzeibai, ōrprōtam un nūzīdzeibai na tikvīn Pelku, bet ari daudzus cytus. Jaunīšim Seimaņs pōrmat, ka tī ar brandīni acis aizlējuši volkojās dorba laikā un smejas nu cyta nalaimes.

Nōkušā cēlinī radzam Odumu, Ceiruleviču, Seimani un daudzus cytus cīmūs pi Seimaņa leigovas Vīnces tāva Blauzgas. Jaunīši dzīd tautas dzīsmes, īt rūtaļos, bet vacī jau labi īreibuši. Galeīgi pīsadzārušam saiminīkam na pa prōtam jaunīšu nauzkreitušō, saskaneigō un pīklōjeigō laika pavadeišona. Jys līleigi mēģinoj rōdeit, kai prīcōjušīs un doncōjuši tod, kad jys jauns beja, bet naspākā kreit zemē. Paleigā steidzās Seimaņs, bet Blauzga īsadūmoj, ka Seimaņs vaineigs pi jō izagōzšonas; dusmes uz Seimani vēļ nyknōkas tōpēc, ka tys jū sauc «kungs Blauzga», navys «pan Blaževič». Ceirulevičs steidzās apsadzārušō Blauzgas sašutumu izmontōt, dažaidi aprunōdams Seimani un pīdōvōdams jemt Vīnci par sīvu, kam Blauzga ar pīku pīkreit. Vīnce kategoriski pretojās pīsadūt tāva naprōtam, kurs izpūsteitu jōs laimi. Tāvs jū padzan nu sātas. Vīnce aizīt par kolpyuni, kur citeigi strōdoj pi sova krysttāva Oduma Ceirula; ari Seimaņs cīteigi strōdoj sātā un mōcōs, nūlīk atteiceigus ekzamenus un teik uzjemts par grōmotvedi vītejā kooperativā. Tagad var nūdybynōt laimeigū saimes dzeivi. Incidents Blauzgas vīseibōs un tam sekojušs Vīnces un Seimaņa krītinas dzeives un dorba paraugs līk apsadūmōt un lobōtīs kai labsirdeigam, bet dzāruma skurbā bezrakstureigam Odumam, tai beidzūt, ari Vīnces tāvam Blauzgam.

J. S p r ū ģ a drama četrūs cēlīņūs «D z e i v e s m u t u l ī». Izrōdem nu cenzuras atļauta 1910. g., rūkrokstā ari vairōkōs vītōs izvasta. Drukōtā veidā nōce klajā 1915. g. Lugā tālōta sādžu īkōrtas parostō īpašeiba: kaimiņu nasamīrinojama sasanaidōšona, apstreidūt tīseibas uz nīceigu zemes strēmeli, tam sekoj tīsōšonōs ar omota veiru pīkukuļōšonu, apdzirdēšonu un napatīsu līcinīku meklēšonu, koļš beidzūt izputynōtas sātas un veseleiba. Tūs bārni gōjuši skolā, sekōjusi nacionalōs atmūdas idejōm un mērkim un vacōkūs streidēšonōs jīm izalīk seikumaiņa un nūsūdama. Šūs uzskotu dēļ vacōkī saīt konfliktā ar bārnim, tūmār pādejūs idealizms, apsajemšona sasnēgt lobōku dzeivi sev un dzimtai un takts atteiceibōs ar vacōkim, panōc sasamīrinōšonu ar tīm un lobōkas dzeives īspējameibu.

Lugas saturs. Zemnīks Dyums vosoras dorba dīnā atbraucis uz pogosta nomu apsyudzet sovu kaimini Osnu, jo tys patvareigi izaris rūbeža ceļu un tō suņs sakūdis Dyumam rūku; kai līcinīku Dyums atvede leidza sovu kolpu Osoru. Napagyun Dyums sovu syudzeibu iztōsteit pogosta skreiveram, kai pogosta nomā ībrauc ari Osns, lai apsyudzet Dyumu, ka tys jū pīkovis. Skreivers mēģinoj sasanaidōjušūs kaimiņus samīrēt, bet vēlti. Syudzeiba pījemta un kaimiņi aizbrauc mōjōs. Tūmār Dyums atsagrīž, lai padzirdēt ar olu skreiveri. Pa tū laiku pīdzārušais Osora reik ar Dyuma zyrgu nu tylda upē: zyrgs beigts, Osora nūguļ ilgōku laiku slimneicā, atspērgst, bet palīk ōrprōteigs. Zyrga un dorba dareitōja tryukuma dēļ pošā dorba laikā, tureigō Dyuma saimesteiba stipri paputējuse, bet tīsōšonas kōre vēļ nav pagōjuse: pogosta tīsa atzeist, ka rūbeža ceļš pīdar uz pusēm obim saiminīkim, bet Dyims ar tū nav mīrā. Naleidz meitas Veronikas aizrōdejumi, ka tīsōšonōs vēlteiga. Lai gyut leidzekļus turpmōkai tīsas vesšonai, Dyums mēģinoj izprecēt meitu vacam, lempeigam, bet bogōtam starostai Stutei, lai gon tei viņu nāiredz, bet mīļoj Osnas dālu Pōvulu. Veronika preceibas osi un kategoriski nūraida, tāvs pīdraud jū padzeit nu mōjom. Ari Pōvulam konflikts ar sovu tāvu saimnīkōšonas dēļ. Tāvs Pōvulu ilgōku laiku mōcējis skolā. Tagad Pōvuls skolā gyutōs zynōšonas gryb pīlītōt sātā, nūstōdūt saimnīceibas vesšonu uz racionalim pamatim. Tāvs tam kategoriski pretojās un pōrmat Pōvularn, ka tū vēlti mōcejis un teērējis — tys tagad slynkojūt mōjōs, navys peļnejūtīs kur pi kanclejas dorbim. Pōvuls redz, ka vacōkūs aizsprīdumus jam pagaidom nasaraut, atstōj sātu un brauc svešumā, kur pījem kaidas lelōkas saimesteibas vadeitōja vītu. Gon gryuti atstōt mīlamū Veroniku, bet tūtīs stypra apsajemšona kļut patstōveigam, īkrōt naudas, grīztīs atpakaļ un nūdybynōt saimes dzeivi. Veronika palīk vīntuļa. Lai gon Stute vairs nauzamōc, bet pēc viņas teikoj pogosta skreivera paleigs Skrebs. Veronika vysus precinīkus nūraida un ilgojās pēc Pōvula. Pa tū laiku jei mēģinoj īspaidōt sovu tāvu, lai tys atstōj dzeršonu un kildōšonūs ar kaimiņu, kas jai pēc ilgom pyulem ari izadūd. Pamozam nūlaistō Dyuma saimnīceiba uzplaukst. Ari Osora, izaōrstējis nu ōrprōta, atstōj dzeršonu un palīk par centeigu un tureigu zemnīku. Beidzūt, pēc vairōkim godim, nu svešuma atsagrīž Pōvuls. Pasateicūt jō un Veronikas īspaidam, naidojušōs saimes sasamīrēj. Lugā figurej ari čigonīte — tipiskō laimes zeilētōja, zagle un pyušlōtōja, un žeids — pauninīks — Abrams.

«J a u n a i s d z e j n ī k s», komedija divūs cēlņūs. Nūdrukōta «Dryvas» kalendarā 1917. g. Patīseibā tei nav komedija, bet fragments nu kaida jaunō dzejnīka — gimnazista Rudolfa Kukara pōrdzeivōjumim.

Kara un revolūcijas laiku rakstnīceiba.

Pasaules kars pōrtrauc latgalīšu nacionalos atmūdas kusteibu — visim radzāmōkim rakstnīceibas darbinīkim jūsadūd karā. Vīneigo tūreizejō latgalīšu avīze «Dryva» sovūs rokstūs pīgrīze golvonū vēreibu kara nūtykumim. Kara brīsmes dreīži tyvōjās ari Latgolai — jau 1915. g. Daugovmolas apvyda latgalīši devēs bēgļu gaitōs. Beja jōgōdoj par paleiga snēgšonu tīm. «Dryvā» teik pōrrunōts vaicōjums par atteiceigas organizācijas dybynōšonu, kura vīnōtu svešumā nu kara pūsta aizdzeitūs tautīšus un snāgtu tīm moraliskū un materialū atbolstu. Tai rodōs p a l e i g a k a r a u p e r e m b ī d r e i b a.

Karam īsavalkūt, beja skaidrs, ka kara beigōm sekos lelōkas politiskas pōrgrūzeibas tautu un vaļstu atteiceibōs. Ari latgalīšim beja jōnūskaidroj, kaidu stōvūkli tīm ījemt varbyutejūs pōrgrupejumūs. Beidzūt varēja kļyt par realu latgalīšu nacionalos atmūdas sōkumā vairōkkōrt cylōtō dūma par saškaļdeitūs un atsvešinōtūs tautas daļu — Latgolas un Kurzemes ar Vydzemi, apvīnōšonu. Kotrā «Dryvas» numurī jau sōcūt ar 1916. g. lelōkō daļa rokstu ari veļteita bīdreibas paleiga kara uperem darbeibas apskatei un latvīšu zemes un tautas apvīnōšonas vaicōjuma iztērzōšonai.

Bīdreiba paleiga kara uperem dybynōta 1915. g. 26. augustā Pīterpilī. Bīdreibas pōrvaldē īt radzamōki latgalīšu sabīdryskī darbinīki, tei apvīnoj ap sevi vysu latgalīšu inteligenci un nūdybynoj saites ar Latvīšu bēgļu centralkomiteju. Seviški rūseigu darbeibn bīdreiba atteista 1916.—17. godūs, kad jōs uzturēšona atsarūn 2 bēgļu patversmes, 2 patversmes mozgadeigim, virtuve, gaļdnīku un drēbnīku darbneicas, 6 školānu kūpdzeives, 8 pamatškolās un školōtōju sagatavōšonas kursi Pīterpilī, kai ari 24 patversmes — školās un 1 zemkūpeibas škola Latgolā. Školōs tyka pasnāgta latvīšu volūda. Bīdreiba puļcynoj latgalīšu bēgļus svešumā, atgōdinoj tīm naaizmērst sovas tāva mōjas, sovū dzymtū volūdu, audzynoj jaunū

paaudzi nacionalā gorā, pasorgōdama tū nu nacionalos un saimnīcyskōs būjā ejas. Reevakuācijas laikā bīdreiba paleidz bēglim atsagrīzt atpakaļ dzimtinē.

Kai latgaļišu intelligences dūmu izpaudeja b-ba pōrrunoj ari dzimtines turpmōkūs liktiņus un apzeimej Latgolas turpmōkūs polityskōs gaitas. Pīsadolūt Latvīšu bēgļu centralkomitejas paplašinōtōs apsprīdēs, b-bas pōrstōvi nōc ar pōrdūmom un planim par tautu daļu aipsavīnōšonu. Tamā pat laikā apsavīnōšonas vaicōjums vyspuseigi teik izdebatēts «Dryvas» slejōs un rūn pozitīvu atrisynōjumu 1917. goda 15. martā nu b-bas sasauktā latgaļišu sabīdrysku darbinīku sapuļcē, kurā ar nūspīdušu bolsu vairōkumu teik iznasts atzynums par tautas daļu apvīnōšonas napīcīšameibu. Sapuļce teik īvālāta latgaļišu organizācijas komisija, kuras uzdavumā ītylpst izstrōdōt apvīnōšonas programu un sasaukt Latgolas kongresu programas pījemšonai. Taidā kōrtā, latgaļišu bīdreiba paleiga kara uperem beja par apsavīnōšonas prīkšdorbu veicēju un Latgolas kongresa (1917. g.) s a s a u c ē j u.

Latvīšu apvīnōšonas vaicōjums teik izdebatēts 1915.—1917. g. «Dryvas» slejōs. Šam nūlyukam avīze vairōk kai divu godu laikā veļtej gondreiž ikkotrā numurā vīnu vai vairōkus rokstus, ļaudama izsmelūši izdebatēt apsavīnōšonas pozitīvōs un varbyutejōs negativōs sekas, sagatavojūt sabīdrysku dūmu apsavīnōšonai par lobu, kura ari izapaude 1917. g. kongresa lāmumūs un atzynumūs. Mynātūs rokstu nūsaukumi, storp cytu šaidi: «Latvīšu tautas eistais vōrds» (1916. g. Nr. 34.—35.); «Mums jōstrōdoj kūpeigim spākim» (1916. g. Nr. 36.); «Vai vini gryb?» (1916. g. Nr. 38.); «Latvijas apvīnōšona» (1916. g. Nr. 39.); «Latgalijas nōkūtne» (1916. g. Nr. 40.); «Vīneibā spāks!» (1916. g. Nr. 41.); «Par latvīšu tautas apvīnōšonu administratīvā, tautyskā, nacionalā un kuļturalā ziņā» (1916. g. Nr. 43.—44.); «Vīnōšonōs lītā» (1916. g. Nr. 45.); «Vēļ kaidis vōrds par myusu tautas daļu apvīnōšonu» (1916. g. Nr. 6.); «Latvijas apvīnōšonas līta» (1916. Nr. 48.); «Dīvs, svētej Latviju!» (1916. g. Nr. 50.); «Vīneibas sapni» (1917. g. Nr. 8.); «Latvīšu pašvaļdeiba» (1917. g. Nr. 10.) un daudz cytu.

Eduards Kozlovskis.

Pēcrevolūcijas pūsma laikroksti. 1917. g. februara revolūcija un tai sekojušū nūtykumu straujō gaita dzeivī atsasauca ari latgaļišu avīžnīceibā. Pasarōda vasala rinda jaunu laikrokstu; pa lelōkai daļai tī pēc dažim vai pat pyrmō numura apsastōj. Ilgōku myužu pīdzeivoj vīneigi «*Ļ a u ž u b o l s s*», kurs iznōc Pīterpilī 15. IV. 1917. g. un apsastōj juliajā 1918. g. Avīze iznōc reizi nedelā, tū izdūd Latgolas Tautas komitets un par redaktoru pasaroksta *I g n a t s A s s ā n s*. Dzeivu daleibu avīzē jēme Fr. Kemps. Ap «*Ļaužu bolsu*» apsavīnoj aprindas, kas naapmīrinōtas ar 1917. g. kongresa lāmumim un proponej autonomijas pīškēršonu Latgolai. Storp «*Ļaužu bolsu*» un «*Dryvu*» nūsarysnoj dzeiva polemika šymā vaicōjumā. Dreizi pēc februara revolūcijas Rēzeknē nōc klajā «*B r e i v a i s v ō r d s*» (10. III. 1917.—14. IV. 1917.), bet pēc 6 numurim apsastōj. Avīzes redaktors un izdevejs ir *E d v a r d s K o z l o v s k i s*. Viņam pīdar ari lelōkō

daļa avīzē īvītītūs rokstu. Avīze izraudzējuse sev devīzi: «Lai dzeivoj breivō, apvīnōtō Latvija»; šymā vēržīnī ari nūsarysynoj jōs darbeiba.

Eduards Kozlovskis dzimis 1878. g. 18. oktobrī Varakļōnu pog. Masaļsku sādžā. 1893. g. beidzis Varakļōnu tautskolu. 1897. g. dūdās uz Pīterpili un īsastōj kai burtliču mōcekļis A. Marksa tipografijā. Pēc drukas mōkslas kursa beigšonas strōdoj vairōkōs tipografijōs Pīterpilī, turpynōdams leidz ar tū vysporejū izgleiteibu privatūs kursūs gimnazijas 4 kl. apmārā. Jem dzeivu daleibu Pīterpilš latgališu nacionalā kusteibā. Sastōv par bīdri socialistu-revolucionaru slapynūs pulceņūs. Jem aktīvu daleibu 1904.—1905. g. namīru kusteibā Latgolā, propogandēdams storp zemņikim jaunas republikaniskas idejas un muižu zemu pōrjemšonu vaļsts fondā dēļ sadaleišonas zemņikim. Jem daleibu tipografijas «Dorbs un Zineiba» nūdybynōšonā Rēzeknē (1912. g.) un strōdoj tur kai tehnisku dorbu vadeitōjs. 1916. g. kūpā ar N. Rancānu nūdybinoj pi tipografijas burtliču skolu, kurā nūsadorboj kai školōtōjs. Pīsadola Latgolas kongresā 1917. g. un teik īvālāts Latgolas zemes padūmē. 1920. g. izpylda apriņķa vaļdes lūcekļa omotu; 1921.—1923. g. voda tipografiju «Grōmota» Rēzeknē; 1923.—1926. g. strōdoj Latgolas pogostu savīneibā. 1932. g. izdūd un redigej avīzi «Dryva». Nu 1933. g. strōdoj kai Rēzeknes piļsātas vaļdes sekretars un pādejā laikā kai vaļdes lūcekļis.

Dorbōdamīs kai tipografiju vadeitōjs Ed. Kozlovskis nūvāroj, kaidu lauku vīnkōršam laseitōjam pimārōtu grōmotu tērgā tryukst un šū rūbu mēginōj aizpīldeit, laisdams klajā vasalu vērķni goreiga, praktyska satura un skolu grōmotu, kūpskaitā pōri par 20. Atzeimēsīm šaidas Ed. Kozlovska izdūtōs grōmotas: 1) «Loba sākla» I.—III. daļas. Izturēja vairōkus izdavumus, jo pēc latvīšu volūdas īvesšonas Latgolas skolōs 1916.—1917. g. vairōkus godus beja vīneigō losomō grōmota latvīšu volūdā; 2) Gramatikas aizdavumi, 1912. g.; 3) Tautas dzīsmes, 1915. g.; 4) Tautas meikles, 1914. g.; 5) Krīvu—latvīšu—vōcu vōrdneica; 6) Krysta ceļš; 7) Taisneibas vōrdi; 8) Jemit un ēdit; 9) Par vysusvātōku sakramentu; 10) Ministrantura; 11) Gavēņa stuņdes; 12) Cylvāku draugi; 13) Kalendarī «Latgale», 1915. g. un «Aglyuna», 1917. g. un c.

Ed. Kozlovskam leli nūpalni pi latvīšu grōmotu populārizēšonas tautā.

Latgolas kongresā (1917. g. 26. IV.) īvālātō Latgolas pagaidu zemes padūme laiž klajā sovu laikrokstu — «Latgolas pagaidu zemes padūmes ziņōjums». Iznōkuši pavysam divi «Ziņōjuma» numuri; pyrmais num. 10 000 ekzemplāru skaitā iznōc 25. V. 1917. g. Pīterpilī, VI. Rubuļa un V. Seiļ redakcijā. Tymā deklarētas latvīšu pašnūteikšonas tīseibas, kai ari aicynōti vysu tauteibu Latgolas īdzeivōtōji uz sasprasšonu. 2. Num. iznōc Rēzeknē 29. X 1917. g. V. Seiļ un S. Kambalas redakcijā. Tymā snāgts pōrskots par padūmes darbeibu, nu kura radzams, ka Latgolas pagaidu zemes padūme kūpā ar cytom latvīšu organizacijom pyulejās panōkt Latvijas autonomiju Kerenska laikā; īsnēdze krīvu vaļdeibai memorandu, lai Latgolu atšķir nu Vitebskas guberņas; propogandēja storp latvīšu īdzeivotōjim Latgolā apsavinōšonas ideju; ceņtēs lai vītejēs pašvaļdeibu un vaļsts īstōdēs byutu pōrsvors latvīšim; ryupejās par skolu nacionalizaciju un latvysku skolas grōmotu sastōdeišonu; syuteja sovus pōrstōvus Latvīšu pagaidu nacionalā padūmē.

Lelinīku varai nūsadybinojūt 1918. g. sōkumā Rēzeknē izīt: 1) nedēļas laikroksts «Latgolas izpyldu komitejas ziņōjums» — Latgolas zemņiku, strōdnīku, kolpu un karaveiru organs, kuru redigej speciala komisija: F. G r e i v u ļ s, Z a r k e v i č s un c.; 2) «B r e i v a i s L a t g a l ī t s», lelinīku (boļševiku) frakcijas organs, sōcūt ar 11. I. 1918. g., kuru izdūd 2 reizes nedēļā latgališu sekcija pi «Iskolastrela»; 3). «Orōjs», izdūd Rēzeknes izpyldu komiteja un redigej P. L ī p i ņ s. 1918. g. vōcīši okupej Latgolu un visi trejs laikroksti apsastōj. Vōcīšu okupācijas laikā bk. K. S k r y n d a atjaunoj nu lelinīkim slāgtū «Dryvu», nūsaukdams tū par «J a u n ū

d r y v u»; 1918. g. 15. jūlijā Pīterpilī iznōc «K a r ū g s» — latvīšu katōļu laikroksts, latvīšu katōļu savīneības izdavums, Redaktors D. G r i š ā n s. Pēc dažim numurim laikroksts apsastōj, jo lelinīki tu nūlīdz.

1918. g. beigōs Moskovā izīt «T a i s n e i b a» — Latgolas proletariata laikroksts. Nu sōkuma tū izdūd Latvīšu nacionalu lītu komisariats, bet pēc lelinīku varas atsajaunōšonas Latgolā, sōcūt ar 16. I. 1919. g.. komunistu partijas Latvijas Latgolas rajona birojs. Avīzi redīgej V. Z e i m a l s, nu 16. I. 1919. g. A. Z a r k e v i č s, I. Z v ī d r i s un J. O p y n c ā n s (nu I. V. 1919. g.). Pēc Latgolas atbreivōšonas nu lelinīkim laikroksts apsastōj. (1920. g. janvarī).

Latgališu nacionalōs kusteības idejas drudžaiņā un nūtykumim bogotajā pēcrevoļucijas pūsmā, kad polityskas pōrmaiņas sekoj vīna ūtrai un polityska vara Latgotā nōc nu rukom rūkōs, vēļ tūmār aizraun un sajūsmynoj latgališu mōcušū jaunōtni, lelōkō daļa nu kuras kara laukam Latgolai tyvojūtīs pōrsacāluse uz Pīterpili un koncentrejās latgališu bēgļu komitejas internatūs.

Žurnala „Strautis” titullapa.

Pīterpilš mōcušō jaunōtne grupejās ap 1916. g. beigōs dybynōtim jaunōtnes puļcenim «T ā v a i n e» un «S t r a u m e». «T ā v a i n e s» dybynōtōjs un idejiskais vadeitōjs — bk. P. Apšiniķs. 1917. g. janvarī «Tāvaine» izdūd žurnalu rūkrokstā — «S t r a u t e ņ š». Iznōce 3 žurnala numuri pa 32 l. p. kotrs.

Žurnālā daudz rokstu, nu kurim jaunōtne var smeltīs praktyskūs padūmus, pīm.: «Ar uzmaneibu losit draugus», «Par grōmotu laseišonu», «Izaturēšona pi golda», «Sevis izturēšona ļaudīs», «Nazaudejam bezaugleigi laika». Radzamu vītu ījem filosofiski iztērzōjumi ticeības vaicōjumā («Uz azara»). Šī iztērzōjumi snāgti disputa veidā, kurs nūteik storp naticēigim doktoru un studentu nu vīnas puses un ticeigajim — školōtōju, jurista un mōjas saiminīku nu ūtras puses. Ticeības svēteigums un naticēības pūsts izcalts ari garōkā stōstā «Kas uzvarēja». Nu pōrejim žurnala stōstīm un tālōjumim skaņ jūsmeigs ēlōjums par dobys idilisku dailumu, laimi, mīlas naivū sentimentalitāti un ilgas pēc cālim un augstim mērkim. Pōrdzeivojamūs nūtykumu tragika: kars un bēgļu gaitas — tālōta tikai pōrs stōsteņūs. Vīns nu tīm: «J ō n e i š a l i k t i ņ s» pīskaitams pi lobōkim stōstīm latgališu rakstnīcībā.

Revoļucijai sekojušū nūtykumu gaita atrūn abolsu ari mōcušōs jaunōtnes aprindōs. Rūnās spors un griba jemt daleibu lelajūs nūtykumūs. Leidzšinejōs oirorganizācijas («Tāvaine» un «Straume») jaunōtni vairs navar saisteit. Napīcīšameiba pēc organizācijas, kura vīnōtu pēc dorba olkstušū jaunōtni — acīmradzama. Pi taidim apstōklīm 1917. g. 16. jūlijā nūsadybynōja Latgolas latvīšu jauneības savīneiba, aba sadraudzeiba, kura izdūd žurnalu «Gunkurs». Žurnala pyrmais numurs izīt 1917. g. 25. augustā Rēzeknē. Tū redīgej J. Z v ī d r i s. Nr. 2.—5. izīt Pīterpilī. Nr. 2.—4. redīgej Vī. Z e i m a l s un Nr. 5. — D. T r ū p s. Ar Nr. 5., kurs izīt 20. februarī 1918. g. žurnals apsastōj.

«Gunkurs» turpynoj nu «Strauteņa» īsōktōs gaitas; rokstūs tei pat tematika: dzimtene, dobys idiliskais krōšņums, pyrmos mīlas izjūtas, teiksme pēc augstu un cālu ideālu pipīldējuma. Izpalykuši vīneigi roksti uz moraliski-religiskom temom, bet tūs vītā dažūs rokstūs izskaņ revoļucionari motīvi, vēļ dīzgon naivi un nadrūši, kai ari jaunekleigō jūsmōšona par īgyutū breiveibu un aicynōjums vīnōt jaunōtnes spēkus dorbam tautas lobōkai nōkūtnei. Šei jūsmōšona

nūteik laikā, kad ārpus Latgolas studejušos jaunātnes internatim nūsarysynoj apvārzums pēc apvārzuma, trakš lūžmetēji un sprōgst bumbas.

«Strauteņā» un «Gunkurā» leīdzdorbojās: J. Z v ī d r i s, Vl. Z e i m a l s, J. O p y n c ā n s, A. B a r k a n e, S. P u t ā n s, G r o d ņ a, A. K a r k l i n ī k, P. B r i k u l s, E d. K o z l o v s k i s, D. T r ū p s, F r. Z e p s u n c.

«Strauteņā» un «Gunkurā» roksti līcynojo, ka lelūs pōrvērtēibu laiku sōkumā Latgolas jaunātnē vēļ nav pōrdzeivōjuse nacionalōs atmūdas sapņus, kuru jūs sirdīs īdedze nacionalōs atmūdas kusteiba Latgolā, tōpēc revolūcijas un tai sekojušu nūtykumu sōkumā jei tōla nu realōs dzeives. Bet laiks ari jaunōtni aizraun leidza: daži nu nasenejim nacionalūs ideju paudejim kļūst par aktivim internacionalistim un komisarim.

VI. Jaunōkō latgalīšu rakstnīceiba.

(Eiss pōrskots.)

Prīkšvōrds. Par rakstnīceibu, kura apskateita īprīkšējōs nūdaļās, varēja snēgt zynomus atzynumus un nūvērtējumus, jo tur apskateitō darbeiba galegi nūslāgta un literaturvēsturnīkam jū īspējams vārōt vodūtīs nu vēsturiskas perspektīves. Jaunōkō latgalīšu rakstnīceiba veidōjās un vēļ veidōjās myusu laikūs un myusu ocu prīškā un jōs kvalificēšona un nūvērtēšona nu literaturvēsturiska veidūkļa var iznōkt subjektīva. Tōpēc apskotūt latgalīšu rakstnīceibas atteisteibas gaitu pādejūs godūs, apsarūbežōsim ar konspektīvu vyspōreju pōrskotu, seikōkus iztērzōjumus un nūvērtējumus atstōjūt nōkūtnei.

Vyspōrējais raksturōjums. 1920. g. janvarī Latgola teik atbreivōta nu lelinīkim. Pamozam atsajaunoj normala dzeive. Vārojama rūseiba ari rakstnīceibā: izīt vairōki laikroksti, pasarōda atseviški izdavumi daiļliteratūrā un cytōs rakstnīceibas nūzarēs. Nacionalōs atmūdas rakstnīceibas darbinīki pīredzējuši sovu idealu — breivū un apvīnōtū Latviju. Daudzi nu tīm stōjušīs pi jaunōs vaļsts uzbyuves un vadeišonas dorba un darbeibu literaryskā laukā pagaidam vai uz visīm laikim atstōjuši. Jūs vītā stōjās vasala rinda jaunu rakstnīceibas darbinīku, kuru rakstnīceibas gaita un spējas veidōjās jau breivōs Latvijas laikūs.

Periodiskā literatūra.

Nedeļas laikroksti. Nu 1919. g. leidz šam laikam iznōkuši vai turpinoj iznōkt pavysam 14 nedeļas laikrokstu.

«*L a t g o l a s V ō r d s*» sōce izīt 1919. g. 31. juliā un turpinoj izīt leidz šam. Avīzes redaktori: leidz 1921. g. O. T u r k o p u l s; nu 23. II. 1921. g. leidz 1926. g. O. V e l k m e; nu 6. I. 1926. g. leidz 1928. g. dek. J. V e l k m e; nu 4. VII. 1928. g. leidz 1929. g. Dr. J. M i g l i n i k s; nu 17. VII. 1929. g. leidz 1934. g. J. I k o v n i k s; nu 16. V. 1934. g. bk. P. R u d z i t s un nu septembra 1935. g. prof. Ž u r o m s k i s. Avīzi izdūd Kristeigūs Zemņiku — katōļu partija (nu sōkuma — savīneiba) un tei ītur māroni klerikalu vērziņu. Nu 1935. g. izdevējs—redaktors vīna persona.

«*L a t g a l i t s*» — polityskais sabīdryskais un literariskais zemņiku nedeļas laikroksts; izīt nu 5. III 1920. g. un apsastōj 1926. g. Par redaktorim bejuši: S. K a m b a l a (1920. g.), J. P a b ē r z s (1921.—1922. un 1925. g.), J. K i n d z u l s (1922. g.) un V l. R u b u l s (1923.—1925. g.). Avīzi izdūd latgalīšu b-ba «*Kuļtura*», bet 1922. g. izdevnīceibu pōrjem Latgolas zemņiku partija; ītur māroni demokratisku vērziņi.

«*J a u n ō S t r a u m e*» — progresivs, sabīdryski literarisks laikroksts, izīt nu 12. III. 1921. g. leidz junijam 1934. g. Redaktori: 1921.—1929. g. J e z u p s T r a s u n s, 1929.—1934. g. V l. S y l a n ž a. Avīzi izdūd «*Dorba partijas Latgolas organizācijas centra komitets*», 1922. g. izdevnīceibu pōrjem «*Latgolas dorba partija*», 1927. g. — komandīt s-ba un 1932. g. — Jezups Trasuns. Latgolas dorba partijas, vālōk Latgolas progresivos apvīneibas organs.

«*L a u ž u B o l s s*» — Latgolas tautas apvīneibas gazeta, 1922. g. Redaktors — Fr. Kempis. Iznōkuši 5 numuri.

«*T a u t a s a v ī z e*» — sabīdryski-literarisks un polityski-ekonomisks bezpartejisks laikroksts, 1922. g. Redaktors S t a n. K u b l i c k i s. Iznōce 9 num.

«*Z e m n i k a B o l s s*» — Latgolas demokratu avīze, 1924.—1926. g. 1924.—1925. g. — V. R o s k o š s, 1926. g. — Fr. Z e p s. Izdevējs — Latgolas demokratu partija.

«*L a t g o l a s D o r b s*» — Latvijas socialdemokratu strōdnīku partijas Latgolas apgobola komitejas laikroksts, 1924.—1931. un 1934. g. Redaktori: B. B ū m e i s t e r s, 1924.—1929. g. St. B e l k o v s k i s, 1930.—1931. g. un J. V i š k e r s 1934.

«*Z e m n i k a Z i ņ a s*» — Latgolas zemņiku avīze, izīt nu 11. XI. 1926. g. leidz 19. VI. 1931. g. Redaktori: 1926.—1929. g. Fr. Z e p s, nu 1929. g. ūtras puses leidz avizes apsastōšonai J e z. U l j a n s. Avīzi izdūd Latgolas demokratiskō zemņiku apvīneiba.

«*L a t g o l a s S o c i a l d e m o k r a t s*» — polityska un sabīdryski literariska avīze. Latgolas socialdemokratiskōs zemņiku un strōdnīku partijas izdavums, 1928. Iznōkuši tikai daži numuri. Redaktors: J. O p y n c ā n s.

«*L a t g o l a s S o r g s*» — Latgolas zemņiku un pašvaldeibu darbinīku apvīneibas avīze, 1930. g. Iznōkuši divi numuri.

«*J a u n a i s V ō r d s*», — Latgolas zemņiku laikroksts. Izīt nu 2. VII. 1931. g. leidz šam laikam. Redaktors J. U l j a n s. Izdūd Latgolas zemņiku progresivō apvīneiba, bet nu 1934. g. Nr. 12 — V l a d i s l a v s R u b u l s.

«*D r y v a*» — Latgolas zemņiku bezpartejisks laikroksts. Izdevējs un redaktors E d. K o z l o v s k i s. 1932. g. iznōce 6 numuri.

«*J a u n ō L a t g o l a*». Izdevējs K. Sangovičs, redaktors J. D a n i l ā n s, 1934. g. iznōce 5 numuri.

«*Z e m e s B o l s s*» — kuļturali-sabīdryskis nedeļas laikroksts, 1934. g. Izdevējs J. T u r k o p u l s; redaktori: J. S o m s (Nr. 1.—12.) un K. S t r o d s (Nr. 13.—15.).

Žurnali.

Nu 1920. g. leidz šam laikam latgalīšu izlūksnē iznōkuši 14 žurnali.

Praktyski un populāri zynōtniski žurnali. «*Latgolas Škola*» iznōce novembrī un turpinoj izīt šūbreid. Tū izdūd Latgalīšu školōtōju savīneiba, 1928. g. Latgalīšu školōtōju centralō bīdreiba. Redaktori: 1921.—1926. g. — V. S e i l, 1928. g. — J. T u r k o p u l s un nu 1929. g. — M. A p e l s. Bez Latgolas školu un izgleiteibas vaicōjumim, žurnals pīgrīž lelu vēreibu Latgolas kuļturas vēstures pēteišonai, snāgdams vasalu rindu vērteigu rokstu šymā nūzarē.

«*L a t g o l a s l a u k s a i m n i k s*» — populars zemkūpu, lūpkūpu, dōrzkūpu, biškūpu un kooperatoru laikroksts. Iznōc 1921.—1925. g. Nu sōkuma kai pīlykums pi avīzes «*Latgalīts*», pēc tam latgalīšu b-bas «*Kuļtura*» izdavumā, V. L a v e n i k o v a redakcijā un snādz praktyskus rokstus Latgolas zemkūpim vysōs lauksaimnīceibas nūzarēs.

«*L a t g o l a Z e m k ū p i s*» — Latgolas lauksaimnīceibas bīdreibu savīneibas laikroksts lauksaimnīceibā un kooperacijā, 1926.—1935. g. Redaktors J e z. K i n d z u l s. Aizvītoj apsastōjušū «*Latgolas lauksaimnīku*».

Goreīga satura žurnali. «*K a t ō l u D z e i v e*» — religiozi sabīdryskis mēnešroksts; iznōc nu 1926. g. leidz šam laikam. Redaktori: prof. D. J a u d z e m s un nu 1929. g. prof. A. N o v i c k i s. Snādz vīnkōršō ticeigō laseitōja izpratnei pīmārotus rokstus.

«Kristus Karūgs» — goreigs laikrosts, 1924.—1925. g. Redaktors—izdevējs bkgs P. Apšīnīks.
«Saulēte» — Latvijas katōļu jaunōtnes bīdreibas izdavums. Redaktori: P. Strods (1927. g.), B. Valpītrs (1928.—1933. g.), P. Rudzeits (1934.—1935. g.).

Daiļliteraturas žurnali.

«Zīdūns» — rakstnīceibas darbinīku vinōtōjs un jaunōkūs latgalīšu rakstnīku audzynōtōjs. Lela daļa nu leidzkara latgalīšu rakstnīceibas darbinīkim stōjusēs pi jaunōs valsts izbyuves un vadeišonas dorba un sovu literarisku darbeibu pagaidam vai uz visim laikim atstōjuši; tim, kuri rakstnīceibai palykuši uzticeigi, tryukst vīnojušas saites. Lai veicynōt daiļliteraturas uzplaukšonu, Fr. Trasuns 1920. godā izdūd žurnalu «Zemnīka Draugs». Tūmār izdevējam nanūsadūd pi žurnala saisteit nī latgalīšu rakstnīkus, nī laseitōjus un pēc 2 numurim žurnals apsastōj.

1921. g. Rēzeknē iznōc literarisks jaunōtnes žurnals «Zīdūnis», kurs ilgōku laiku pulcej ap sevi gondreiz vysus latgalīšu rakstnīkus un audzynoj jaunū rakstnīku saimi. Žurnala populāritati roda jō ilggadeigs redaktors prof. P. Strods, kurs žurnalu ar nalelim pōrtraukumim vadeja leidz 1932. g. Par šū laiku «Zīdūnis» izaudzynojis vairōkus rakstnīkus, kuri tagad latgalīšu rakstnīceibā ījem pyrmōs vītas. Pavysam «Zīdūnī» dorbojušīs ap 100 personas: Naaižmērstule, Ed. Kozlovskis, S. Putāns, bk. Apšīnīks, J. Silkāns, P. Voitkāns, (Klaidūns), L. Latkovskis, T. Selickis, J. Cakuls, J. Kundzēšs, C. Pokrotnīks, S. Vaikuļs, A. Sprūdžs, H. Tichovskis, M. Apeļs, A. Smagars, Vl. Strods, O. Rupaiņs, D. Selicka, A. Ancāns, K. Strods-Plencinīks, M. Adžāne, J. Turkopuļs un daudz cytu.

Lai sekmēt latgalīšu rakstnīceibas atsateisteišonu, «Zīdūņa» redakcija sareikvoja divus latgalīšu rakstnīku konkursus: pyrmū 1928. g. un ūtrū 1930. g. Par «Zīdūņa» redaktorim beja: J. Turkopuļs, 1924. g.; Br. Spūlis, 1925. g.; Dr. A. Broks, 1932.—1933. g. un nu 1934. g. redigej prof. Žuromskis.

Kaut pādejūs godūs «Zīdūņam» vairs nav taidas nūzeimes, kas tam bejuse pyrmūs godūs, tūmār ari tagad jys ījem radzamu vītu latgalīšu rakstnīceibā.

Progresivō nūvērzīņa žurnali. Daļa radikalōk nūskaņūtu rakstnīceibas darbinīku naatrūn par īspeju leidzdorbōtīs «Zīdūnī», kurs vyspōrejūs vīlcīņūs ītur religiozi-moralisku vērzīni. Tōpēc pasarōda atklōteibā daži progresiva nūvērzīņa žurnali. Tymūs radzam ari vairōkus bej. «Zīdūņa» leidzstrōdnīkus.

«Reīts» — literariski-zynōtniskais un sabīdryskais žurnals, 1923. g. Redigej kolegija: J. Rainis, V. Barkāns, J. Opyncāns un P. Baško. Iznōce 3 numuri. Literariskā daļā leidzdorbōjās: J. Rainis, J. Opyncāns, S. Putāns, P. Baško, J. Silkāns un c.

«Jaunais Vārds» — žurnals literaturai, zynōtnei un mōkslai: K/S «Laikmets» izdavums, 1929.—1930. g. Redigej: 1929. g. V. Rasnācis, 1930. g. kolegija — St. Seīļs, J. Soms, J. Grodnis un St. Rasnācis. Daiļliteraturas daļā leidzdorbōjās: P. Voitkāns (Klaidūns), C. Pokrotnīks (A. Egļōjs), V. Kancāns, A. Upīts, P. Kuļšs (Cērpīņu Blaузga), St. Belkovskis (Edgars Ego), A. Kurcijš, J. Opyncāns, S. Putāns, A. Rudusāns, A. Adamāns, S. Senkjevīčs un c.

Plašōkas rakstnīceibas darbinīku aprindas ap sevi vīnoj Stepona Seīļa nūdybynōtais un leidz 1934. g. vadeitajs žurnals Latgolas kulturai un dzeivei — «Straume», kurs iznōce 1932. g. un turpynoj iznōkt šūbreid. Pi latgalīšu rakstnīku saimes vīnōšonas un jaunu rakstnīku audzynōšonas dorba «Straumē» aizvītoj «Zīdūni». «Straumē» daiļliteraturas daļā leidzdorbōjās: A. Adamāns, M. Apeļs, A. Ancāns, M. Adžāne, K. Broks, J. Cakuls, D. Grečs,

A. G a r a n č s, P. Ģ i ļ u č s, F r. K e m p s, J. K l ī d z ē j s, J. K i n d z u ļ s (Dzērkste), C. P o k r o t n ī k s, S. P u t ā n s, J. R a t n ī k s (Rudiņš), J. R e g ž a, V l. S t r o d s, K. S t r o d s (Plencinīks), A. S p r ū d ž s, A. S m a g a r s u n c.

Žurnala «Straume» sareikotā rakstnieku vokora daleibnīki (1932. g.).

Latgaļu rakstniecības popularizēšanas nūlyukā «Straumes» redakcija ikgodu reikōjuse rakstniecības vokorus Reigā.

Pōreji daiļliteratūras žurnali. «Dzīmītnes Skaņās» — dailes žurnals latgaļu literatūrai un mōkslai, 1925. g. Latgaļu bīdreibas «Kūltūra» izdavums. Redigej kolegija: V. S e i ļ, J. P a b ē r z s, M. A p e ļ s. Leidzstrōdnīki: V. S e i ļ, J. P a b ē r z s, M. A p e ļ s, J. K u n d z ē š s, T o m a s s S e l i c k i s, D o m i n i k a S e l i c k a, N. P o p e, J e z. C a k u l s, C. P o k r ō t n ī k s u n c.

«S ē j ē j s» — literariski-zynōtnisks rokstu krōjums. 1. sējums 1925. g. II. sēj. 1928. g. Redaktors: P. B a š k o. Izdevējs — Latgolas jaunōtnes b-ba. Daiļliteratūras daļā leidzdorbojās: J. S i l k ā n s, P. V o i t k ā n s (K l a i d ū ņ s), S. P u t ā n s, M. A p e ļ s, J. O p y n c ā n s, C. P o k r ō t n ī k s, O. R u p a i ņ s, D. G r e č s, T. S e l i c k i s, G r. M u k t - K v e d e r s, H. T i c h o v s k i s u n c.

«D r a u g s» — žurnals latvīšu intelligencai, 1928.—1930. g. Redaktors A. Č a m ā n s, tad Dr. A. B r o k s; izdevējs — Latvīšu školōtōju katōļu bīdreiba. Roksti golvonā kōrtā uz religiozi-moraliskom temom. Literariskōs daļas leidzstrōdnīki: mons. N. R a n c ā n s, R. T a b i n e (Naaizmērstule).

«N ō k ū t n e» — jaunōtnes žurnals literatūrai, zynōtnei un mōkslai. Latgolas zemnīku jaunōtnes b-bas izdavums, 1931. g. Redaktors: V. S e i ļ. Daiļliteratūras daļā leidzdorbojās: A. R u d u s ā n s, V. K a n c ā n s, A. S m a g a r s, S. B u r l a c ā n s.

Latgolas mōkslinīki ari teik saisteiti kai leidzstrōdnīki daiļliteratūras žurnalu iļustratīvā un mōkslas nūdaļōs. Žurnālūs gleznu reprodukcijas vai iļustrācijas īvītōjusi šaidi mōkslinīki: «Dzīmītnes Skaņōs» — J. D e k š ņ a, «Zīdūnī» — F r. V a r s l a v ā n s u n K r a v a ļ s, «Straumē» — V a s a r a u d z i s, B o k u m s u n G r e č s, «Latgolas Školā» — K r a v a ļ s.

Kalendari

plašom lauku ļaužu aprindom vēl arī myusu laikā vysīcīneitokō grōmota, tōpēc atzeimēsīm arī pādejā godā iznōkušūs kalendarus.

Laikā nu 1920. g. leidz takušam godam ilgōku vai eisōku laiku jir izgōjuši 7 dažaidi kalendari.

«Latgolas zemnīku kalendars». Izdūd kristeigu zemnīku partija, bet pādejā godā «Dorbs un Zineiba» tipografija. Sōcūt ar 1920. g. izīt kotru godu. Daiļliteraturas nūdaļā ar sovīm rokstim kalend. jēme daleibu: J. Cakuls, bk. P. Apšīnīks un c.

Latgališu kalendars «O r ō j s» 1921. g., V. S e i l redakcijā. Plaša literariska nūdaļa, kurā leidzдорbojās J. Pabērzs, Plūdoņs, J. Kīndzulis (Dzērkste).

«Latgolas lauksaimnīka kalendars», latg. lauks. b-bu s-bas izdavums; J. Kīndzulis a redakcijā, izīt ikgodu ar plašu lauksaimniecības rokstu pīlykumu.

«Jaunōs Straumes» kalendars 1928—1934. g. pīgrīž lelu vēreibu kuļturvēsturisku vaicōjumu apskatei un daiļliteraturai. Šymōs nūdaļōs leidzдорbojās: J. Pabērzs, P. Laižāns, Fr. Kempss, P. Kotāns (Tyrulis), P. Kuļšs (Čērpiņū Blaugs), B. Brežgo, M. Apeļs, P. Baško, Aļb. Sprūdžs, A. Adamāns, M. Andžāne, J. Silkāns un c.

«Latgolas Zemnīku jaunōtnes kalendars», red. V. S e i l (1934. g. — 35. g.) arī snādz daudz kuļturvēsturiskū ziņu.

Pōrejīm kalendariem: «M o z ō D a u g a v a», V a c ō D a u g a v a un «T a u t a s k a l e n d a r s», mozōka literariska vēerteiba.

Daiļliteratura.

Vyspōrejšais raksturōjums. Pēckara latgališu rakstnīceiba uzrōda stypru atteisteibu kai ražeiguma, tai arī kvalitātes ziņā, sevišķi pādejūs godūs. Nu sōkuma pi jaunōs paaudzes rakstnīkim beja monoma pīsaslišona svešīm īspaidim, pa daļai nacionalōs atmūdas rakstnīku patriotisku motivu atkōrtōšona, un vyspōri sova «es» meklēšona. Rakstnīku spējom un īspējameibōm nūsaskaidrojūt un atsateistūt, izaveidoj skaidri sazeimejami rakstnīceības nūverzīni un atsevišķu personu nūzeime tagadnes un nōkūtnes latgališu rakstnīceibā.

Vysumā jaunōkā latgališu rakstnīceibā pōrsvorā dzeja. Sasnāgti teicami panōkumi arī stōstu rakstnīceibā; vārojami meginōjumi snēgt arī plašōkus prozas dorbis — romanus. Ari dramatiskā rakstnīceibā snāgti atsevišķi dorbi, kuri peļnej īvēreibu.

Lirikā pādejūs godūs lelōkā vai mozōkā mārā vēteigus dorbis snāgušas sekušas personas.

Fr. T r a s u n s snēdzis vīnkōršu un realu dzeju, kurā īpatnejā stilā un volūdā dzejoj par Latgolas sātu dzeivi un dorbis; laidis klajā arī fabulu krōjumu. Fr. Tr. literariska darbeiba apskateita 37. l. p.

S e i m a ņ s P u t ā n s pazeistams kai Latgolas nabadzeibas un bādu dzejnīks. Jō dzejai takušs ritms, tematika leidz īspējameibai vīnkōrša un reala, bet izjusta un sugestejuša. Izdeve šaidus dzeju krōjumus: «Dūmas un nūpyutas», «Latgolas orōja bolss», «Tovā vōrdā», «Daiņas myusu jaunōtnei», «Dīva apsavēršona».

Īpatneju vītu latgališu dzejā ījem J e z u p a C a k u l a romantiski-sentimentalō bērneības un jauneības burveiguma cyldynōšona. J. C a k u l a dzeju krōjumi: 1) Sapni un Ilgas», 1926. g., 2) «Zudušōs pērles», 1933. g.

I z i d ō r a K u n d z ē š a dzejā izskaņ pesimistisks romantizms un naapmīrinōteiba ar ikdīnas dzeives saklumu un realitāti. Dzeju krōjums: «Dvēseles slōpes», 1929. g.

Daudzi dzejōjis J ō ņ s S i l k ā n s, Daži jō dzejuli par dobu uzjemti pamatškolu losomōs grōmotōs un kļyvusš populari jaunōtnes aprindōs. Plašōka vēriņa un tematikas koncentrēšona Silkāns vēl nav sasnēdzis. J. S. laidis klajā sekušus dzeju krōjumus: 1) «Reita Skaņas», 1923. g.; 2) «Klajā», 1924. g.; 3) «Tev», 1925. g.; 4) «Laika atbaļss», 5) «Iznīceiba» un 6) «Škola».

Tomass Selickis sovā dzejā analizej byutņņu un pasaulu pyrmsōkumus un mērkus. Izdeve dzejuļu krōjumu «Myužeibas Skaņas», 1926. g.

Konstantina Stroda (Plencinīka) dzejuļūs izskaņ intima, klusa un pīvilceiga īkšejūs pōrdzeivōjumu un jūtu lirika. Iznōkuši dzejuļu krōjumi: 1) «Sevī», 1931. g.; 2) «Sirds», 1934. g.

Cipriana Pokrotnīka dzeja maigi sāra, rezignejuša un dzili izjusta. Taidi dzejuli kai «Meitine nu Latgolas» («Straume» 1932. g. Nr. 12.); «Sīna vedēji», («Straume» 1934. g. Nr. 12.) jir augstvērteigs mōkslas dorbs. C. Pokrotnīka dzejuli atseviškā grōmotā nav izgōjuši, bet nūdrukōti «Zīdūnī», «Straumē» un c. laikrokstūs.

Marijas Andžānes dzeja pauž goru pacylojušu optimizmu, dzeives un dorba prīku. Dzejuļu krōjums «Reits», 1933. g.

Augusts Smagars na bez panōkumim debitej meklējumūs pēc jaunim izteiksmes un stiļa pajēmīnim dzejā, kuri atbylstu pōrdzeivōjamō laikmeta dzeives tempam. Dzejuļu krōjums: «Laikmeta termometers», 1932. g.

«Meikuls Apēls atseviški sovu rokstu nav izdevis, bet rakstējis jir vairōk par dažim īprīkš mynātim. Sovā dzejā M. Apēls jir vyspuseigs. Apdzīd dobas krōšņumus, laimeigu un nalaimeigu mīlu, un t. t. (Izvyлкums nu V. Bērmaļa roksta «Latgalīšu literatura un tōs ražōtōji», «Zīdūnis», 1928. g. Nr. 9.).

Alberts Sprūdžs vysūs dzejas veidūs: sonetā, fabulā, baladē, poemā, mīlas un dobas izjūtu lirikā, — jir snēdzis augstvērteigas dzejas paraugus latgalīšu poezijā, leur volūdas vejeigums, gleznu bogōteiba un dzejas panta elasteigums harmonizēti vysā pilneibā.

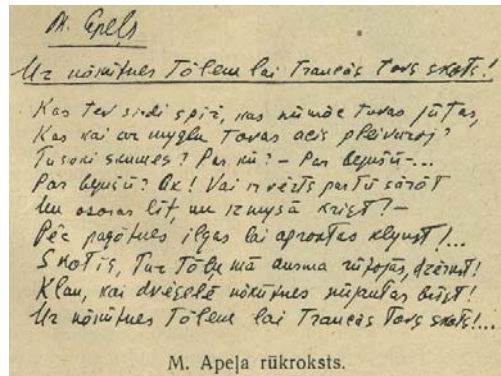
Atzeimejami vėl sekuši jaunōs paaudzes dzejnīki, kuri reprezentējušis atklōteibā un kuru dzeja peļnej īvēreibu: J. Reģa (dzejuļu krōjums, «Nōkutnes Skaņas», 1927. g.), O. Rupaīns, V. Kancāns, V. Kravāls, Tōlejō-Tyvejō, Vl. Strods, D. Grečs (dzejuļu krōjumi: «Nimfa», 1931. g. un «Pi Sōrta», 1934. g.), Udačs, Al. Ancāns, K. Krusts, A. Adamāns, P. Voitkāns (Klaidūns), A. Rudusāns.

Stōstnīceibā pādejā laikā arvīnu spylgtōk teik izcalta Latgolas ļaužu sadzeive ar tōs īpatnejom īrašom un tradīcijom. Atzeimejami šaidi stōstu rakstnīki.

Jōns Ratnīks (pseud. Rudīns) snēdzis rakstureigas ainas nu sādžu ļaužu sadzeives. Jō stōsteišonas veids mozlīt pasmogs, bet apskotamais temats izcalts vysūs raktureīgūs seikumūs, kas, īvārojūt Latgolas sādžas dzeives īkōrtas un jōs īmītnīku psihologijas izsmēļušu pazeišonu un precīzu attālōjumu stōstā, dūd īspēju laseitōjam dzili īsaskateit sādžas ōrejōs sadzeives gaitā un tōs īmītnīka īkšejūs izjūtu un pōrdzeivōjumu pasaulē. Tai, jō garōkais un interesantōkais stōsts «Skrondu vosora» (nūdrukots «Zīdūnī», 1931. godā) spilgti attāloj Latgolas burlaku gaitas un pōrdzeivōjumus; «Sebastjana preceibōs» («Straume» Nr. 3.—4., 1932. g.) Ratn. attāloj tū tragiku,

ledz kurai sādžas nabadzeigū mozzemņiku nūvad naatsakōpšona nu tradīcijom, lai ari tūs īvārōšonas dēļ vajadzātu izputynot vysu īdzeivī un sātas lairni. Atzeimejami vēļ šaidi J. R. stōsti: «Gonu vosora» («Zīdūnis», 1930. g. Nr. 6.—7.), «Pārkyuņa nagaiss» («Zīdūnis, 1930. g. Nr. 9.), «Katres dīvers nūsleika» («Zīdūnis», 1930. g. Nr. 10.) un «Ceiruļu Īveņas liktiņš» («Zīdūnī», 1930. g. Nr. 10. — gūdoglots «Zīdūņa» reikotā II. rakstņiku konkursā.)

M. Apeļa rūkroksts.

M e i k u l s A p e ļ s izdeve sovus stōstus atseviškā grōmotā «Latgolas sātōs». Snēgsim par tim rakstņika J. Grīna nūvērtējumu: «Jam nav pretenziju leidzynōtīs ar modernu prozas mōkslu — jys stōsta nu sovas pīredzes par eistīneibu, izlītōdams dažus novelistiskus pajēmīņus tikai zynomas ērteības lobā. Bet eistīneiba tod ari te atsaspūguļoj vīnkōršā, pīvīļceigā kōrtā, skaidrā un vēļ reiz — vīnkōršā volūdā,» — «Apeļa grōmotā atrūnami gon etnografiski tālojumi, pīm. kōzu «Izdeveņas»), gon sabīdriski («Zemi dolūt», «Zygmunds Ceirulevičs»), gon teiri žanriski (divi pādejī: «Tērga aina» un pa «Latgolas celim»), gon nauzbōzeigi didaktiski («Tymsums un nabadzeiba»), Bet visi tī vīnaidi jir nauzbōzeigi un tōdēļ simpatiska pozitīva gora apdvāsti. Aizkustynojuša jir rakstņika mīlesteiba uz sovu tautu un zemi un patīsa vēlēšonōs tū ceļt uz augšu». («Daugava» 1933. g. Nr. 5.).

K o n s t a n t i n s S t r o d s - P l e n c i n ī k s sovūs stostūs tāloj lauku ļaudis, kuru dzeivī aizpylda ikdīnas pīrcas un bādas, vīnkōrša un namōkslōta mīla pi lauku jaunīšim. Te mes vārojam ari vacūs ļaužu īrašas un tradīcijas, kuras jau aizgōjušas vēsturē; jaunōs paaudzes ceņššonūs pēc plašōkim dzeives aplyukim; konfliktus, kuri nūsarisynoj storp vacū un jaunū paaudzī. «Zīdūnī», «Zemes Bolsā» un cytūs laikrokstūs nūdrukoti 12 K. S. stōsti; rakstureīgōkī nu tim sekuši: «Taukšenes Īva» («Zīdūnis» 1929. g.), «Klovužu Pupeņa kōzōs» («Zīdūnis», 1930. g.) un «Vōrtūs» («Zemes Bolss», 1934. g.).

J ō ņ s O p y n c ā n s nūdrukojis vairōkus stōstus, kurūs izcalti apstōkli, pi kaidim nūsarisynoj storp jaunīšim, t. s. breivo mīla, pi kam šūs jaunīšu ateiceibu seikumi tālōti kaili naturalistiskā gorā. Jō stōsti nūdrukōti žurnālā «Reits» (1923. g.).

A l b e r t a S p r ū d ž a stōstūs vārojam, kai kristianizma un katōliskōs morales gorā audzynōtōs jaunōtnes vydā nūsarisynoj īpatnejō mīlas erotika; sīvītes dvēseles pōrdzeivōjumus rakstnīks te pratis sakausēt ar Latgolas īpatnejom īrašom. Laseitoja priškā kai dzeivi veidōjās vairōki Latgolas ļaužu rakstureigi tipi. A. Spr. stōsti sakūpōti grōmotōs: «Bailēs un Spaidos», 1933. g. un «Asaru liekņa», 1935. g.

Lobus panōkumus stōstnīceibā uzrōdejuši ari B u r l a c ā n s, C i p r i a n s A p š i n ī k s, J. K l ī d z ē j s, R. B o r k o v s k i s, P. G i ļ u č s, J. T u r k o p u ļ s.

Romans latgalīšu rakstnīceibā vēļ tikai pasōkuma stadija.

J ō ņ s O p y n c ā n s «Sējējā» un «Jaunā Vōrdā» (žurnālā) nūdrukōja daļu nu sova romana «Sancta Maria Magdalena», bet pabeigtū veidā drukā tys napasarōdeja.

K. S t r o d s - P l e n c i n ī k s īsoce «Latgolas Vōrdā» drukōt romanu «Sādžu ļaudis» (1931. g.), bet ari tys leidz beigom nūdrukots natyka.

A l b e r t s S p r ū d ž s «Jaunā Straumē» (1932. g.) publicēja romanu «Kulģuras nesēji», kurā tālōtas vēlēšonu laiku lauku sabīdrysku un politysku darbinīku atteiceibas un intrigas.

Dramatiskā rakstnīceibā pēckara laikā dorbōjās šaidas personas.

J ō ņ s O p y n c ā n s laidis klajā 5 cēliņu lugu «Dzeives reits». Tymā tālōtas atteiceibas storp vacōkū paaudzi, kura uz jaunu laiku dzeives tecīni skotōs nusūduši, un jūs bārnim — studentim, kuri studiju laikā, grōmotōs, sadzeivē ar dūmu bīdrim gyutōs idejas mēgimōj īpūtēt sovā apkōrtņē, nasaskotūt uz vacōkūs un jūs dūmu bīdru pretesteibu.

F r a n c s T r a s u n s laidis klajā lugu «Nūgrimušō piļs» (sk. 42. 1. p.)

Prof. P ī t e r s S t r o d s publicējis 2 lugas nu myusu mōcūšos jaunōtnes dzeives: 5 cēliņu lugu «Dzeives viļņūs» (atseviškā izdavumā) un 2 cēliņu «Pōvulenš», kai ari sadzeives lugu «Aizdzīreibas». Šōs lugas bīži pasarōda uz Latgolas lauku skotuvem un izsauc dzeivu pīkrisšonu.

O n t o n s R u p a i ņ s publicēja 5 cēliņu lugu «Laikmetu maiņā», kurā tālōti Latgolas tipi, kaidi tī vārojami, pōrejūt nu vacōs leidzkara sādžu dzeives uz jaunū dzeives īkōrtu. Vēsturiskā lugā «Kad pirmī gaili dzīdōja», O. R. tāloj latgalīšu darbinīku tautyskūs ceņtīņus pēc dzymtsbyušonas atceļšonas un tūreizejū latgalīšu sadzeivi.

Vairōkas mozōkas lugas lokalizējuši vai sarakstejuši bkgs K a z l a s s (pseud. Ōzeits), bkgs A p š i n ī k s (sk. 57. 1. p.), Dr. V a l p i t r s (Tōlivalds), N a a i z m ē r s t u l e un K. K r a v a ļ s (Jaunī spāki, 1932. g.).

Satirski-jumoristiskā rakstnieceība (feletons) sevišķi uzplauka parlamentārisma laikos, kod spējeigam vārōtōjam un jumoristam rodōs naizsmelams krōjums rakstureigu tipu un nūtykumu.

P ī t e r s K o t a n s (pseid. «Tyruļs») «Jaunā Straumē» un «Jaunōs Straumes» kalendarā nūdrukōja vairōkus garōkus jumoristiski-satiriskus stōstus, kurūs tūs laiku pusinteligentūs ōkstu bramaneiba, stulbums, īdūmeiba un slynkums tālōti vysā sovā kailumā. Stōsti izvylynoj smīklus, bet kūpā ari nūpyutu par tūs cylvāku gora nabadzeibu, kurus rakstnīks tāloj. Minēsīm sekušūs rakstureigōkūs Tyruļa stōstus: «Liktiņa spēle», «Vīna cylvāka tragedija», «Atmiņas par senejom kaujom» un c. (Īvītōti «Jaunōs Straumes» kalendarūs).

P ī t e r s K u ļ š s (C ē r p i ņ u B l a u z g a) snēdzis vasalu rindu nagaru, bet kūduleigu un apbreinojami izteiksmeigu jumoristisku feletonu, kurūs ikvīns vōrds raksturoj personeibu vai pōrdzeivojamu nūtykumu taidā veidā, ka laseitōjam nagribūt jōsasmēj, bet izlaseitais ilgi palīk sabīdreibā kai pōrrunu temats. Cērpiņu Blauzga pīskaitams pi lobōkim latvīšu jumoristim. Jō feletoni izkaiseiti «Jaunōs Straumes», »Jaunōs Straumes» kalendarā un «Jaunō Vōrda» slejōs.

Kai feletonu rakstnīki vēļ pazeistami: A. S p r ū d ž s, raksteja «Jaunā Straumē», pseid. Mistery Vu; K. S t r o d s - P l e n c i n ī k s, raksteja «Latgolas Vōrdā», pseid. Kiu-Ku, D. T r ū p s raksteja «Zemnīku Ziņōs», B. B r i š k a (S t r i č u J o s e ļ s), V. B a r k ā n s (S p r i g u l s), K. T r u k š ā n s (D r o n g u M o s o l a) un c.

Kritika un literaturas pēteišona pādejūs godūs stipri atsateistejuse, taidā kōrtā sekmēdama jaunūs rakstnīku audzēšonu un izaveidōšonu. Šymā nūzarē jir strōdōjušas šaidas personas.

Bkgs S. V a i k u ļ s (Susejs) snēdzis atsauksmes par vairōkōm atseviškūs izdavumūs izgōjušom grōmotom daiļliteratūrā, nasaudzeigi graizeidams jaunu rakstnīku klaidas un nūrōdeidams pareizu ceļu turpmōkai darbeibai.

S t. B e l k o v s k i s (E d g a r s E g o) uzmaneigi sekōjis latgalīšu rakstnieceibai un snēdzis recenzijas par jauniznōkušim dorbim, pīdams pi tūs nūvērtēšonas nu marksistiskō redzes veidūkļa. Jō kritiski apcerejumi un recenzijas nūdrukōti «Jaunā Straumē», «Domās» un c. «Latvju rakstniecība portrejūs» redigēja nūdaļu: «Latgalīšu rakstnieceiba pādejūs 25 godūs», konspektivā veidā snāgdams objektivu latgalīšu rakstnieceibas gaitas nūvērtējumu.

A ļ b. S p r ū d ž s īvītōjis «Straumē» vasalu rindu recenziju, par jauniznōkušim dorbim lagališu daiļliteratūrā, tūs seiki un lītiški analizēdams un kvalificēdams.

H. T i c h o v s k i s un A u g. S m a g a r s īvītoj pōrskotus par latgalīšu rakstnieceibu «Jaunākās Ziņas»..

V. S e i ļ jkdze lyka pamatus zynōtniskai latgalīšu literaturas pēteišonai, snāgdama izsmēļušas un pareizas ziņas par latgalīšu periodiskim izdavumim un sastōdeidama latgalīšu izlūksnē iznōkušūs grōmotu rōdeitōju. Izcyly vītu latgalīšu literaturas pēteišonā ījem jōs dorbi: «Vēsturiskas skices» («Latgolas Škola» 1922.—1926. g.) un «Sistematiskais leidz 1935. g. latgalīšu izlūksnē iznōkušūs grōmotu saroksts», kurs ņyupāt iznōcis nu druka.

P ī t e r s B a š k o «Sējējā», II. sēj. (1928. g.) publicējis garōku dorbu: «Īzeimējumi latgalīšu literaturas vēsturē», snāgdams izsmēļušu pōrskotu par latgalīšu goreigū rakstnieceibu un pasauleigos rakstnieceibas sōkumu.

Prof. P. S t r o d s «Zīdūnī» daudz rakstejis par pirmīm, leidz tam plašokai sabīdreibai un pat kuļturvēsturnīkim napazeistamīm dorbim latgalīšu rakstnieceibā. P. Strods jir cēlis prīškā atkōteibai Andrīva Jurdža, Leiko un Pītera Miglinīka nūzeimi un nūpalnus.

M. A p e ļ s snēdzis vairōkus literatur-vēsturiskus apcerējumus.

S t e p ō n s S e i ļ s «Straumē», «Jaunā Straumē» un c. snēdzis pōrskotus par jaunōkō laika rakstnieceibas darbinīku dzeivi un dorbim.

V. B ē r z m a ļ s publicējis «Zīdūnī», 1928. g., plašōku dorbu «Latgalīšu literatura un tōs ražōtōji».

Prof. P. Strods.

Literatura par jaunokū latgaļu rakstnīceibu. Tīm, kuri vālātūs tyvōk īpasazeit ar jaunōkim dorbim latgaļu daiļliteratūrā, īteicams īpasazeit ar recenzijom un kritiskim apskotim, kas īvītōti šaidūs žurnālūs. (Īkovōs atzeimēti autori.)

L a t g o l a s Š k o l ā 1925. g. (Nr. 5.) «Dzimtines Skaņas» (Cērtīne), J. Silkāns — Klajā (M. Apeļs), 1930. g. Tomass Selickis — Myužeibas Skaņas; Jōņs Opyncāns — Dzeives reits (M. Apeļs), O. Rupaiņa luga «Laikmeta maiņā» (H. Tichovskis). 1931. g. «Latgaļu Lyrā»; K. Plencinīks «Sevī», dzejas; D. Grečs — Nimia (M. Apeļs). 1932. g.: Fr. Visockis — Jaunu dīnu cereibas (K. Plencinīks). Jauns latgaļu žurnals. 1933. g.: M. Apeļa «Latgolas sātōs» (C. P.). K. Kravaļs — Jauni spāki. J. Smagars — Laikmeta termometrs (M. Apeļs). Preses atsauksmes par M. Apeļa stōstu krōjumu «Latgolas sātōs». 1934. g.: Latgaļu dzīsmes (J. Lukševics). D. Grečs — Pi sōrta (A. Sprūdžs).

Z ī d ū n ī 1928. g. J. Cakuls — Sapni un Ilgas. J. Kundzēšs — Dvēseles Slōpes. J. Regža — Nōkūtnes Skaņas. Pīzeimes par I. Latgolas rakstnīku konkursa daleibnīku dorbim (M. Apeļs). 1929. g. Pīzeimes par I. Latgolas rakstnīku konkursa daleibnīku dorbim (M. Apeļs).

R e i t ā 1923. g. Myusu literatura (J. Opyncāns). J. Silkāns — Reita Skaņas (Students).

D z i m t e n e s S k a ņ ō s, 1925. g. S. Putāns — Tovā vōrdā (M. Apeļs).

S ē j ē j ā 1928. g. Jaunōkōs dzeju grōmotas (H. Tichovskis).

S t r a u m ē 1932. g. Latgaļu rakstnīceibas darbinīki dzeivē un dorbā (St. Seiļs). Goda raža (Aļb. Sprūdžs). S. Putāns — Dīva apsavēršona (A. Sprūdžs). 1933. g. Latgaļu rakstnīceibas darbinīki dzeivē un dorbā (St. Seiļs). M. Andžāne — Reits (A. Sprūdžs). J. Cakuls — Zudušōs Pērles (A. Sprūdžs).

Bez tam recenzijas par vysom iznōkušajom grōmotom pasarōdejušas ari nedēļas laikrokstūs «Latgalīts» (recenzents M. Apeļs), «Latgolas Vōrds» (recenzents S. Vaikuļs), «Jaunō Straume» (recenzents Ed. Ego, St. Seiļs un A. Sprūdžs un «Jaunais Vōrds» (recenzenti A. Sprūdžs un M. Apeļs).

Pōreji rakstnīceibas veidi.

Publicistika sevišķi uzplauka parlamentarizma laikūs, kad daudzōs politysku nūgrupējumu vodušōs personas pyulējās pīrōdeit sovu uzskotu pareizeību un pretinīku maļdeigumu. Šō laika publicistika izavērtē par naaugleigu sovstarpeju politysku apkarōšonu, sevis idealizēšonu un pretinīka nūmalnōšonu. Tūmār ari šmā laikā atzeimejams vīns-ūtrs publicists, kura rokstūs vārojam pōrdūmōtus principialus Latgolas tagadnes un nōkūtnes dzeives ceļus. Nu izcylōkim pādejō laika publicistim atzeimejami šaidi.

S t a n i s l a v s V a i k u ļ s (pseid. D. Kibeļnīks un c.) vīns nu ražēigōkim latgaļu publicistim. Viņa īvodroksti «Latgolas Vōrdā» vairōk kai desmit godu saista laseitoju uzmaneibu. Tymūs jys polemizej ar progresivō vērziņa publicistim, aizstōvādams religijas un morales lelū etiskū vērtēibu un progresivō liberālizma un marksizma ideju kaiteigumu. Vairōkus rokstus ari veļtej atsevišķu nūvodu latvīšu sovstarpeju atteiceibu nūskaidrōšonai. St. Vaikuļa polemikas pajēmīni osi un pret pretinīku nasaudzeigi.

J u r s P a b ē r z s sovūs ivodrokstūs «Latgalītī», «Jaunā Straumē» un «Jaunā Vōrdā» atsasauc uz kotru svareigōkū nūtykumu valsts lykumdūšonā, apskateidams jauniznōkušūs lykumus un reikōjumus nu praktyska un juridiska veidūklā un snāgdams litišķu kritiku par vairōkim lykumprojektim.

Jezups Trassuns (pseud. Vasars) kūduleigūs, spraigūs rokstūs «Jaunā Straumē» aizstāv progresīvo vērziņa napīcīšameību un klerikalizma kaiteigumu pi Latgolas kultūralos un saimnieciskos dzeives ceļšonas un atteisteibas.

Ontonis Dzēns «Zemņika Ziņos» un «Jaunā Vārdā» snādz izsmeļušus nūvērtējumus par valsts finansialos un saimnieciskos dzeives gaitu.

Jezups Kindzulis (Čenču Jezups) «Latgalīti» roksta agrarreformas vaicōjumūs.

Francis Zeps «Latgalīti» un «Zemņika Ziņos» daudz roksta par Latgolas šķolu un izgleiteibas lītom; «Jaunā Straumē» par šim vaicōjumim roksta P. Baško (Onžu Pīters).

Francis Kempis (pseud. Skomba, Skoborga) sovūs īvodroktūs «Latgolas Vārdā», Jaunā Straumē», «Jaunā Vārdā» un «Latgolas Školā» apskota vaicōjumus par latvīšu un cyttautīšu atteiceibom Latgolā un par atsevišķu nūvodu latvīšu sovstarpejom atteiceibom.

Takušus nūtykumus par kultūralu pasōkumu darbeibu un nōkūtnes izredzem kai ari mōkslas kritiku laikroktūs un žurnālūs snādz: M. Apeļs, St. Belkovskis (E. Ego), H. Tichovskis un St. Seišs.

Francis Trassuns «Latgolas Vārdā» un Zemņika Bolsā» snādz daudz rokstu par saimnieciskū un kultūralū dzeivi takuā breidī.

Jōņs Turkopulis (Sutris) īvodroktūs «Latgolas Vārdā», «Zemes Bolsā» un «Latgolas Školā» rōda, uz kaidu bezdibini vad tautu pēckara godu greizs parlamentarizms un partiju klika.

Bez jau apskateitim atzeimejami vēļ sekuši publicisti: bk. J. Veļkme («Latgolas Vārdā»), O. D. Turkopulis («Latgolas Vārdā»), Vl. Strods, pseud. Cosinus («Jaunā Straumē»), Step. Seils un c.

Zynōtniskō literatura reprezentēta golvonā kōrtā vēsturē, volūdņiceibā, paidagogijā un filosofijā. Atsevišķūs izdavumūs publicēti sekuši zynōtmiski roksti.

Prof. P. Strods — 1) Pareizraksteibas vōrdneica, 1933. g.; 2) 1904.—1924. g. myusu rokstu breiveibas jubilejā ortografijas projekts; 3) Patīseibas maklātōjim. B. Brežgo — Šķolas Latgolā XVII—XX. g. s., 1932. g.; Latgolas pēteišonas vēsture, 1929. g.; Ludza, 1931. g. J. Sōikāns — 1) Senejō Latgola, 1925. g.; 2) Kū mums stōsta senču kopi, 1928. g. V. Seiš — Latgolas liktini bēgļu laikmetā. A. Sylōvs — Preču kusteiba Latgolā.

Periodiskā literaturā pasarōdeja vairōki īvēreibu peļņejuši zynōtniski roksti, nu kurim atzeimēšu sekušus.

B. Brežgo — «Rēzekne» («Sējējā» Nr. 2.): «Jauni inateriali un katōļu bazneicas vēstures Latvijā» («Latgolas Škola», 1934. g.).

N. Rancāns — «Goreigūs ordenu pīminekli Latvijā» («Draugs» 1928. g.).

P. Baško — «Izēimejumi latgalīšu literaturas vēsturē» («Sējējs» Nr. 2.); «Audzynōšonas problemas myusu dīnōs»; «Dorba šķola» («Reits» 1923. g.).

Prof. P. Strods — «Myusu volūdas lītā» («Zīdūnis», 1921. g.); «Jauni atrodumi pyrmōtnejā literaturā» («Zīdūnis», 1923. g.); «Myusu ortografijas lītā» («Zīdūnis», 1923. g.); «Livonijas vēsture» («Zīdūnis», 1923. g.); «Stidzeņa uz zvaigzēm» («Zīdūnis», 1925. g.); «Kōpēc saule nadzīst», «Dzeiveibas byuteiba un jōs cālūni» («Zīdūnis», 1928. g. — 1929. g.); «Prīstereibas un pavesteibas byuteiba» («Zīdūnis», 1929. g.); «Mesianiski pravītōjumi un jūs pīsapīldeišona Jezus Kristus personā».

L. Latkovskis — «Laika apjausšona un nūvērtēšona», «Imitācijas psihologisks pamats», «Pētējumi Latgolas folklorā» («Latgolas Škola» 1929. g.); «Šķiru ceīņa senejā Romā», «Urbanitas romīšu literaturā», «Latinu sentences», «Mazepa jaunu vēstures faktu gaismā» («Latgolas Škola», 1931. g.).

A. Garijōne — «Prof. Förstera paidagogiskos mōceibas» («Latgolas Škola», 1928. g.).

V. Seiš — «Vēsturiskas skices» («Latgolas Škola» 1922.—1928. g.).

J. Opyncāns — «Spāks un materija», «Socialo etika» («Reits», 1923. g.).

V. Zondaks — «Vai kusteiba dobā myužeiga?», «Atoma izbyuve» (Zīdūnis», 1930. g.).

A. Lepers — «Kapitalizms un kristianizms» («Zīdūnis», 1930. g.).

V. Terenkevičs — Sv. Tomass nu Akvinas un privatīpašuma tīseibu vaicōjums («Zīdūnis», 1930. g.).

J. Stepulāns — «Individs un sabīdreiba» («Jaunais Vārds» 1929. g.).

Praktyska satura grōmotas iznōkušas golvonā kōrtā lauksaimņiceibā, praktyskūs vaicōjumūs, kai ari dažaidu organizaciju pōrskoti, statuti un dorba prospekti. Zemkūpeibā pēckara godūs iznōkušas 30 grōmotas; lūpkūpeibā, pīnsaimņiceibā un biškūpeibā 15 grōmotas; dažaidu organizaciju prospekti, pōrskoti un statuti iznōkuši apm. 200 izdavumūs; pōrejōs praktyska satura grōmotas apm. 50 izdavumūs. Grōmotu autori lauksaimņiceibas vaicōjumūs: N. Kaupužs, J. Skrebeļs, O. D. Turkopulis, E. M. Āboliņš, J. Treiguts, A. Skroders. Nu dažaidu organizaciju pōrskotim un cytom praktyska satura grōmotom atzeimejamas, storp cytu, sekušas: 1) «Kū mums deve breivo un naatkareigo Latvija», 1920. g.; «Latgolas ōpusšķolas kongresa lāmumi un atzynumi»; 2) Ludzas latgalīšu kulturveicynōšonas bīdreiba»; 3) «Aglyunas realgimnazija».

Mōceibas grōmotas nu 1920. g. leidz šam iznōkušas sekušus mōceibas pīrkšmatūs.

A. Beceš laiduši klajā 9 autori; lōsōmōs grōmōtas pamatškolom — 13; Latv. volūdas gramatikas latgalīšu izlūksnē — 12 grōmotas; mōceibas grōmotas mātēmatikā — 18; dobās zīneibōs iznōkušas 6 grōmotas; geogrāfijā — 4 grōmotas; vēsturē — 5 grōmotas; dzīdōšonā — 3 grōmotas. Pavysam 15

godu laikā laistas klajā 70 mōceibas un rūkas grōmotas ūkolu vajadzēibom, pi kam vairōkas nu tom izturejuŕas leidz 10 izdavumim (pīm. «Pirmī sūli matematikā» iznōkuŕi 8 izdavumūs, S. Svennes «Mozō abece» 7 izdavumūs, Fr. Zepa «Prakttyska latgalīŕu gramatika pamatŕkolom» 4 izdavumūs, Ed. Kozlovskō «Lobō Sākla» 4. izdavumūs, un t. t.) Mōceibas grōmotu autori: E d. K o z l o v s k i s, N. R a n c ā n s, F r. T r a s u n s, V. S e i ŕ, F r. Z e p s, J. T u r k o p u ŕ s, B r. S p ū ŕ s, S t. K a m b a l a, M. A p e ŕ s, P. B a ŕ k o, P. S t r o d s, O. D z e ŕ s, J. D y u r a, J. K a r k l e, S. S v e n n e, O. S v e n n e un c.

Goreigō rakstnēiceiba ŕjem vīnu nu pyrmom vītom ari jaunōkā latgalīŕu literaturā. Nu 1920. g. leidz pādejam laikam iznōcis pōri par 60 daŕaidu goreiga satura grōmotu. Atzeimejamas, storp cytu, sekuŕas pādejā laikā iznōkuŕs grōmotas: «Svāts Evangelijums», Dr. A. B r o k a tulkojumā; bk. N. R a n c ā n a «Liturgika», «Ticeibas pamati»; prof. P. S t r o d a «Katōļu katekizms», «Jezus sirds intronizacija», «Sv. Goda dōvona» un c.; S. V a i k u ŕ a «Svāta vesture, jaunō un vacō dereiba»; lyugŕonu grōmotas «Uz augŕu sirdis» un «Gūds Dīvam»; J. K a r k l e s lyugŕonu grōmota «Teicit Kungu»; P. Apŕinīka «Bazneicas vēsture».

Radzamōkūs rakstnēiceibas darbinīku biografijas.

(Alfabetiskā kōrteibā.)

Adamāns Aleksandrs dzimis 1908. g. augustā Ludzas apr. Mērdzīnes pogostā. Bērneibu pavadejis Igaunijā, kur jō tāvs dorbōjīs kai dzejzcēļu strōdnīks. Dzimtinē atsagrīzis 1921. g.; mōcejīs pamatŕkolā Pyldā un Ludzā. Jau kai VI. klases ŕkolāns uzsōc dzejnīka gaitas. Pēc pamatŕskolas beigŕonas turpynoj izgleiteibu gimnazijā; ŕymā laikā pasarōda atklōteibā pirmī jō dzejuli «Jaunā Cīrulītī» un «Zemnīka Ziņōs» (pseid. Ruŕšons). Pēc tam leidsdorbōjās «Zīdūnī», «Jaunā Vōrdā» (ŕurnalā), «Jaunā Straumē», «Jaunā Vōrdā» (avīzē) un «Socialdemokratā». Studej Latvijas universitatē. «Zīdūņa» sareikōtā latgalīŕu rakstnīku konkursā 1930. g. sājeme pyrmū gūdōlgu.

Ancāns (Alāns) Aleksandrs dzimis 1910. g. decembrī Pīterpilī, beidzis Rēzeknes ŕkolōtōju institutu. Studej Latvijas konservatorijā un dorbojās kai ŕkolōtōjs Reigā. Aktivs «Zīdūņa» leidsstrōdnīks.

Andžāne Marija dzymuse 1909. g. septembrī Ludzas apriņķī, ŕkaunes pogostā. Beiguse Rēzeknes ŕkolōtōju institutu un strōdoj kai ŕkolōtōja Rēzeknes apriņķī. Literarisku darbeibu uzsōkuse 1930. g. «Zīdūnī»; leidsdorbōjās ari «Straumē» un avīzēs «Dryva» (1931. g.) un «Zemes Bolsā».

Apels Meikuls dzimis 1901. g. Kaunatas pogostā. Apeļa vōrds Latgolas literaturā un publicistikā labi pazeistams. Ar rakstnēiceibu nūsadorboj jau gondreiŕ 15 godus. ŕymā laikā jys sarakstejis vairōkus stōstus un lelōku daudzumu dzeju, kas īvītōtas periodikā. Pīsagrīze ari krīvu dzejnīku Bunina, Tjučeva, Feta un c. tulkōŕonai. Naseņ atpakaļ jys saraksteja un laide klajā stōstu grōmotu «Latgolas sātōs». Tymūs tālōtas lelōs pōrvērtēibas cylvāku dzeivē un uzskotūs, kas nūtykuŕas un nūteik sakarā ar agrarreformas izvesŕonu un sādžu sadaleiŕonu vīnsātōs. Taipat bogōti krōsom un interesanti jir jō skaistōs Latgolas dobas tālōjumi.

Bez tam Apeļs aktivi dorbojās ari sabīdryskā laukā, golvonom kōrtom ŕkolōtōju organizacijōs. Redigej un voda paidagogisku mēneŕrokstu «Latgolas ŕkola». Seviŕki daudz pētējis un rakstējis par Latgolas kuļturvēsturi un tautyskōs atmūdas darbinīkim. Studiju nūlyukūs apceļōjis vairōkas Vokoreiropas vaļstis, īpasazinis ar dzeivi un kuļturu tymōs un sovus nūvārōjumus snēdzis vairōkūs ceļōjuma aprokstūs. Poŕreiz dorbojās Latgolas ŕkolōtōju, paŕvaļdeibu un sabīdrysku īstōžu darbinīku slymūs kasā Rēzeknē kai pyļņvarnīks. (J. Soma roksts laikrokstā «RTts» 1934. g. Nr. 62.).

Baŕko Pīters dzimis 1901. g. Jōsmuižas pog. Lelūs Baŕku cīmā. Studejis paidagogiju Latvijas unitversitatē. Strōdoj kai tautŕkolu inspektors Jākubpilī.

Belkovskis Stanislavs (Edgars Ego) beidzis Rēzeknes gimnaziju. Dorbōjis kai žurnalistis «Jaunā Straumē», «Domās» un c. laikroktūs.

Brežgo Boleslavs dorbōjis kai profesors un prorektors Moskovas archeologiskā institutā. Pēc šo instituta likvidēšonas nu lelinīkim, 1922. g. bejis par golvonūs archivu lītu pōrvaldes pylInvarnīku un vaļsts archivu direktoru Vitebskā. 1925. g. atsagrīze dzimtinē un strōdōja Daugavpilš pilšātas valdē. Publicējis vairōkus zynōtniskus rokstus par Latgolas pagōtni.

Dr. Broks Aloizs dzimis 1898. g. Rēzeknes apr. Varākļōnu pog. Beidzis Aglyunas goreigū seminaru un studējis Vīnes universitatē teologiju, kur ari īgyvis doktora gradu. Pošlaik voda Aglyunas veirīšu gimnaziju. Redigeja žurn. «Draugu» un «Zīdūni» (1933. g.).

Jezups Čakuls dzimis 1898. g. Rēzeknes aprīnkī, Varākļōnu pogostā. Mōcējis Rēzeknes pilšātas skolā, pēc tam paidagogiskūs kursūs Rēzeknē 1918. g. Nu 1918. g. rudiņa dorbojās kai skolōtōjs Rēzeknes aprīnka Borkovas pogostā. Pyrmōs J. C. dzejas pasarōdeja «Zīdūnī» 1922. g. Pēc tam jys kļyust pastōveigs «Zīdūņa», «Latgolas Vōrda» un «Dzimtines Skaņas» leidzstrōdnīks. Par paidagogiskim un Latgolas kulturas dzeives vaicōjumim daudz roksta žurnalā «Latgolas Škola». Izdevis divus dzejuļu krōjumus.

Grečs Daniels (Dadzis) dzimis 1902. g. Ludzas aprīnkī. Mōcējis pilšātas skolā, pēc tam skolōtōju sagatavōšonas kursūs. Strōdoj kai skolōtōjs Ludzas aprīnkī. Izdevis dzejuļu krōjumus «Nimfa» un «Pi sōrta». Pazeistams ari kai gleznōtōjs.

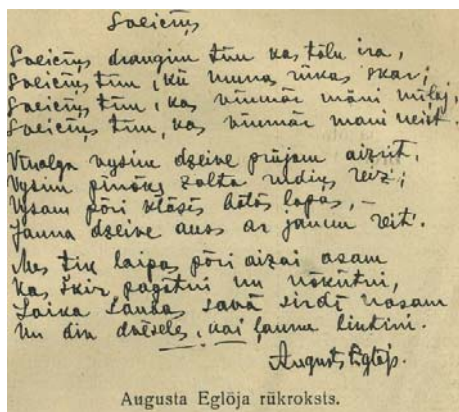
Kotāns Pīters (Tyruļs) dzimis 1886. g. Rēzeknes apr. Bērzgala pogosta Klauku sādžā. Mōcējis gimnazijā un katōļu seminarā Pīterpilī. Satversmes Sapulces lūceklis, I. un II. Saeimas deputats, pēc tam nūdūkļu inspektors Rēzeknē.

Kuļšs Pīters (Cērpiņu Blauzga) dzimis 1886. g. oktobrī Jaunlatgolas apr. Baltinovas pog. Styglovas cīmā. Mōcējis Pīterpilī gimnazijā, pēc tam studejis Pīterpilš unversitatē. Kai vērsnīks pēsadalejis pasaules karā. Dzimtinē atsagrīzis 1921. g. Ilgōku laiku strōdōjis kai īrēdnis zemkūpeibas ministrijā, bet pādejūs godūs voda Reigas dorba apgōdi.

Kundzēšs Izidors dzimis 1901. g. Rēzenes apr. Rēznas pogostā. Mōcējis paidagogiskā skolā Rēzeknē, pēc tōs beigšonas strōdoj kai skolōtōjs Rēzeknes apr. Kaunatas un Rēznas pogostūs. Izdeve dzejuļu krōjumu «Dvēseles slōpes».

Latkovskis Leonchards dzimis Varākļōnu pog. Bokonu sādžā. Beidzis Varākļōnu gimnaziju un Latvijas universitates klasiskū nūdaļu. Kai students sajēmis 2 pyrmōs gūdolgas par saeenseibas dorbim klasiskōs volūdōs. Tagad strōdoj Aglyunas gimnazijā.

Opyncāns Jōns dzimis 1899. g. Rēzeknes apr. Bērzgala pog. Mōcējis gimnazijā Pīterpilī. Studeja filosofiju Latvijas universitatē. Literariskū darbeibu uzsōce žurnalā «Gunkurs» 1917. g. Pēc tam pīsaslēja lelinīku kusteibai un 1919. g. aktivi leidzdorbōjās «Taisneībā». 1923. g. redigēja žurnalu «Reits», kurā ari aktivi leidzdorbōjās. Tōļōkūs godūs vairōk pīsaslēja polityskam dorbam. Kai socialdemokratu deputats tyka īvālāts ūtrā un trešā saeimā.

Pokrotnīks Cipriāns (Augusts Eglājs) dzimis 1904. g. oktobrī Jaunlatgolas apr. Bērziņš pog. Leidumnieks. Pēc pamatskolas beigšanas mācējās pedagogiskās kursās Rēzeknē, pēc tam strādāja skolotājs Jaunlatgolas apriņķī. Jau skolas godus, izpildījis no krievu klasikim, sōc mēģināt rakstīt dzejas. Drukā jō dorbi pasarōda 1922. godā «Zīdūnī». Pēc tam jys leidzdorbojās žurnālūs «Sējējs», «Jaunais Vārds» un «Straume» un avīzes «Jaunō Straume» un «Jaunais Vārds». Apdōvnotōkais latgalīšu lirikis.

Putāns Seimaņš dzimis 1892. g. Daugavpils apr. Malinovas pogosta Lipinišku cīmā. Beidzis vītejū divklaseigū ministrijas skolu. Gryutu saimniecysku apstōkļu dēļ izgleiteibu naturpynoj, bet nōc par paleigu tāvam pi lauku dorbim, kūpā ar tū kaisleigi nūsadūdams grōmotu laseišonai, kas jū pamudynoj izmēģinōt ari sovus spākus dzejuļu raksteišonā. 1912. g. «Dryvā» pasarōda jō dzejuļs «Kometā», sarakasteitais 1910. g. Nu šō laika S. P. kļust par cīteigu «Dryvas», «Gunkura», «Zīdūņa» un «Straumes» leidzstrōdnīku. Nasaskotūt uz gryutim dzeives apstōklam, jys snādz daudz un vērteigas dzejas. Tai, pēc S. P. poša iztercīnim, jys ar vīnu rūku turējis orkla rogoli vai sātuvi, bet ar ūtru rakstējis dzejas. 1914. g.

S. P. teik īsaukts karādīnēstī un pīsadola lelajā karā leidz 1917. g., kad dezertej mōjōs, bet dreizi teik nu jauna mobilizēts un spīsts pīsadaleit pilsoņu karā leidz pat 1921. g. Ari karādīnasta un kara

laukā P. S. naatmat dzejōšonu. Atsagrīzis dzimtinē 1921. g., jys kaidu laiku strōdoj kai īrēdnis slymūs kasā Rēzeknē, pēc tam daboj zamōka īredņa vītu dzelzceļa pōrvaldē. Seimaņa Putāna dzejas kļūst populāras un gūn plašu pīkrisšonu kai Latgolā, tai ari ōrpus tōs, bet nalabvēleigī dzeives apstōklī vojoj dzejnīku ari pādejūs godūs: atleidzeiba par nūsadorbōšonu uz dzelzceļa nalela un jōs napīteik, lai uzturēt saimi, nimoz nadūmojūt par taidom lītēm, kai literatūras īgōdōšona; klōt nōc vēl tīsas process dzejā izteiktūs porlīceibu dēļ. Vyss tys dzejnīku saryugtynoj tiktōļ, ka jys saslymst ar nervu sabrukumu, pec ilgōkas ōrsteišonōs gon veseleibu atgyun, bet nūsarūbežoj nu ļaudim un sabīdreibas. Pošlaik S. P. ģjem dzejzceļa sorga vītu Rucavas stacijā.

Rupaiņš Ontons dzimis 1906. g. februārī Rēzeknes apr., Bēržgaļa pogostā. Pēc Bēržgaļa 6 kl. pamatškolā beigšanas turpynoj izgleiteibu Rēzeknes skolōtōju institutā. Kai instituta absolvents, teik komandēts uz skolotōju kongresu un mīra propogandēšonas kursim Ženevā pi Tautu Savīneibas. Pēc tam strōdoj kai skolōtōjs Rēzeknes apriņķī. Dažus godus studējis Latvijas konservatorijā un strōdōjis kai īrēdnis Reigā. Pazeistams Latgolā kai kōru organizeitōjs un vadeitōjs. Literarisku darbeibu uzsōc «Zīdūnī» 1922. g. Leidzdorbōjis «Latgolas Vōrdā», «Sējējā», «Latgolas Školā», «Sauleitē». Roksta lugas un dzejas.

Seiļ Valerija dzymuse 1891. g. Rēzeknes apr. Makašānu pog. Seiļu sādžā. Jōs tāva saimē beja 7 bārni, kurus tys naspējis uzturēt uz 4 ha zemes, tōpēc devēs uz Pīterpili, kur strōdōja kaidā fabrikā. V. S. apmeklej fabrikas pamatškolu, pēc tam īsastōj kaidā privatā gimnazijā. Mōceibu laikā pasnādz privatstūndes, sagōdōdama leidzekļus sev un atbaļsteidama saimi, jo tāvs miris, kad jai beja 8 godi. Pēc gimnazijas beigšanas izgeliteibu turpynoj augstōkā sīvīšu skolā, Pīterpilī, kuru beidz 1916. g. Augstškolā vadeiba nūlem jū atstōt pi slavu volūdas katedra sagatavōšonai

zynōtniskam dorbam. Jem dzeivu daleibu Pīterpiļs latgalīšu sabīdryskā dorbā, golvonā kōrtā bēgļu komitejā. 1917. g. V. S. nūdybynoj Latgolas školōtōju savīneibu (tagadejō Latgalīšu školōtōju centrabīdreiba), kura leidz šam laikam apvīnoj lelōkū daļu latgalīšu školōtōju, veic plašu izgleiteibas un kuļtūras dorbu Latgolā un nu 1921. g. izdūd žurnalu «Latgolas Škola». V. S. vysu laiku jir b-bas vadeitōja. 1917. g. V. S. pōrīt dzeivōt uz Rēzekni, kur ījem tautškolu inspektore vītu. Te jei organizēj školōtōju sagatavōšonas kursus un veic školōtōju seminara dybynōšonas priķšdorbus. V. S. jem dzeivu daleibu pi Latvijas valsts nūdybynōšonas un vadeišonas. Jei pīsadola Latgolas kongresā 1917. g. un teik īvālāta kongresa prezidijā, aktivi dorbojās Latgolas pagaidu zemes padūmē, Latv. tautas padūmē un Satversmes Sapulcē un ījem izgleiteibas ministra bīdra omotu. Nu 1923. g. voda Daugavpils školōtōju institutu.

V. S. snāguse vasalu rindu vēsturisku, paidagogisku, volūdnicysku. un c. rokstu «Dryvā», «Latgalītī», «Latgolas Školā», «Dzimtines Skaņōs», «Jaunā Vōrdā» un «Izglītības Ministrijas mēnešrakstā». Izdeve grōmotas: «Latgolas liktini bēgļu laikmetā» un «Sistematiskais leidz 1935. g. iznōkušūs grōmotu saroksts».

Seiļs Stepōns dzimis 1909. g. Rēzeknes apr. Makašānu pog. Kļovūs. Beidzis Rēzeknes školōtōju institutu un studejis tautsaimnīceibu Latvijas universitatē. Literarisku dorbu uzsōcis 1928. g. «Jaunā Straumē». Jēmis daleibu ari «Jaunā Vōrdā (žurnalā un avīzē) un «Latgolas Školā». Nūdybynōjis um vadejis žurnalu «Straume».

Selickis Tomass dzimis 1901. g. Rēzeknes apriņķī, Rēznas pogostā. Mōcējīs Rēzeknes tērdzeibas skolā, pēc tam paidagogiskūs kursūs Rēzeknē; školas laikūs jēmis dzeivu daleibu latgalīšu mōcušōs jaunōtnes pulceņu darbeibā. Nu 1923. g. strōdoj kai školōtōjs Rēzeknes apriņķī. Rakstnīceibā jem daleibu nu 1921. g., kad jō pirmī dzejuli pasarōda «Zīdūnī»; T. S. kļust par «Zīdūņa» leidzstrōdnīku leidz pat pādejim laikim. Sevišķi ražeigs jys 1921.—1923. g. Šymā laika spreidī «Zīdūnī» nūdrukōti ap 60 T. S. dzejuļu. Bez tarn jys leidzdorbojās «Dzimtines Skaņōs» un «Sējējā» un laiž klajā sovus dzejuļus atsevišķā grōmotā.

Silkāns Jōņs dzimis 1899. g. Ludzas apriņķī. Beidzis školōtōju sagatavōšonas kursus Rēzeknē un dorbojās kai školōtōjs Ludzas apriņķī. Pošlaik dorbojās Ludzā. Rakstnīceibā īsōce dorbōtīs «Zīdūnī» 1922. g. un beja vīns nu ražeigōkim žurnala leidzstrōdnīkini: divu godu laikā (1922.—1923.) «Zīdūnī» tyka īvītōts ap 80 J. S. dzejuļu (pseud. Līsmenš—Viļneits). Vālōkūs godūs J. S. leidzdorbojās «Reitā», «Sējējā» un «Straumē», bet par izgleiteibas vaicōjumim daudz rakstejis «Latgolas Školā», Atsevišķōs grōmotōs jir iznōkuši 5 J. S. dzejuļu krōjumi.

Smagars Augusts dzimis Lītovā 1910. g. oktobrī. Beidzis Rēzeknes komercškolu; studej dobas zynōtnes Latvijas universitatē. Pymais A. S. dzejuls pasarōdeja atklōteibā «Latgolas Vōrdā» 1927. g. Nūdrukōts jō dzejuļu krōjums «Laikmeta termometrs».

Soikāns Jezups dzimis Ludzas apr. Cyblas pog. 1889. g. nov. Mōcejis Ludzas piļsātas skolā, pēc tam nūlicis eksterna ekzameni Pleskovas gimnazijā un beidzis Viļņas kara školu. Kai vērsnīks pīsadalejis pasaules karā. Nu 1920. g. dorbojās Ludzā kai apriņka vaļdes lūcekļis un apriņka priķšnīks. Miris 1930. g. 31. jūlijā.

Sprūdžs Alberts dzimis 1908. g. decembrī Rēzeknes apr., Varakļōnu pog. Dekšorēs. Beidzis Varakļōnu gimnaziju un školōtōju sagatavōšonas kursus, tad vairōkus godus strōdōjis kai školōtōjs Rēzeknes apriņķī. Nu 1933. g. dorbojas kai īrēdnis Latvijas hipoteku bankā Reigā. 1928. g. I. latgalīšu literatūras konkursā sajēmis I. gūdolgu. Literariskū darbeibu uzsōc «Zīdūnī» 1927. g., pēc tam leidzdorbojas «Straumē», «Jaunā Vōrdā» un «Jaunā Straumē». Pādejūs godūs vasala vērkle A. Sprūdža stōstu videjā dialektā pasarōda «Daugavā», «Piesaulē», «Rītā» un «Brīvā Zemē»; iznōkuši atsevišķūs izdavumūs: «Bailēs un Spaidos» un «Asaru liekņa».

Rakstnieku grupa 1929. g. Sēd (nu kreisās) H. Tichovskis, M. Apeļs, S. Putans, L. Latkovskis. Stāv: A. Sprūdžs, J. Čakuls, O. Rupaņš.

Spūls Bronislavs dzimis 1898. g. Daugavpils apr., Vorkovas pogostā. Mucējis goreigā seminarā Pīterpilī. Studej filologiju Latvijas universitatē. Dorbōjis kai skolōtōjs Preiļu pilsātas skolā, Daugavpils gimnazijā un Rēzeknes komercskolā. Tautskolu direktora bīdrs.

Strods Pīters, prof., (pseud. Latgalāns, Strods-Eisaks) dzimis 1892. Varakļōnu pogosta Eisākūs. Beidzis katōļu goreigū seminaru Pīterpilī. 1920.—1923. g. strōdōja kai skolu kapelans Rēzeknē; 1923.—1926. g. studēja filosofiju Insbrukā un Vīnes augstskolā, īgyudams filosofijas doktora gradu. Strōdoj kai profesors katōļu goreigā augstskolā Reigā. Vysu laiku rūseigi dorbojās rakstnīcībā: pazeistams kai zynōtnisku, goreiga satura un lugu rakstnīks, kai ari bibliofils un Latgolas senōtnes pēteitojs. 1923. g. P. Strods nūdybnoja Latgolas centralū biblioteku — muzeju, kurā savōce ratus un vērtēigus latgalīšu rakstnīcības materialus. Par nalaimi biblioteka guņsgrākā gōja būjā. P. S. apm. 10 godu redigēja «Zīdūni», ap kuru vīnōja vysus radzamōkūs latgalīšu darbinīkus; sareikoja pyrmūs latgalīšu rakstnieku konkursus 1928. g. un 1930. g.

Strods Konstantīns (Plencinīks) dzimis 1908. g. martā Varakļōnu pog. Kokaru cīmā. Apmeklējis Varakļōnu gimnaziju, tad kaidu laiku dzeivōjis tāva mōjōs, jemdams leizdaleibu vītejūs sabīdryskus pasōkumūs. Pošlaik strōdoj kai kanceļas īrēdnis Rēzeknes skolōtōju institutā. Pyrmais K. S. dzejuļs tyka nūdrukōts «Jaunības Tekās» 1922. g. Pēc tam jō dzejuli un stōsti pasarōda «Zīdūnī», «Jaunajā Straumē», «Latgolas Vōrdā», «Straumē», «Zemņika Bolsā» un «Sauleitē». Izdevis dzejuļu krōjumus: «Sevī» un «Sirds».

Strods Vladislavs dzimis 1905. g. decembrī Rēzeknes apr. Varakļōnu pog. Kokarūs. 1928. g. beidzis Varakļōnu gimnaziju; studej vēsturi Latvijas universitatē. Literariskā laukā uzsōc darbeibu 1925. g. «Zīdūnī». Pēc tam leidzdorbōjās «Jaunā Straumē», «Jaunā Vōrdā» un «Straumē». «Zīdūņa» reikōtā latgalīšu rakstnieku konkursā 1928. g. par sovom dzejom īgyvis III. gūdolgu.

Tichovskis Heronīms dzimis Ludzas apriņķa Pyldas pogostā. Mucējis Ludzas gimnazijā. Beidzis Latvijas universitates filologiskō fakultati. Strōdoj kai skolōtōjs Ludzas komercskolā. Daudz dorbōjis pi Latgolas folkloras vōkšonas.

Trasuns Jezups dzimis 1898. g. Rēzeknes apr. Ūzulmuižas pogostā. Beidzis Ivanovo-Voznesenska reālškolu. Mācējies Pīterpilī ceļu inženieru institūtā. Studējis Latvijas universitatē tautsaimniecību. Nacionalos padūmes, Satversmes Sapulces un vysu saeimu lūceklis.

Turkopiļs Jōns dzimis 1899. g. Daugavpils apr. Preiļu pogostā. Mācējies Pīterpilī tērdznīceibas skolā un kai eksterns nūlicis ekzāmenu par gimnaziju. Studējis Pīterpilī universitates vēsturiskā fakultatē. 1919. g. sōkumā breivprōteigi īsastōjis Latvijas armijā un pīsadaleja kaujōs pret lelinīkim un Bernontu. 1920. g. īsastōj Latvijas universitatē, kuru beidz 1923. g. Dorbojās Ludzā kai gimnazijas direktors. Beja par «Zīdūņa» (1924. g.) un «Latgolas Školas» (1928. g.) redaktoru un «Zemes Bolsa» izdevēju.

Vaikuļs Stanislavs dzimis 1887. g. Daugavpils apriņķī, Kolupa pogostā. Beidzis Pīterpilī goreigū seminaru 1911. g., pēc tam dorbojās kai bazneickungs, vālōk dekans Latgolā. Ilgōku laiku dorbojās Varakļōnūs, pasnāgdams ari latvīšu volūdu Varakļōnu gimnazijā. 1924. g. V. S. sareikōja Varakļōnūs pyrmū rakstnieku cēlini Latgolā. Literarisku dorbu uzsōcis «Dryvā» un turpynoj «Latgolas Vōrdā», «Zīdūnī», «Draugā» un «Katōļu Dzeivē».

Zeps Francis dzimis Rēzeknes apr. Varakļōnu pogostā. Mācējies Rēzeknes piļsātas skolā, tad komercēskolā Pīterpilī. Studējis Reigas komercinstitūtā. II. Saeimas lūceklis. Redīgējis «Zemņika Ziņas». Pošlaik darbojās kai vaļsts zemes bankas Daugavpiļs nūdaļas pōrvaļdnīks.

Izlītōtī materiali.

Pyrmolūti.

Roths M. Vysa mōceiba katoliška, 1805. g.

Manteufels G. Infļantu zemes laika grōmota aba kalendars. 1862.—1871. g.

Maculevičs J. Pavuiceišona an vysaidi sposobi zemņīkim latvīšim, 1850. g.

Andriva Jurdža roksti rūkrokstā (J. Miglinīka īpašums).

Pītera Miglinīka roksti rūkrokstā (J. Miglinīka īpašums).

Avīzes: «Gaisma», 1905.—06. g.; «Sākla», 1906. g.; «Auseklis», 1906—07. g.; «Dryva», 1908.—1917. g.; «Jaunas Ziņas», 1912—1914. g.; «Breivais Vōrds», 1917. g.; «Ļaužu Bolss», 1917.—18. g.

Žurnali: «Austra», 1908. g.; «Ticeiba un dzeive», 1908. g.; «Strautenš», 1917. g.; «Gunkurs», 1917.—18. g.

Grōmotas.

- Brežgo B. Školas Latgolā XVII.—XIX. g., 1929. g.
„ „ Latgolas pēteišonas vēsturiska gaita, 1929. g.
Prande A. Latviešu rakstniecība portrejās (E. Ego pōrskots par jaunōkū latgalīšu rakstnīceibu), 1926. g.
Rancāns N. Latvijas vēsture II. daļa.
Seiļ Valerija. Sistematisks leidz 1935. g. latgalīšu izlūksnē izgōjušus grōmotu saroksts, 1935. g.
„ „ Latgolas liktini bēgļu laikā, 1934. g.
Kemps Fr. Latgalieši, 1910. g.
Goba A. Latgale, 1932. g.
Soikāns J. Senejō Latgola, 1924. g.
Zeiferts T. Latviešu literātūras vēsture I. un III. d.
Latvijas vadošie darbinieki, prof. P. Šmita virsredakcijā, 1935. g.
Manteufels G. Kraslaw w Inflantach polskich, 1901. g.
Swierkowski K. Wilno kolebka drukarstwa Lotewskiego, 1932. g.

Periodikā īvitōtī roksti.

- Andriva Jurdža pīmiņai «Zīdūnis», 1922. g. Nr. 5. —6.
Baško P. Īzeimējumi latgalīšu rakstnīceibas vēsturē «Sējējs» II. s., 1928. g.
Bērzmajs V. Latgalīšu literatura un tōs ražōtōji. «Zīdūnis», 1927. g.
Bērzneica L. Īzeimes Latgolas vēsturiskā gaitā. «Jaunō Straume», 1925. g.
Brežgo B. Goreigōs brōlestes Latgolā XIX. g. s.
Goba A. Latgales atmodas sākumi. «Izglītības Ministrijas Mēnešraksts», 1931. g. Nr. 1.
Ego Ed. Jaunōkōs problemas latgalīšu literatūrē. «Jaunō Straume», 1927. g.
Jalowecki J. Krōtka wiadomośc o Inflantkim Kraslawskim seminaryum. «Rubon» VII.
Kemps Fr. Latgolas nacionalō atdzimšona. «Jaunais Vārds», 1934. g.
„ „ Nu myusu preses vēstures. «Jaunō Straume», 1929. g.
„ „ Francs Trasuns storp Pīterburgas latgalīšim. «Jaunō Straume», 1926. g.
„ „ Pymō latgalīšu avīze. «Latgolas Škola», 1929. g. Nr. 5.
„ „ Latgalīši Pīterburgā. «Jaunais Vārds», 1933. g.
„ „ Atmiņas par «Jaunom Ziņom». «Jaunōs Straumes» kalendars 1928. g.
Kravaļš K. Jezups Soikāns. «Latgolas Škola», 1930. g. Nr. 3.
Krivāne I. Brōli Skryndas kai muni audzynōtōji. «Latgolas Škola», 1930. g. Nr. 3.
Latgalāns. Seimaņš Putāns. «Zīdūnis», 1923. g. Nr. 2.
Latgale. Latgales kongress. Latgales latviešu kongress. Latgales teatris. Latgalieši. Latgaliešu dialekts. Latgaliešu prese. «Latviešu konversācijas vārdnīca» 10. sējums.
Manteufels G. Neco z dziejów dawnego ksenstwa Inflanckiego. «Z okolic Drzwiny», 1910. g.
Ontons Skrynda. «Zīdūnis», 1933. g. Nr. 2.
Obšteins Fr. Dr. Ontons Skrynda (atmiņas). «Zīdūnis», 1927. g.
Pūdņiks K. Bkga Kazimira Skryndas darbeiba sabīdryskā dzeivē. «Zīdūnis», 1927. g. Nr. 5.
Rancāns N. Goreigu ordenu darbeiba Latgolā «Draugs», 1928—1929. g.
Rancāns J. Pīters Miglinīks. «Zīdūnis», 1923. g. Nr. 1.
Retējiņš J. Brōli Skryndas, jūs darbeiba un nūzeime. «Zīdūnis», 1930. g. Nr. 1.
Rubuļš Vl. «Jaunas Ziņas». «Latgolas Škola», 1929. g. Nr. 8.
Rupais J. Druponas nu Latgolas kultūras un školū vēstures. «Latgolas Škola», 1932. g. Nr. 7—9.
Seiļš V. Vēsturiskas skices. «Latgolas Škola», 1921.—1928. g.
„ „ Leidzšinejī žurnali latgalīšu izlūksnē. «Dzimtines Skaņas», 1925. g. Nr. 1.
Seiļš Step. Latgalīšu rakstnīceibas darbinīki dzeivē un dorbā. «Straume», 1932.—33. g.
„ „ Pymais latgalīšu žurnals «Austra». «Jaunais Vārds», 1930. g. Nr. 1.
Skryuzmans J. Atmiņas nu bkga Skryndas laikim. «Latgolas Škola», 1931. g. Nr. 3.—4.
Spūļš Br. Fr. Kempa dzīdōjums «Latvija» atrosts! «Latgolas Škola», 1932- g. Nr. 5—6.
Strods P. Jauns atrodums pyrmotnejū literatūrā. «Zīdūnis», 1922. g. Nr. 1.
Tabine R. Kai es kļyvu par školōtōju un rakstneicu. «Latgolas Škola», 1930. g. Nr. 1.
Trasuns Fr. Latgolas atteisteibas vēsture. «Jaunō Straume», 1933. g.

Vaikuļs S. Kempa dzīdījums «Latvija». «Latgolas Škola», 1929. g. Nr. 9.
„ „ Myusu atmūdas laika ideju izskaņas. «Zīdūnis», 1929. g. Nr. 7.

Gīmetnes un attāli.

	Pusl.
Bkgs P. Smeļters 1889. g.	5
Bkga P. Smeļtera rūkroksts	5
«Vysa mōceiba katoliška» titull.	10
Kossovskā gramatikas titullopa	13
«Pavuičēšona un vysaidi sposobi» titullopa	15
Gustavs Manteufels	17
Inflantu zemes kalendara titullopa	18
Inflantu zemes kalendara 1. pusl.	19
Inflantu zemes kalendara titullopa, II. attāls	20
Puslopa nu Inflantu zemes kalendara	22
Andrivs Jurdžs	29
Puslopa nu A. Jurdža rokstu krōjuma	30
Pīters Miglinīks	31
P. Miglinīka dzejuļs rūkrokstā	32
P. Smeļtera vēstule H. Visendorfam	34
Pyrmos latgališu bīdreibas dybynōtōji	36
Franča Trasuna dzyndynōtōji	38
Francs Trasuns jauneibā	38
Francs Trasuns	41
Franča Trasuna rūkroksts	41
Avīzes «Gaisma» lopas puse	44
Francs Kemps	48
Bkgs Nikodems Rancāns	49
«Dryvas» titullopa 1913.—191. g. (originalklišeja)	51
«Dryvas» leidzstrōdnīki	52
«Dryvas» aktivōki leidzstrodnīki	53
Dr. Ontons Skrynda	53
Naaizmērstule	54
Bkgs Kazimirs Skrynda	58
Bkgs Kazimirs Skrynda ar mōčušū jaunōtni Gatčīnā	59
Avīzes «Jaunas Ziņas» titullopa	60
Jurs Pabērzs	61
Vladislavs Rubuļs	64
Latgališu akteru puļceņš 1907. g.	65
Vīna nu rūkroksta lugom ar cenzuras atzeimem par atļausonu izrodeit	66
Pyrms izreikojumu programas paraugs	67
Latgališu b-bas paleiga kara uperem komiteja	69
Eduards Kozlovskis	70
«Latgolas pagaidu zemes padūmes ziņojums», attāls	71
Žurnala «Strautenš» titullopa	72
Žurnala «Gunkurs» titullopa	73
Žurnala «Straume» leidzstrōdnīki	76
Jōņs Ratnīks	78
M. Apeļa rūkroksts	79
K. Strods-Plencinīks	79
Aļb. Sprūdžs	80
Prof. P. Strods	82
Jezups Čakuls	85
Cipr. Pokrotnīka rūkroksts	86
S. Putāns	86
O. Rupaiņš	87
Valerija Seiļ	87

Rakstnīku grupa 1929. g. **89**

Rakstnīku grupa 1933. g. **90**

Personu saroksts.

(Ar ciparim atzīmētas puslopas, kurās atteiceiga persona mynāta)

Āboliņš 83
Adamāns, A. 75, 77, 78, 84
Allunāns 26
Akilevičs, J. 14
Ancāns, A. 5, 75, 78, 84
Andrekus 37
Andžāne, M. 75, 77, 78, 82, 84
Apeļs, M. 74, 75, 76, 78, 79, 81, 82, 83, 84
Apšiniķs, P. 57, 72, 75, 77, 80, 84
Assāns, I. 62, 63, 70
Austriņš, A.
Bagenas 12
Baginskis, S. 12
Barkane, A. 73
Barkāns, V. 81
Barons, K. 4, 6, 26
Baško, P. 75, 76, 77, 81, 83, 84
Belkovskis, St. 75, 81, 83, 85
Beļskis, A. 14
Bērnāns, A.
Bērmaļs, V. 78, 91
Bērzneica 91
Bilenšteins, A. 38
Blaumaņs, R. 38
Bokums, A.
Bondarevskis 65
Borkovskis, R. 76, 80
Brežgo, P. 38, 75, 77, 83, 85, 91, 99
Brics, F. 69
Brikuļs, P. 93
Briško, B. 81
Broks, A. 75, 76, 84, 85
Broks, K. 75
Bržežinska, A. 65, 69
Būmeisters, B. 93
Burlacāns, S. 76, 80
Čakuls, J. 75, 76, 77
Čepļaks, J. 40, 59
Čērtīne 82
Čunskis, St. 56, 57
Čečōts 47
Danilāns, J. 74
Daugule-Kemps, K. 45, 63, 67
Dekšņa, J. 76
Dukaļskis, M. 36
Dzeņs, Ont. 83, 84
Dyura, J. 84
Ego, E., sk. Belkovskis, St.

Elgers, J. 8
Erdmaņš 39
Erss, A. 90
Gailāns 65
Garančs, A. 63
Garijōne, A. 83
Gilučs, P. 76, 80
Goba, A. 90, 91
Gorbunovs, J. 90
Grečs, D. 75, 76, 82, 85
Greivulš, F. 71
Grīns, J. 79
Grišāns, D. 72
Grišāns, J. 53, 58
Grodņa 94
Grunavs, S. 7
Gudrelins 41
Hazentoters 6, 7
Hylzens, I. A. 9, 10
Jaloveckis 12
Jasass 46
Jaudzems D. 47
Jurdžs, A. 6, 20, 28, 29, 31, 35, 54, 81, 90, 91, 92
Ikovnīks, J. 74
Inekāns 36
Kambaļa, S. 71, 74, 84
Kancāns, V. 75, 76, 78
Kangars, J. 36, 37
Kanzijs 6, 8
Karevičs 39
Karkle, J. 84
Karklinīka 73
Kaupužs 83
Kazlass 80
Kemps, Fr. 36, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 61, 63, 66, 67, 70, 83, 91
Kerenskis 71
Kindzuļs Jez. 49, 58, 74, 76, 77, 83, 94
Kerkilo 12
Klīdzējs, J. 76, 80
Klopotovskis 40
Kļučinskis 40
Kopcs 12
Korvat, A. 65
Kossovskis, T. 12, 13
Kotāns, P. 77 81, 85
Kozlovskis, Ed. 57, 70, 71, 73, 74, 84
Kravaļs, K. 82, 91
Kravaļs, V. 78
Krīvane, I. 91
Križanovskis, F. 12
Krops, V. 54, 60, 61, 64
Krusts, K. 76, 78, 90
Kublickis, St. 74
Kuļšs, P. 75, 77, 85
Kundzēšs, J. 75, 76, 77, 82, 85, 99
Kurcijs, A. 75
Kurmiņš 13

Krustāns, Ed. 5
 Kukoļņīks 39
 Laizāns, Feliks 5, 34, 35, 50
 Laizāns, Ontons 49, 50, 54
 Laizāns, Pōvuls 35, 46, 47, 49, 61, 77
 Latkovskis, L. 75, 83, 85, 89
 Laurinovičs, Apolonija 47, 51, 66
 Lavenikovs, V. 74
 Leiko 28, 81
 Leons XIII. 26
 Lepers, A. 83
 Līpiņš, P. 63, 67, 71
 Lisenko-Konyčs 66
 Logins, Fr. 39, 65, 69
 Lukaševičs, Jochans 9
 Lukševičs, J. 82
 Maculevičs, Jezups 14, 16, 17, 18, 25
 Manteufels, Gustavs 6, 17, 20, 25, 26, 27, 28, 29, 90, 91
 Majevskis, V. 40
 Markss, A. 71
 Miglinīks, Andrivs 47
 Miglinīks, Boleslavs 49
 Miglinīks, Jōņs 49, 74, 90
 Miglinīks, Pīters 31, 32, 81, 90, 91
 Moļs 55
 Muižnīks, J. 90
 Mukōns, Jōņs 46, 63
 Mukl-Kveders, G. 45, 63
 Muravjevs 25, 27
 Mūlenbachs 41
 Naaizmērstule (Sk. Tabine) 54, 55, 56, 76
 Nagļa 65
 Ņedzialkovskis 39, 40
 Novickis, A. 74
 Obšteins, Fr. 54, 91
 Okolo-Kulaks, A. 47
 Opyncāns, Jōņs 58, 72, 73, 74, 75, 76, 80, 82, 83, 85
 Ostrovskis, B. 69
 Pabērzs, Jurs 54, 61, 62, 63, 74, 76, 77, 82
 Paunenš 69
 Pipinuss 52
 Plūdoņs, V. 77
 Pokrotnīks (Eglōjs), C. 75, 76, 78, 78
 Pope, N. 76
 Prande, A. 91
 Pūdnīks, K. 91
 Putāns, Seimaņs 58, 73, 75, 76, 77, 82, 86, 87, 91
 Rainskis, A. 76, 90
 Rainis, J. 75
 Rasnacis, V. 75
 Rasnačs, St. 75
 Ramms 6
 Rancāns, Nikodems 36, 37, 46, 47, 49, 50, 71, 76, 83, 84, 91
 Rancāns, J. 49
 Ratnīks, J. 76, 78
 Retējiņš 91
 Regža, J. 78, 82, 95

Rimkevičs 12
 Roskošs, V. 74
 Roths, Mik. 9, 10, 12, 90
 Rozenšilds-Pauliņš 31
 Rubuļs, Vlad. 37, 61, 64, 71, 74, 91, 96
 Rubyns, Ontons 45, 57, 66
 Rupais, J. 91
 Rupaiņš, O. 80, 82, 87
 Rudusāns, A. 75, 76, 78
 Rudzītis, P. 74, 75
 Rudzišs, Ed. 37
 Sangovičs, K. 74
 Seiļ, V. 71, 74, 76, 77, 81, 83, 84, 87
 Seiļs, Step. 75, 81, 82, 83, 88
 Selickis, T. 82, 88, 96
 Selicka, D. 76
 Senkjevičs, S. 75
 Silkāns, J. 75, 77, 82, 88, 96
 Silovičs, P. 46
 Simons 40
 Skrebeļs, I. 83
 Skrinda, K. 5, 36, 37, 38, 40, 41, 46, 47, 50, 51, 53, 58, 59, 66, 71, 91
 Skrinda, O. 37, 44, 45, 47, 50, 53, 65, 66, 91
 Skrinda, M. 52, 69
 Skroders, A. 83
 Skromans, R. 69
 Skryuzmans, J. 91
 Smagars, A. 75, 76, 78, 81, 82, 88, 96
 Smeļters, P. 5, 34, 35, 36, 50
 Soikāns, J. 83, 88, 91, 96
 Soms, J. 74, 75, 90
 Sprūģis, A. 66, 68
 Sprūdžs, A. 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 88, 92
 Spūļs, B. 75, 84, 89, 90, 91
 Stepulāns, J. 83
 Strods, (Plencinīks), K. 74, 75, 76, 78, 79, 79, 80, 81
 Strods, P. 75, 80, 81, 83, 84, 89, 91
 Strods, Vl. 75, 76, 78, 83, 89
 Svenne, S. 84
 Svenne, O. 84
 Svierkovskis, K. 91
 Sviderskis 40
 Sylanža, V. 74
 Sylovs, A. 83
 Šartenbergs, I. 6
 Šmits, P. 91
 Šteinbergs, I. 35, 36
 Tabine, Rozalija 54, 55, 56, 76, 91
 Terenkevičs, V. 83
 Tichovskis, H. 75, 76, 81, 83, 82, 89
 Tōlejō-Tyvejō 78
 Tolgsdorfs, E. 6, 8
 Tolstojs, A. 64
 Tolstojs, L. 54, 64
 Trasuns, Aloizs 46, 61, 63
 Trasuns, Francs 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 50, 75, 90, 91
 Trasuns, Jez. 74

Trasuns, J. 46
Trasuns, Tanslovs 37
Treiguts, I. 83
Trūps, D. 72, 73, 81
Trukšāns, K. 81
Tukišs, S. 50, 55, 58
Tumans 52
Turkopiļs, O. 58, 74, 83
Turkopiļs, J. 74, 75, 80, 83, 84, 90
Udačs 78
Uljans, J. 74
Ulmanis 25
Upinīks 90
Upīts, A. 75
Vaikuļs, St. 75, 81, 82, 84, 90, 97
Vaivods, Odums 35
Vaļpitrs, P. 80
Varlavāns, F. 76
Vasaraudzis, P. 76
Veinmarks, A. 25
Veļkme, J. 35, 39, 50, 83
Veļkme, O. 74
Viļčuks, P. 76
Visendorfs, H. 5
Višķers, J.
Višnevskis, Jōņs 37, 38
Višnevskā 65
Visockis, F. 82
Voitkāns, P. 75, 76, 78
Začs, Gregors 50
Zarkevičs, A. 71, 72
Zeile, Jōņs 35
Zeimaļs, O. 72, 73
Zeiferts, T. 91
Zeliks 28, 39
Zeps, Fr. 74, 83, 84, 90
Zondaks, V. 83
Zvīdris, J. 72, 73
Žilinska 55
Žuromskis 74
Yubuļs, S. 69

Satura rōdeitōjs.

Pusl.

I. Burtnīceiba 4—6

Tautas gora montas krōšonas vēsture Latgolā

Bkgs Pīters Smelters 5

II. Goreigō rakstnīceiba 6—13

Pirmī roksti latvīšu volūdā

Jezuītu ordens. Latgališu rokstu volūdas atsasvešinōšona nu pōrejūs latvīšu raksteibas.

Jezuītu izdūtōs grōmotas un tūs autori 8

Pymōs grōmotas latīnu raksteibā. Johans Lukaševičs. Pōrejōs XVIII. g. s. Izdūtōs grōmotas. Volūda.

Jezuītu ordena darbeibas nūslāgums. Mikelš Roths. «Vysa mōceiba katōliška» 9

Jezuītu darbeibas centri Latgolā. Krōslovas goreigais seminars.

Goreigō rakstnīceiba XIX. g. s. Rakstnīceibas veicynōtōji 12

XIX. g. s. pymā pusē iznōkušōs grōmotas

Slēdzīni

III. Pasauleigōs rakstnīceibas sōkums 13—17

Pymōs pasauleigōs grōmotas. Zvārasti. Latgališu gramatikas. Abeces.

Praktyska satura grōmotas. Apstōkli, pi kaidim rodās pymōs pasauleigōs grōmotas. Bk. Jezups Akilevičs. Bk. M. Jackevičs. Bk. Jezups Maculevičs.

Pavuičēšona un vysaidi sposobi zemņikim—latvīšim. Grōmotas īkōrtōjums. Rakstureigōkī tipi. Nūzeime 15

IV. Gustavs Manteufelš un drukas breiveibas aizlīgšona latgališim 17—33

Gustavs Manteufelš. Dzymbušušonas atceļšona. Pyrmais latgališu kalendars. Pōrejōs G. Manteufelša grōmotas. G. Manteufelša biografija. G. Manteufelša nūzeime 26

Drukas breiveibas aizlīgšona latgališim. Drukas breiveibas aizlīgšonas īmesli. Sekas. Katōļu bazneica kai nacionalō gora uzturātōja. Žeidi goreigōs literaturas izplateitōju lūmā

Pirmī rakstniki latgališi. Leiko. Andrivs Jurdžs. A. Jurdža dzejas paraugi. Pīters Miglinīks. P. Miglinīka dzejas paraugi 32

V. Tautyskos atmūdas laikmets 34—73

Laikmeta izvaneitōji. Pirmi kūpdarbeibas mēginōjumi. «Katōļu mōju kalendara pulceņš». Pymō latgališu bīdreiba.

Latgališu tautas atmūdas kusteibas vadeitōjs un ideologs Francs Trasuns 37

Fr. Trasuna vacōkī. Školas un studiju godi. Pirmī godi goreidznīka un sabīdryska darbinīka omotā. Fr. Trasuns kai rakstniks un dzejniks. Fr. Trasuna dzejas stīļs.

Pymō latgališu avīze. «Zvaigzne». Pymō latgališu apsprīde raksteibas vaicōjumā. Drukas breiveibas atļaušona latgališim. Pymō latgališu avīze «Gaisma». «Gaismas» mērki un nūzeime. Leidzstrōdnīki. Avīzes apsastōšonas īmesli 45

Avīzes «Sākla» un «Auseklis». «Sākla». «Auseklis». Pymūs avīžu laikmeta raksturōjums. Pyrmais latgališu žurnals «Austra». «Ticeiba un Dzeive» 47

Pymōs latgališu avīzes redaktors Francs Kemps 47

«Sāklas» redaktors bkgs Nikodems Rancāns 49

Vīneibas nūdybynōšona latgališu rokstīs 50

Avīzes «Dryva» un «Jaunas Ziņas». Avīzes «Dryva» izdūšonas prīkšdorbi. «Dryva». «Dryvas» mērki un uzdavumi. «Dryvas» leidzstrōdnīki. Ontōns Skrynda. Ontōns Laizāns. Naaizmērstules dzeives gōjums. Naaizmērstules literariskō darbeiba. Stanislavs Cunsks. Pīters Apšinīks. Ontōns Rubyns. Jezups Kindzuļs.

«Dryvas» redaktors K. Skrynda. Dzeives gōjums. Sabīdryskis dorbs. Bkga K. Skryndas literarisko darbeiba 59

«Jaunas Ziņas». Avīzes darbeiba 60

«Jaunu Ziņu» leidzstrōdnīki. J. Pabērža literarisko darbeiba. Pabērža dzejuli. Pabērža stōsti. Ignats Assans. Grigors Mukts-Kveders. Konstancija Daugule-Kemps. Jōņs Mukōns. V. Krops 63

«Jaunu Ziņu» redaktors Vl. Rubuļs

Dramatiskōs rakstnīceibas sōkums 65

Kara un revolūcijas laiku rakstnīceiba. Bīdreiba paleiga kara uperem. Latvīšu apvīnōšonas vaicōjums. Pēcrevolūcijas pūsma laikroksti. Eduards Kozlovskis. Latgališu nacionalōs kusteibas idejas 72

VI. Jaunokū latgalīšu rakstnīceiba 73—92

Prīkšvārds. Vyspōrejšais raksturōjums.

Periodisko literatura. Nedēļas laikroksti 74

Žurnali. Praktyski un populāri zynōtniski žurnali. Goreiga satura žurnali.

Daiļliteraturas žurnali. «Zīdūnis» kai rakstnīceibas darbinīku vīnōtōjs un jaunokūs latgalīšu rakstnīku audzynōtōjs. Progresivo nūvērziņa žurnali. Pōrejī daiļliteraturas žurnali 76

Kalendari 77

Daiļliteratura. Vyspōrejšais raksturojums. Lirika. Stōstnīceiba. Romans. Dramatiskō rakstnīceiba. Satiriski-jumoristikō rakstnīceiba. Kritika un literaturas pēteišona. Literatura par jaunokū latgalīšu rakstnīceibu 82

Pōrejī rakstnīceibas veidi. Publicistika. Zynōtniskō literatura. Praktyska satura grōmotas. Mōceibas grōmotas. Goreigō rakstnīceiba

Radzamokūs rakstnīceibas darbinīku biografijas. Adamāns, A. Ancāns, A. Andžāne, M. Apeļs, M. Baško, P. Belkovskis, St. Brežgo, P. Broks, A. Cakuls, J. Grečs, D. Kotāns, P. Kuļšs, P. Kundzēšs, J. Latkovskis, L. Opyncāns, J. Pokrotnīks, C. Putāns, S. Rupaiņs, O. Seiļ, V. Seiļs, St. Selickis, T. Silkāns, J. Smagars, A. Soikāns, J. Sprūdžs, A. Spūļs, B. Strods, P. Strods, K. Strods, Vl. Tichovskis, H. Trasuns, J. Turkopuļs, J. Vaikuļs, S. Zeps, Fr. 90

Izlītōtī materiali 90

Gīmetnes un attāli 91

Personu rōdeitōjs 93